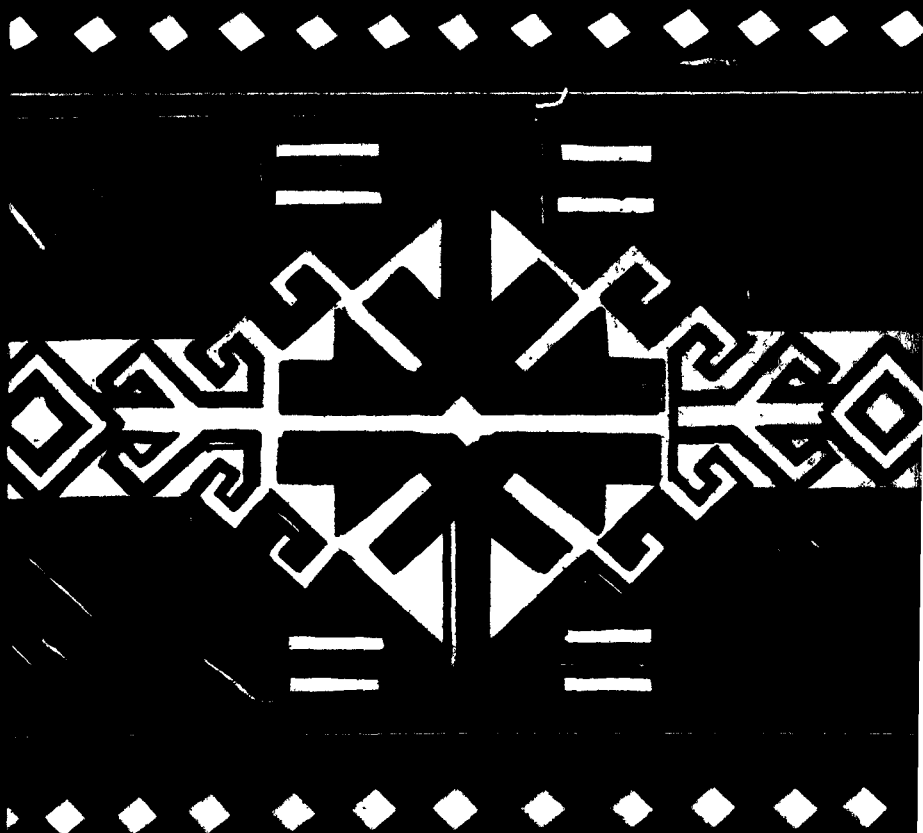

W. Feynol

I

ТАҢЛАҰЛЫ
ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ЕКИ
ТОМЛЫҒЫ

І Т О М

қосықтар, поэмалар

НӨКИС
ҚАРАҚАЛПАҚСТАН

КК 2 Юсупов И.
Ю 92 Таңлаулы шығармаларының екі том-
лығы, I том: қосықтар, поэмалар, —
Нөкис, "Қарақалпақстан", 1992—224 б.

Қарақалпақстан халық шайыры, Бердақ атындағы мәмлекетлик сыйлықтың лауреаты Ибраһым Юсуповтың сайланды шығармаларының дәслепки томына сөзғы жылдары жазылған жаңа қосықтары, хәр қыйлы жылдарда шыққан китапларынан қосықтар, сондай-ақ "Қарақалпақ ҳақсында сөз", "Бүлбил уясы" поэмалары орын алған. Шайырдың сізге ұсынып отырған жаңа қосықларында ҳәзирги дәрдәрыссы заманынң тәшүиштери өзіншәлике ийә шайырдыс дафос пенен бериледи.

4702270202-022
Ю М-357/04/92 26-92

ISBN 5-8272-0863-5

© "Қарақалпақстан" баспасы, 1992

ЖҮРЕКЛЕРГЕ ЖОЛ ИЗЛЕП ...

Көңүлүм табыўды ойлап,
Бир сөздү бир сөзгө байлап,
Қара түнлө кәлем шайнап,
Ак қағазды қаралайман,
Эрмәңим соя тұрсам—жатсам:
Сөз қусыч ушардан атсам,
Сизге аз-кем сөз унатсам,
Басқа бахыт сорамайман.

Хәзир дүнья тум-тусынан түртүп бузылты ағырған жәррениң уясына усайды. Жақынлағанды шағады... Адамдардың сиркеси суў көтермейди. Қайта қурыў, жаңаша ойлаў ҳәимени сиясаг ийиришине айдап әкеліп үңилтип қойыпты. Газетадан бас көгерилмейди, телевизорға пилдей үңилеміз, жұмыс ислеўден де қоллар шығысып баратырғандай...

Бирақ, обадына не керек, сонда да адамлар қосық оқыўға ўақыт табады. "Қосықтың дәўлеті қайтты, оны оқыўды қойды" деген бул тийкарсыз гәп. Себеби қандай қыйын ўақта да инсаният рухый аз ықтан ўаз кешкен емес. Сонлықтан жақсы қосық жерде қалып атырған жоқ. Щайырды қыйнайтуғын ең бислы мәселе—оны қайтып жазыўда.

"Қарақалпақстан" баспасы буннан он жыл бурын мениң қосық ҳәм поэмаларымның еки томлығын шығарған еди. Енди сизлерге усынылып отырған бул еки томлық—тийкарынан соннан берги жағында жазылған шығармалардан ибарат. Бұны айғыт отырғанымның бәйиси—қырыс жыл кәлем тарғанда, басқаға алаң болмай, тек қосық пенен тиргеслесип жасап қиятырғанымды айтқым келеди. (Өмиримде бир гүррия жаздым, "Сейдан ғаррының геўиши" деген. Бир қанша пьесалар жазған бәлдем, оларды да көбиси қосық пенен жазылған шығармалар).

Пайғамбар жасына шығыу мүмкін, лекин бул пайғамбар болдың дегенди аңлатпайды. Сол дегендей, канша жыл кәлем тартқанын, неше том қосық жазғанын шайырлық тәғдириңди шешпейди. Гүлмурат шайыр заманында әдеуір жазған да шығар, бірақ ол "Қайрауда жалғыз ғаз" деген бір қосығы менен-ақ классикаға кирип, жаңа әуладлар менен тил табысты.

Адамгершілік жәмийеттің рухый кәдір-кымбат ғәзийнесінде аты алтын сыя менен жазылып қалған уллы шайырлар да көп, шайырлықтың жолы да көп, қосықтың түрі де көп. Халық тили хәм поэзияның сыры шексіз, бул сырлы булақлардан ишип қандым деп хеш бир шайыр да айтпаса керек. Шайыр өмиринше жааып, өмириңше оқып, үйренип барады. Шайыр көп машақатлар шегіп жүрип өзине жол салып алады, өмиринше сол өзи салған жолдан несибесин шөплейди.

Пушкин менен Лермонтов, Байрон менен Гете поэзияның сүүретшиллігі, көп түрлилігі, образлылығы, терен сырлы фалософиялық ойшылдығы жағынан миллий поэзиямызға оғада көп нәрсе үйретти. Ал, Науайы, Хафиз, Мақтумқулы, Абай, Тоқай болса, оларды әлбетте өзіміз деп есапдаймыз. Сөйтіп, хәзирги заман қосық өнери жер жүзілік поэзия тәжіриьбелериниң синтезинен тууылған өнер болып табылады.

Сонлықтан хәзирги заманда шайырлар қосықты түрли-сакка жүгіртип жазыу мүмкиншиллігине ийе. Хәте верливр ("уйкассыз қосық") жолына жазатуғын қарақалпақ шайырлары шығып атыр. Бизин базы сыншылар менен шайырлар өзлериниң көкірегі қабыл еткен жолларды ғана мойынлап, өзине мас келмеген жолларды бийкарлауға урынады. Бул дурыс емес (әсиресе хәзирги плюрализм дәуиринде). Шайырларымыз арасында тек өз жолын ғана сыйлаудай шекленуиң шилик бизде ушырасып турады. Олай етпеу керек. Жолың өзиндики, сол жолға қосығыңды жаза бер. Бірақ басқаларды "мениң жолыма кирмедің" деп айыппама. Барлық жолларды да хұрметлеу керек, өйткені бәриниң де өз жолаушылары бар.

Жаңаша ойлау хәзирги уақта көркем әдебиятқа оны бахалауға терең тәсир етип атырыпты. Қосықтың сиясий мәнилик өткірлігі қылқауады. Онда турмыслық шынылық күшейип, қосық ашшы сөзли болып барады. Ал, бурынырақта жазылған шығармаларды баха-

лаў қатаң түрде қаралып, дәуір тәрзисине қайтадан тартылып атыр. Күни кешеге дейін "алқа, бул үлкен шайыр, даңқлы жазыушы" деп, сыншылардың аузынан түспей жүргенлердің, кітаптары алтынға қапланып шығып жүргенлердің көбиси қайта қурыу дәуірінің ырасғейлік бийигинен қарағанда онша ондай емес, жазғанларының көбиси жана әуладлар ушын кем тәсір шығармалар екені мәлім болмаққа. Бул жерде бас айып—әдебиетті турмыс шынлығын көркем сүўретлөўден гөре, сталинизм синдиргең идеологиялау саясаты нәзеринен баҳалау бизди көп жолдан урып кетти. Бир ўақытлар болды, қосықта Сталин, партия, ўатан, пахта деген сөзлер араласпаса, оны қосық деп есапламады. Адамгершилик, муҳаббат, тәбият кубылыслары ҳаққында шайыр қосық жазса, олардың идеясы нашар шығарма деп назырқанып атты.

Әлбетте шығарманың идеялылығын ҳеш ким бийкарламайды, Деген менен әдебий шығармаларды ҳәдден тыс саясатластырып, оның инсан жүрегине, ақыл-сана-сына образлы тәсір етиў жағын барынша әззилетип, мазасын қашырғанбыз. Оның үстине бизиң көп ғана әдебиет изертлөўшилеримиз, сыншыларымыз усы ыңғайға жығылып, оған көркем әдебиетті да жығып берип отырды.

Мен өзимнің шайырлық жолымды ҳеш кимге де таңбайман. Бирақ, ҳәзирги жәриялылық дәуірінің тили менен айтқанда, шайыр да өз "платформасын" жәриялауға ҳақылы. Шығыстың ҳәм Батыстың қол жеткен шайырлық ғәзийнелерин бир кисидей излеп таўып оқыймыз, ўйренемиз, сүйсинемиз. Олардың жолларына да қәлем сынаўлар болып турады. Бирақ жеме-жөмеге келгенде өзим қолым жеткен сүўретшилликте Бердақ, Әжиниязлар өлмес шығармаларын дөреткен қәдимги "қосық" жолын жетилистириў ушын жұмсаўға ҳәрекег қыламан. Бул жолда әсиресе Мақтымқулының жолын "қосықтың академиясы" деп қарайман, оған сыйынаман.

Қарақалпақта "қосық", өзбекте "қушиқ", туркменде "ғошқы" турк ҳәм әзербайжанша "ғошма", қазақта "өлең", қырғызда "ыр" деп аталатуғын бул лирик форма туўысқан түрки тиллердің оғада әжайып ортақ көркемлик табысы деўге болады. Бул халықлардың

жүрегіне жол тауып барыўда "косык"—альтернатив-
сиз лирик жанр дер едим.

Ал енди, "Батыс батыслығын қылады, Шығыс шы-
ғыслығына барады" деген де мақал сөз бар (оны ин-
глиз жазыўшысы Джозеф Киплинг айтқан болса керек.)
Бирақ бул мақалды "Батыс пенен Шығыс ҳеш тил та-
быса алмайды" деген мәниде түсинбеў керек. Бәлки
бул жерде усы еки дүньяның ҳәр қайсысындағы өзін-
шелик қасиет итибарға алыныўы лазым екени нәзерде
тутылған. Буны поэзиядан да көриўге болады. Мәсе-
лен, өзлеримизге әдеўир таныс славян тайыпалы тиллер-
диң поэтикасы менен түрки тиллердеги шайырлық ҳас-
лында екеўи еки түрли өзгеше үлкен дүнья екени
даўсыз. Сонлықтан қанша шеберлеп аударыўымызға
қарамастан, ашығын айтқанда, еле Пушкин менен Лер-
монтовтың, Шевченко менен Купаланың қосық ҳәм
поэмаларын түрки тиллес халықлардың көркем ойлаў
санасына қорғасындай куйып синдирдик деп айтыў
кыйын. Ең жақсы жолы—бул поэзия алыптарын өз
тиллеринде—түп нускасынан оқып көбирек ләззет ала-
мыз, оларды қатты сыйлаймыз. Ал енди Блок, Есенин,
Райнис, Тувимлерди түрки тиллерге аударған менен,
оларды күшли шайырлар сыпатында мойынлатып бере-
кет таба алмайсан, аўдарма жөнли шықпайды. Өйтке-
ни олар ҳаслында өз халықлары оқытуғын терең мил-
лий шайырлар. Сол сыяқлы Мақтымқулы, Бердақларды
да славян яки батыс тиллерге аударған менен, олардың
кең жәмийетшилиги буларды өз шайырларындай "дас-
танып жатып" оқыйды деп айта алмайман. Ал, Самел
Бургун, Фафур Фулам, Мырза Турсынзададай Құ-
шығыстың соңғы заманлардағы үлкен шайырлары да
қанша шебер аўдарса да мәселен, кең рус жәмийет-
шилигиниң көркем санасына терең синисе алмайды.
Өйткени, бул жерде шын мәнісинде "Батыс батыслы-
ғына, Шығыс шығыслығына барады" яғный екеўи еки
түрли урандағы көркем ойлаў системасының жемисле-
ри. Олар бир-биринен үйреніўи, бирин-бири байытуўы
сыйласыўы мүмкин. Деген менен көркем сүүретлеу
ойлаўдағы бул континентлик өзгешеликлерди нәзерге
илмеў, оларды зорлап, бәрин бир тилде сөйлеп, бир-
гедки ойлап, дегендей унитарлық сиясат ендигиде
былай кетпейди. Сонлықтан шайыр қосық жазғанда
баслы мақсет етип өз халқына сөзин унатыўды нәзерде

тутпағы لازم. Бул "баскаларға унаў шәрт емес" дегенди аңлатпайды. Баскаларға унаў—өз халқына унаў аркалы жол тауып бара береді. Қайсы дәуірдің қандай уллы шайырын алсаң да, бәрі де усы талапқа хәмел қылған яғный дүньялық бийикке өз миллий мәдениятына жараныў аркалы ғана көтерілген.

Қосық—халыққа, заманға хызмет қылыўдың, заманласларынның кеўил-күйин, қайғы-дәргин, арзыў-әрманларын жырлаў аркалы, адамгершилиқ сезимлерди улығлаў, адамның ишки рухый ҳалатын, тәбият гөззаллығын сүўретлеў аркалы өз мәксетине ериседи. Бул жағынан мен ҳәзирги қосықлардың аўҳалына бираз жағдайда ынжыламан. Өйткени, ҳәзир, жәмийеттеги сиясий кескинликлердің салдарынан, қосыққа—поэзияға публицистика басып кирип алды. Яғный биз көп жағдайда сиясат минберинен сөйленетуғын сөзлерди уйқасқа түсирип, қосыққа айландырыўға көбирек үрдисленип кеттик. Буннан әлбетте қосық жәмийеттеги сиясий ҳәдийселерге бийпәрўа қараў тийис деп жуўмақ шығармаў керек. Бул жерде қосықтың көркемлик-образалылық нызамларының бузылыўы туўралы гәп кетип атырыпты.

"Шеңгелге қонған бұлбилдің шымшық курлым сәни болмас" деп жырлайды Бердақ. Бул әжайып образлы тымсал сөз бенен шайыр не демекши болды? Халық, сағалайқта жасаўшы, ҳуқықсыз, езилген, үлкен дүнья менен қатнасыўдан маҳрум етилген аз санлы ел болса, оннан шыққан үлкен талантларды да ҳеш ким есиппейди, мойынламайды, олар үлкен рухый мәдениятлардың мәжлислерине шақырылмайды демекшидур белким? Ал усындай мәниде қосық жаз десе, бизлер көбинесе оны баянлама тили менен "дәлиден дуўры хабар" етип, образсыз, жадағай тил менен айтамыз да қоямыз. Әжинияздың "Бизге бир истанат такгы да кетти" деген бир қатар қосығына совхоз директоры Бердубай Курбановтың бас шайқап терең мәни берип отырғанын көргеним бар...

Мениң бир үрдисли әдетим усындай, жазыўшылықтан бийғәрез адамлардың қосыққа мәни бериўине көбирек жүгинемен. "Мына бир қатарың ямаса қосығың бизге унады" дегенди ондай адамлардан еситкен күни мен өзимди ишимнен оғада бахытлы шайыр деп сеземен, бул маған йош береді...

Өз замандаларының кеўлине жағыў, жүрегіне жол табыў—шайыр ушын ең азаплы ҳәм ең әдиўли ис.

Халықтың жүрегіне барар соқпақты
Тапқанлар силтеуиш белги қаппапты.
Машакатлар шегип, сол соқпақты мен
Таў, дүз қоймай еле ізлеп жүриппен ..

Қосықты кәйтип оқыйды? Кеўлине жаққан шайырының кітабын "көзди жумып" сатып алады. Үйине барғаннан кейин "телевизордың алдынан пышықты оятпай", шай ишип, аўқатланып отырып "Время" көрип алады. Газеталарды оқыйды. Әне сөйтип, ол енди сатып әкелген қосық кітапты жатар алдында қолға алады. Төрт-бес қосықты оқыйды (жол жүрип баратырғанда қалтасына иликсе, самолетте яқи вокзалда отырып та тийіп-қашып оқыўы мүмкин). Күнлер өтип, топламды және қолға алады. Кеўлине жаққан сөзлер, қатарлар оның руўқына уялап, ой-сезимий қытықлап ядында қалыўы итимал. Солай етип, ол бир қосық кітапты көп ўақыт оқыўы мүмкин...

Мен сөйтип оқылатуғын шайырларға хәўесим келеди, өзим де солардай бахытлы шайырлардың сан-сапатына илигиўди әрман етемен... Дыққатыңыз, сабыр-татқатыңыз ушын бәрекелла, дослар!

Ибраһым ЮСУПОВ
июль, 1990-жыл

ДӘУИР САМАЛЛАРЫ* китабынан

ТӨРТЛИКЛЕР

Заманым бар айға, жұлдызға ушқан,
Атомның құдиретли сырларын ашқан,
Өз ақылы менен ашқан сол сырды
Қайтып жаба алмай, ақылдан сасқан.

* * *

—Ай! Сонша сәулени қайдан алдың сен?
—Күннің бизге түсіп шағылысыуынан.
—Қуяш! Сонша нурды қайдан алдың сен?
—Адамның адамға мийрим нурынан.

* * *

Инсан кеули деген сондай жәман зат,
Ол қырсықса, ақыл жиби шубалар:
Жұлдызға жол тауып атқан адамзат,
Кеуилге жол таппай баяда тубалар.

* * *

Дүнья биреулерге—кинотеатр,
Билет алып көреді де кетеді.
Жұрт бузық дүньяны дүзетіп атыр,
Биреулер бузсам деп қыял етеді.

* * *

Жұрт ақыллы, бәрін билип отырған,
Әфандини "сада" десіп-ақ атыр.

Сөйте тура, өзи минип отырған
Шақаны биразлар кесип-ақ атыр...

* * *

Дүнья аз ұағында бәрине жетер,
Инсап пақыр азға кәнізет етер.
Дүнья болған сайын Нәпси деген ийт
Шынжырын жулқылап, кутырып кетер.

* * *

Рухый дүньясы болды оның „ноль“,
Ишиў, жеў хәм пайда қуўыў—талабы.
“Ети қалай екен бул кұстың? “деп ол
Бұлбил сайрап турған жаққа қарады..

* * *

Ұш күшик сақладым сада гезимде,
Тарғыл көпек болды тумсығы қасқа,
Үшеўи де тислеп алды өзимди,
Енди серт айтқанман ийт сақламасқа...

ТИЛЕК

Мендеги ең үлкен тидек:
Не қыйынлық көрсек те,
Жас баланың жетимсиреп,
Жылағанын көрсетпе.
Ол бала қим?
Қайсы жерден?
Перзенти қай ананы?
Өмир, бізге көрсетпе сен
Жылағанын баланың.
Өз анасын, өз мәммесин
Жоқлап бала жыласа,
Адамзаттың хәммесиннің
Бул ең аўыр гүңғасы.
Сол-бир жетим қалған бала
Вьетнамлы ма, негр ме,
Берер едим оған ғана
Жанымды бир өмирге.

Бирақ менің жанымды ол
Не дәртіге ем етсін?
Анасының бір хәулетін
Сүйгенине не жетсін!
Не жетсін сол нәрестенің
Күліп талпынғанына,
Елтсін оны гүреслерің
Келешектің таңына.
Бәріне де төзер жүрек,
Бирақ не ис көрсек те,
Жас баланың жетімсіреп,
Жылағанын көрсетпе!

* * *

Мендегі ең үлкен тилек:
Не аұыр дәрт көрсек те,
Хаял-қыздың зар еңіреп,
Жылағанын көрсетпе.
Хаял-қызы қайсы жердің
Хәсірет шегіп жыласа,
Дүньяда бар еркеклердің
Бұл ең аұыр гүнасы.
Мен олардың көзіндегі
Ғам-қайғысын ишерем,
Олар үшін өзімдегі
Бар шадлықтан кешерем.

* * *

Өмір, сеннен бір тілегім:
Не салғанын көрсек те,
Ер жигиттің ер жүрегі
Жылағанын көрсетпе.
Ер жигитлер жылар болса,
Түрек таяр дүньядан.
Үстине тау қулар болса...
Жоқ, жыламас ер адам!

* * *

Өмір, сеннен бір тілегім:
Кәңәәтсіз ет мені:

Ҳеш тоймасын жан-жүрегім
Ҳадал мийнет етели.
Жасыл жапырақ сылдырына,
Ағысына булақтың,
Таңғы куслар сайрағына,
Қуршы қанбай кулақтың;
Жұлдызларға таңырқанып,
Ой сүриўди қоймайын.
Журт қуғанса, мен қуғанып,
Шадланыўдан тоймайын.
Ҳеш тоймайын: адамларға
Мен жақсылық етиўден.
Кеўиллерге йош бериўден,
Адам болып өтиўден.
Өмир, сенни ашығыңман,
Сени сүйип қанбайын.
Бытыр жазған қосығымнан
Быйыл қанаатланбайын...

Өмир сеннен илтимасым:
Жаслығымды алсаң да,
Балалықтың пәк дүньясы
Бизде аз-кем қалсын-дә.
Ақша бултқан ақ тулаарға
Минип алып шабайын.
Пөстек сабап атқаң онда
Қарт шешемди табайын.
Тербелип ай кулағында,
Жұлдыз терип алайын.
"Ертеқ айтшы, Гүлдирмама"
Деп қыңырлық қылайын...
Қус жуғырлай, самал маған
Сыбырласа уғайын.
Жас қамыстың жапырағын
Қайық жасап ығайын.
Бала болып қуғанайын,
Бала мышық ойнаса.
Бала болып қыйналайын,
Жетим күшиқ тоңласа...

Арыў хаял қарсысында
Дизе бүгип басып ийген,
Рыцардай түскен сынга,
Өтинемен өмир сеннен:
Сен—күдиретли, сакый, еден,
Асырайгөр төрт бәледен:
Күнлемеўге үйрет мени,
Сакла журттың өсегинен,
Марапаттың көпшигинен,
Мақтаншаклык ешегинен...

АТ ЗӘНГИСИ ЗЫҢЫЛДАР

Тарлан шабыс талұас етип таңларда,
Таң самалы ойнап сулыў жалларда,
Бесиктей тербелген алма көз атлар
Барар еди гүўлеп гүзар жолларда.

Сүйсингеннен бала жаным үзилп,
Жол бойында қарар едим қызығып,
Алмаўыты атлар шайнап суўлықты,
Барар қыл куйрығы тал-тал сүзилп.

Жигитлер ат емес, алтын тахтында,
Бақырып сөйлесер нелер ҳаққында.
Сонда зыңлап сес береди зәнгилер,
Атлар атқа қапталласқан ўақтында.

Зәнгилер қағысып атлар желеди,
Сап гүмистиң сыңғырлысы келеди.
Жүз даўыслы оркестрдиң ишинен,
Бул сеслерди таныр едим еле де,

Естен кетпес еситсем де бурында,
Бир әжайып сес бар оның сырында.
Хәр аўлад усындай зәңги қағысып,
Гүўлеп кетип барар өмир жолында...

Хәр әўладтын өз дүркин, өз заманы,
Сүрип барар дәўран атлы жорғаны.

Теңли-тусы менен ойнап-күлсип,
Кандай жақсы зәңгилесип барғаны!

Ел хызыметі деген бир ұллы гүзар,
Биреу шаңда қалса, биреулер озар,
Лекин жұбын жазбас жолға бир шыққан,
Топлымсыз шапқан ат туяқтан тозар.

Көргенлердің алып ақыл-еслерін,
Айдаң қапталасып, зәңгилеслерім!
Менің бала гезде сүйсінгенімдей,
Баллар ядлап қалсын зәңгі селлерін...

Май, 1980-жыл.

СЕН ДЕГЕНДЕ...

*(Сайлаушылар менен ұшмоасында оқыл-
ған қосық, 23-февраль 1977-жыл)*

Жұлдызлардың ең жақтысын
Терип-терип алағойған.
Адамлардың ең жақсысы
Сол жақтыға барағойған.

Асқар таудай адамлықты,
Ағын судай хадаллықты.
Ұллылықты, еденлікті
Көкірегіңе қуяғойған.

Сен туғарсаң ақылды да,
Сулыұды да батырды да...
"Халық" деп сөйің атыңды да
Кім қойса да дана қойған..,

Сен қуғансан, кеулім тасып,
Ай-жұлдызды аралайман.
Сәл ыңжылсаң, мазам қашып,
Сау жанымды жаралайман.

Базда өзім данадайман,
Базда исім шаладайман.
Сені көрсем, өз атама
Еркелеген баладайман,

Сен йош берсең, сөз табаман,
Бирди еки деп санамайман.
Сен буйырсаң бассаламан,
Дуў-сыйыңа қарамайман.

Кеўлинди табыўды ойлап,
Бир сөзди бир сөзге байлап,
Қара түнде қәлем шайнап,
Ақ қағазды қаралайман.

Әрманым сол турсам-жатсам:
Сөз қусын ушардан атсам,
Саған аз-кем сөз унатсам,
Басқа бахыт сорамайман.

Әжинияз, Бердақ, өтти,
Аббаз, Садық жырлап өтти,
Дәрья болып қағлап өтти,
Сол дәрьяны жағалайман.

Намыс ушын ат кашырған,
Бийик әрманға асылған,
Мен де журт қусап тасынған
Бир жапақеш шымалайман.

Қосық—теңиз, болсам—балық,
Ис буйырса сиздей халық,
Аяғымды қолға алып,
Басым менен жумалайман.

ИЗЛЕНИЎ

Өмир излениўден турса итимал.
Изленемен, күндіз қолымда шырақ.
“Излесең табарсан” деген де сөз бар,
Дурыс-надурысын сынап көрмедим бирақ.

Излеймен жол жүрип, кітап ақтарып,
Журттың сөзлерине қулақ саламан.
Самалдан сорайман шөллерге барып,
Жұлдызларға қарап ойға таламан.

Излеймен күн бойы бир көмк қазып,
Терим жаўырныма шыққанға дейин.
Излеймен түн бойы қосықлар жазып,
Таңғы уйқы келип жыққанға дейин.

Аншы дүзге шықса излейди таўшан,
Тырна жалғыз қалса тырнасын излер.
Қызлар таң сәхәрде булақ басынан,
Ақшам түсип калған сырғасын излер.

Ғасла тақатым жоқ, ғасла төзбеймен.
Жоқ жойытқан жоқшыдай саламан сорақ
Өмирим бойы бир нәрсени излеймен,
Не нәрсе екенин билмеймен бирақ...

1979-жыл

ӨМИР ВЕКСЕЛЛЕРИ

Өмир ҳеш өтелмес қарыздур бақсан,
Ана сүти менен, аталық нарыз...
Өмиримде үш мәрте өзгерди ақша,
Бирақ ҳеш төленип питпес бул қарыз.

Ислесем жұмыслар болмайды ада,
Қәлем тартыў менен таңдарым атар,
Төс қалтама қол жуўыртсам, сонда да —
Еле төленбеген векселлер жатар.

Көз қыйығын салсам, жазған биринде:
“Кеше ләззет алып таң самалынан,
Шадландың бул ғәнийбетли жүримге,
Сол ушын да вексель жибердик саған”

Мынадай деп жазған буннан бөтени:
“Ядында ма алған илхамың—йошың?
Өз елинде шайыр атын көгерип,
Базда жазған тәўир қосығың ушын.

Бираз дос әрттырдың, муҳаббат таптын,
Бул хәм қарыз—төлемесек болмайды,
Суўына шомылып Кегейли жаптын,
Бийпул тыңлағансан пошша торғайды.

Таттын ышкы отынның татлы азабын,
Сырластың ақшамы жұлдызлар менен,
Базда биреулердің кеуілінің бабын
Таба алмай, зейиніне тиятын сен.

Базы ұақта жылап тұрған баланы,
Бастан сыйпап жубатпастан кеттің сен,
Биреулердің кеуіліндегі жараны
Көріп, аманлыққа шүкір еттің сен.

Ашық аспан, йошлы мийнеттің заұқы,
Саған сая берді қаншама терек,
Өмірде басылмас адамның маұқы,
Не алсаң, хәммесін төлеуің керек...

Көзден уйқы, тынышымнан күт урлап,
Бір пружина серпін мазамды алар:
Жатсам-турсам шай қағаздай шытырлап,
Көз өңімде сол бір векселлер тұрар.

Жан тәсаддық саған, ғимметли өмір!
Дәулетің буннан хәм болсын зыяда,
"Иисапсыз" деп маған қылма сен жәбір
Бергенің адымнан шықпас сирәда.

Өмірім бойы қарзынды таппаға,
Тырысарман, тапқанымды төлермен.
Толық төлей алмай кеткен ұақта да,
Жүзлериңе туұра қарап өлермен.

февраль, 1980-жыл.

ЭРМАНЛАР

Ирили-майдалы болар эрманлар,
Бәри әҳмийетли, кеуілдің нақшы.
Олар—өміріндегі ертеңгі таңлар,
Бәри ҳақ нийетли,—сол жери жақсы.

Олар жұлдыз болып шақырар сени,
Жүзер көк жийекте ақ желком болып.
Жумсақ тийер жийденің де тикени,
Оны күткенінде жасырынып турып...

Жақтыртар оларды үміт отлары,
Қанатланар үлкен идеялардан.
Ауызлықсыз болар әрман атлары,
Жығып кетер беккем тутпасаң жалдан.

Гә ол өнер болар сен үйренбеген,
Илимде сен күткен сырлы шек болар.
Даңқ, мәртебе болар саған келмеген,
Сен тута алмаған ақ-билек болар...

Ел хызметі ушын ат жалын тарап,
Шабарсаң әрманлар шақырған жаққа.
Емлеухана әйнегинен сығалап,
Олар терек болып қалар бір ұақта...

Және жолға шықтың әрман ағымында,
Бири іске асса, он әрман таяр.
Пәк мәксет гүллери арзыу бағында
Жаңадан ғұмшалап, жапырақ жаяр.

Әрман—өмір ышқы, ертеңгі таңлар,
Ол—саркылмас булақ, сол жери жақсы.
Бир әулад ишинде кеткен әрманлар
Бир әулад исинде бинят болмакшы...

ноябрь 1960-ж.

ТАҚЫЯТАС ТАРНАҰЫ ЖАНЫНДА ОЙЛАНЫҰ

Ғеш қурық тиймеген суу тулпар еди.
Айға шапшыр еди алып қашқанда.
Әйдарханың минез-қулқы бар еди,
Албырасар едик гүўлеп тасқанда.

Услап темир тақым шабандоз адам,
Жүўенлеп, қыл шылбыр тақты да кетти.
Қанша туўласа да, қармап жалыңан,
Қыя майданлыққа шақты да кетти.

Қәне енди оның тулпар сыяғы,
Әйдарха сүўретли айбаты қайда?
Қүнлик жерди дүсирлеткен туяғы,
Гөрүғлының даңқлы Ғыйраты қайда?

Былыр бәхәр пайыты кепкенде дәрә,
Жаяулап аржаққа бир өткеним бар.
Пиштирилген асау айғырға сонда,
Әмиүдәрә, сени мөгзеткеним бар.

Ойламадым бирак, ашлық ҳақкында,
Поскынлык ҳақкында ойламадым да.
Ултаныңнан кешип өткен уақтымда,
Бир ашшы ҳәзил сөз турды ядымда!

"Өр беттен көй жаңа каналлар алып,
Дәрәны курытты" десип атқанда,
Палўанияз аға куўақыланып,
"Ҳасла олай емес..." дептилер сонда.

"Мақтаудан қай нәрсе кетпейди азып?
Әмиүди марапат уйғы тепти.
"Асау дәрә", "Жәйхун дәрә деп жазып,
Дәрәны шайырлар курытты..." депти.

Ал, энди бүгін ше?
Тауда муз ерип,
Каналлар қайтадан қақпақлап ақты.
Жәйхун дәрә және жибли көзленип,
Кең далаға сыймай ойқаслап шапты.

Басы тасқа тийди жайынның бирак,
Тас тарнау алдында тынды жауызлық.
Темир қоллар дизгин тартқанда орап,
Аттың аузын жыртты бетон ауызлық.

Жигирма бес тисли тас тарақ пенен
Жаныуардын жал-куйрығын тарадым.
Жазғы таң самалын дилмаш тутып мен,
Дәрядан бир неше сауал сорадым:

—Айтшы, ағар булақ анам Әмиүим,
Бул сакыйлык саған қайдан дарыған?
—Тиришилик дүньясына аналык мийрим
Мудам сакыйлыкты үйретер маған.

—Қайдан алдын сонша мийримликти?
—Мийрим-шәпәәтти алдым қуяштан.

Оның мийрим нұры түскенде хәтте,
Тауларда муз ерип, от шығар тастан.

—Дәрья, қайдан алдың ұллылықты сен?
—Кишипейилликтен, мийнеткешликтен.
—Кишипейилликти үйрендің кімнен?
—Уллы Жер ананың пазыйлетинен.

—Айтшы, жақсылық хәм жамаңлық бирге,
Сениң бир бойыңа қалай сыйысқан?
—Дәрья да адамдай. Исан пейилинде
Сыйысып жасайды ғой бул еки душпан...

—Сен қайда барасаң сонша асығып?
—Шөл тәңдирисиниң асқан арыў қызы бар.
Мен едим ол қыздың мәңги ашығы,
Оған мың жыл бойы көзим қызығар.

—Ол енди оянып узақ уйқыдан,
Мени күтер, мени шақырып атыр.
Бәлким Қарақумнан, бәлким Қаршыдан,
Билмедим қай жерден маған үң қатар.

Шөл қоймай гүлдеңтип, гүўлеп тасайын,
Заман болсын қайыд, адамлар қайыд.
Сол сулыўды таўып шөдин басайын,
Бос саўаллар менен егдеме, шайыр!...

*Май, 1979-жыл, **

БҮГІНГІ КҮН

Ақша булт дәрьяның арғы жағына,
Тыңайған пададай суўға қойды бас.
Нурлы уўық шапшып шаңарағына,
Отаў тигип атыр көшпели қуаш.

Өтти сөйтип, шексиз ўақыттан бир күн,
Және жайырақ төкті гүзги шынарлар.
Және қуслар қайтты бир нешә дүркін,
Қартлардан жас кемип, есейди баллар.

Өмиримниң бир нәрше жаңлы бөлегі,
Саған қуллығым бар, мириўбетли күні!

Еңбегим, ләззетим, ышкым; тидегим,
Тәшиуишлерим кетти бойында сениң.

Ақылға уғрас келмес сениң гәрдишиң,
Әлхаббиз, не деген данасаң өзин!
Атқарылды десек бүгінги исиң,
Ертеңге аұысып каласаң өзий.

Бүгін шала қалған дүньяның мүлкин.
Ертең түплеймен деп жасайды инсан.
Өтер сөйтип мұдам өмирден бир күн,
Бир адым атланар келешек тамаң.

Нурыңнан ашылды гүл-ғұмша, гөрөк,
Самал болып естин, суў боп ҳарладың.
Пал ҳәрреси болып тынбай гүйилдеп,
Гүздиң соңғы гүлинен пал жыйнадың.

Раҳмет, сен сергек таң бердиң маған,
Қуслар жуғырлысын, жапырақ сылдырын.
Шық кеппестен турып ырысқы бағымнан,
Шүкир етип үздим мийўаның бирин.

Үзип алдымдағы балаға бердим,
Оның куўанғаны—куўаныш маған.
Сонда сениң сақый нурыңды көрдим,
Бала қолындағы қызыл алмадан.

Майысқан шақаға ағаш тиредим;
Бақырдым жан қусап бир қаны қызба:
„Жер-суўым, күйәшым, азат еңбегим,
Данк сизиң құдиретли аўқамыңызға!“

Хәм кеттим жумысқа жүрип жалма-жан,
Бойды кернеп талўас, жигерим-күшим,
Күним, сени мол жемисли алиадай,
Инсаный мазмунға толтырмақ ушын.

Май 1979-жыл

СЕН МӘРДАНА ХАЛЫҚСаң

Табысларын тас булақтай ийдирген,
Ақыл-зейни хәммелерден алықсаң.

Мэртлик исин дуйым журтқа сүйдирген,
Пахтакеш халық, сен мэрдана халықсаң.

Хеш кимде жоқ сениң мийнеткешлигиң,
Пилдей парасатың, зәбердеслигиң
Балғадан қаймықпас палұан төслигим,
Абырайға тырысқан дана халықсаң.

Ұатан ийгилиги мақсетің бірдей,
Кеўлиңниң аўмағы кең сарай төрдей,
Берген ўадең тасқа басылған мөрдей,
Айтқан сөзи бир дүрдана халықсан.

Пахта державасы Өзбекстаным,
Пахта безер тәжик, түркмен бостанын.
Қырғыз, қазақ, әзер—көп туўысқанын,
Бир бириңе сен пәрўана халықсаң.

Қарақалпақта сыннан өткен ғайратың,
Ташаўыздан гүрлеп шапқан Ғыйратың.
Хорезмди тутқан уллы саўлатың,
Гөззал Ташкенті хәм Ферғана халықсаң.

Ҳинжи дәни десе арзыр салыңты,
Жайлаў толы сүриў-сүриў малыңды,
Тири алтынға толы теңиз—көлинди,
Елге ырыс қазаны еткен халықсаң.

Бағ хәм палызларын шийрин мийўалы,
Жайлар салдын дәруазасы хийўалы,
Гүллентип Елликтей ески саҳраны,
Ийип турған бир әрўана халықсан.

Қасымқер тәбият тонын терис кийип,
Жездесиндей ойнар жаныңа тийип.
Сонда хәм жыл сайын қырманьң бийик,
Ғайрат сынасқанда дара халықсаң.

Қысы менен тоңда суў алып жүрсең,
Туўдырардай билек сыбанып жүрсең,
Хантенгедей болса қуўанып жүрсең,
Пахта перзент болса, ана халықсаң.

Тийнеклеп, ханалап, бункерлеп жыйнап,
Тоғыз ай толғатып, жаныңды қыйнап,
Гүзде қалаларды аұылға айдап,
Мудам хызметіңде қойған халықсаң.

Мийнет майданының палұаны да сен,
Ақ алтын елинің султаны да сен.
Шайырлардың йошы, илхамы да сен,
Көкирегі толы нама халықсаң.

Хәр түп пахтаң усар меҳригияға,
Пахтасы мол елдің ырысы зыяда,
Жыл сайын дәнқыңды жайып дүньяға,
Жулдызы бәленттен туўған халықсаң.

Ноябрь 1973-81-ж. ж.

ПОЕЗД ЕМЕС, ЕЛДІҢ ДӘУЛЕТІ КЕЛДИ

*(Шымбайға биринши поезд барғандағы митингте
оқылған баяз—қосық, 22-февраль, 1980-жыл.)*

Бул заман жол салып жұлдызға-айға,
Нә ислеймен десе ғұрбети келди.
Поезд қышқырығы жаңлап Шымбайда,
Бүгин уулы тойдың сәўбети келди.

Шайда бүдбил-қонып таза гүллерге,
Хош қылықлы шийрин зыбан тилдерде
Қазы Мәўлик баяз еткен елдерде
Бізге дәм мине сөз нәўбети келди.

Арқаның ардаклы Шымбай жайлары,
Көзге ысық Кегейлинің бойлары,
Кутлы болсын поезд келген тойлары,
Поезд емес, елдің дәўлети келди.

Талай шежирелерде оқып сөзинди,
Тарийх дәрбентинде көрдим өзинди,
Ынқылаб самалы желпип жүзинди,
Таза турмыслардың саўлаты келди.

Тарийхынды толғар едим бул ўакта
Поезд бизди күтип турмас бирақта...

„Даешь, Караөзек!“ аржағы Тахта,
Жүрип кететуғын мәулеті келди.

Қанша көп тийесек пахта, салынды,
Бұл жол соңша ғұрғынлатар халынды.
Бұл нағыз айдын жол, наны қалынды,
Ишсек суў орнына шербети келди.

Шайырлар дүр шашып шийрин тиллерден,
Заман сүйинши сорап бизин еллерден,
Амангүл, Бағдагүл, Райгүллерден
Жолашардың қәде-қәўметі келди.

Тәрийпин айтайын бұл келген заттың,
Тепловозда жүши алты мың аттын,
Абаданлық пенен мәденияттың,
Ағар булақ ырыс дәўлеті келди.

Саррас рельслери солдат қайыстай,
Ушқан қустан, ескен желден қалыспай,
Таў тийесек, тартып кетер қайыспай,
Уллы техниканың құдиреті келди.

Шымбайда шай ишип шықсаң есиктен,
Поезд минип тербелесек бесикте.
Тек болғаны минер ўақта кешикпен,
Тудок шалса, жүрер мүддеті келди.

Арба емес, бұл асықпай барарға,
Такси емес саўдаласып турарға.
Заманының суў тулпары бұл арба,
Сақый дәўранлардың қимметі келди.

Умыт болар не қыйынлық көргенін,
Шифер ізлеп, тахтай сорап жүргенін
Тақыятастан қөмір тасып бүлгенін,
Бәри умыт болар әўметі келди.

Кетсек бир купеде төрт адам болып,
Мәскеўге барарсаң еки таң қонып,
Поезд емес, айтсам атағын толық:
Заманың көшпелі жәннәті келди.

Ташкент ҳам Нокистин таяр жайлары,
Сибирийдин көк сүзген карағайлары,
Элжир апельсини, ҳинди чайлары,
Станцияна түсер нәубети келди.

Раҳмет эдиллик, даналықларга,
Турмыс қандай толы жаңалықларга!
Бизлер ылақ баққан даланлықларга
Жаңа дәўранлардың келбети келди.

Мың алғыс бул жолды салып келгенге,
Тулпарды нокталап алып келгенге,
Заман қәдирийн билип, дәўран сүргенге,
Шадлы турмыслардың зийнети келди.

Кеўил шағлап ушқан кустай талпынар,
Уллы елдің туўысқанлық салтына.
Азамат мийнеткеш Шымбай халқына
Заманымның уллы ҳүрметі келди!

КЕЎЛИҢНИҢ КӨШПЕЛИ ҚҰНИ БОЛАРМАН

(Газашақ—Төрткүл карьер темир жолын салыўға арналған Түйежойындағы митингте оқылды. Сентябрь 1980-ж).

Темир жол дийдилер мениң атымды,
Мол дәўлет, бахыттың жолы боларман.
Дүнья билер мениң хаслы-затымды,
Абаданлық пенен толы боларман.

Рельсимди тартсаң қыя шөллерге,
Жазийранды жайнатарман гүллерге,
Ырыс-несийбе ғасып елден еллерге,
Турмыстың таўсылмас кәни боларман.

Барған жерим абат, заўқы-сапалық,
Маған жүклер болсаң таўды көпәрып,
Хәп заматта түсирермен апарып,
Заманның шаршамас пили боларма :

Саррас туўрылықты сүйер жолдарым,
Мен барсам узайып қалар қолларың.

Буннан бетер ғурғынласып қалларын.
Айдын жолларыңның пири боларман.

Газашақтан тартсаң мени қай күнде,
Дүлдил емес, мен атларман Жәйдүнди.
Ұактын хошлап, шад егермен халқыңды,
Кеуліңнің көшпели күни боларман.

Аты Түйемойын, тәрийпи дәстан,
Ауызлығы бетон, ноктасы тастан.
Поездлар өткенде мыңқ етпес қаслан,
Устасының шарап-шәни боларман.

Хорезм, қаралпақ, түркмен ғардашым,
Бир айдасқан көп заманның арбасын.
Поезд миңип қайсы елге бармасын,
Барлық жерде дослық кәни боларман.

Дәрьяны атласам, шөллер гүл болар,
Төрткүл деген бир әжайып ел болар,
Жер жәннети қайда десей, сол болар,
Мен оның және хәм сәни боларман.

Гудок шалғанымда еллер қууанар,
Мен барсам, ел қонып, шөллер жаңарар,
Қашымды тезирек үйің ағалар!
Пәрауан турмыстың гүли боларман.

АҰЫЛ, АҰЫЛ!

*Шайырлар ауылда туұмалып,
қалада өледі.
(рус мақалы,)*

Үлкен шәхәр аркасында,
Қалың терек арасында
Елеспесіз бир ауыл бар,
Кегейлинің жағасында.
„Туұған жерим“ деген сөздің,
Мәни берип пайқасына,
Қояр едим жулдыз етип
Аспандағым ай қасына...

Анам туўып, ҳәйиў айтып,
Сөйлеп жүрип тил үйреткен.
Умытарман оны қайтип,
Ес билдирип, адам еткен!
Кулдыраған соқпақларын,
Сылдыраған салмаларын,
Тил дүзеткен такмақларын,
Шүллик пенен аңғалағын...
Бала гезде нан батырып,
Сары майдың тортасына,
Ылақ-козы бағып жүрип
Аяқтағы арқашына,
Малы менен, шөби менен,
Үйкелесип бир өскенмен.
Ийтлериниң көби менен
Ийт тилинде сөйлескенмен.
Кеўлим сонда қалған уғып,
Керексизин, керегин де.
Ойлағанман, бар жақсылық
Усы жерде дөреген деп...

* * *

Көп аўыллар кубламызда
Гөззал және ғурғын келер.
Қалалардан қашып барып,
Ол жерлерде турғын көлер.
Бизиң аўыл бул дизимге,
Кирмесе де, кеўли бийик.
Бундай аўыл жер жүзинде,
Мен ойлайман жоқ па дийип.
Қанәәтшил халқы сондай,
Не ислесе ҳәли келер,
Қыз-келини туўған айдай,
Жигитлери дәли келер.
Шөпкерден жай салып алса,
Бир „Жигули“ алып алса,
Кәтерели қалалыға
Кудамдалы болып алса;
Бағ-хәреми болмаса да,
Үй қасында қорасы көп.
Дийханшылық қылмаса да,
Егис жерге таласы көп.

Шенгел қора қыспалатып,
Буға байлап, мал саклайды.
Арығын семиртіп сатып,
Базар күні шалжақлайды,
Өңі түуе, түсінде де
Қалаға бир барып қайтар.
Гешир-пыяз екпесе де,
Қауын-кәмек алып қайтар...

* * *

Тоқшылықтың салдарынан
Дәстүри көп ойлап тапқан,
Қыз узатса аұылынан,
Түскен жерин жаұдай шапқан.
Той берсе де, қой берсе де,
Өз пайдасын питиреди.
„Ким неше сом әкелди“ деп,
„Көк дәптерден“ өтиреді.
Оннан кейін қонақлардың,
Басын қоспай бөліп-бөліп,
Үйлерине қонсылардың
Киргизеди ертіп келіп.
Көрпешени ийзеп жатып,
Аұқатын күтесең сонша.
Аш жүрекке ақтан татып,
Басың мыңғырдай болғанша;
Таң алдында қайтар ұакта
„Бақсыға шык“ деп келеді.
„Шықпасаң да, бақсы пулын
Бер“ деп, көзі жеп келеді.
Дуұтарынын кулағына,
Пул қыстырсаң, йошар бақсы.
(Бундай бақсылардан мына,
Маскарапаз маймыл жақсы.)
Ал хаяллар сумка былғап,
Дастурханлар аұмасады,
„Штамповка салыпты“ деп,
Абысынлар даұласады..

Қонақты бир жерге жыйнап,
Ортадан тамада сайлап,
Қосық тыңлап, тост айтысып,

Отырсаң дә хәмме шағлап!
Күйеу кайда, келин кайда?
Бирге отырып тилек айтсақ.
Барған киcи қусап тойға,
Ләззет алып үйге қайтсақ...

„Биз жоқ-жуқа заманда да
Бул бәлени көрмегенбиз.
Аш-әптада болғанда да,
Байуу ушын той бермегенбиз.
Құрмет пенен бетин ашып,
Келиншекти сыйлағанбыз.
Халық жыйналып кеули тасып,
Бақсы, жырау тыңлағанбыз.
Орыс, өзбек хәм баска да
Көп билимли халықлар бар.
Жаңа дәуирде хасла да
Бүйтип той бермейди олар.
Бизиң ауыл неге онша,
Бундай шадлы, кеп заманда,
Дәстүрлерди бузып бунша,
Қысым қылып атыр жанға?
Бул не көргенсизлилик, тоба
Хәр мурнында батпан самал...“
Деп баяғы ата-баба
Аунап түсип жатқан шығар...

* * *

Ауыл, ауыл! Бәри бир сен
Жақысаң жан жүрегіме.
Сүймегенде сени әбден,
Бундай сөзлер келеди ме!
Сени деген уақларымда,
Сағынышың молайтады.
Билимсизлеу жақларыңды
Мен айтпасам, ким айтады?

Ай-хай, онда ер азамат
Жигитлер бар еди сондай.
Илгир зейин, кеули абад,
Бектурсын хәм Урзыбайдай...
Ол жерде көп жораларым,

Асық атып, ләңки тепкен.
Кыл өтпестей аралары,
Ылайымыз—бир кәндектен.
„Нарком“ деймиз, „паррық“ деймиз,
Нураддийин, Кәримия де.
Нурым емес, „мурын“ деймиз,
Лақабы бар бәриниң де.
Көрискенде жыл қусындай
Үйкелесип қалысамыз.
Бир үйирдин жылқысындай
Киснеп-киснеп табысамыз.

Оннан кейин бир баса-бас
Отырыспа басланады.
Ким зейинли, ким осамас,
Бәри ашып тасланады.
Шағал мәслик қызып бети,
Жыққын қусап урып кетер.
Басқының көп байтөбети
Бир байғуска минип кетер,
Сөз ийнесин сабақласа,
Қамырдан кыл суұырғандай.
Ким басқыға шыдамаса,
Шыға қашып жуұырғандай.
Жыларынды, күлеринди
Я билмесең не деринди.
Азлы-көпли абырайдан
Үзгендейсең гүдеринди.
Дана болар наданың да,
Қарсылығың қуры кетер.
Олақ деген адамың да,
Солақ пенен урып өтер.
Отырғызып жүресинен,
Туұдырғандай енесинен...
Сақла, қудай! Қарақалпақтың
Басқы деген бәлесинен!
Гәптин бундай астарлысын,
Мәдделисин, дастарлысын;
Хәзил сөздин көп қырлысын,
Гүләнгирдей тепкирлисін;
Ийик жонса ғәррекшидей,
Дүрбезе боп шығатуғын,
Шыбын тұтқан өрмекшидей.

Кумырысқаға талатыўын;
Тилдиң сонша тереңлигин,
Сөз цехының шеберлигин;
Толқын болып жүгиретин
Күлкинің бул күдиретин—
Жоқ шығар деп ойлайман мен
Бул аўылдан басқа жерде:
Күлки журты—Габрово,
Аты шыққан Ақшәхәрде...

„Ертең түсте бизиң үйде
„Боламыз“ деп бири шығар.
Екиншиси „нәўбет бизде“
Деп даўысы ири шығар.
Бир дефицит таўардай-ақ
Саған гезек тұрар бәри.
Басын жойтқан байғұс коняқ,
Хәммесине болар дәри.
Азанғы шай ғалқасына,
Қаймақ қойып пал қасына,
Қонақ келсе қуғанғаннан.
Жатып ишер шалқасына.
Күни-түни қонақ күтер,
Дизде диңке қалмағанша;
Бесжапқа бир сүнгип алып,
Басты дүзеп алмағанша...

* * *

Қайтар ўақта үлкен жолдан,
Аўылыма бир қарайман.
Келешегин болжап алдан,
Қыял бағын аралайман:
„Сонда қыял бостанымда
Сулыў жайлар қатар-қатар,
Бағ-хәремли қыябанда
Гөззал аўыл гүлlep жатар.
Комплекс өндирисли,
„Бизде уллы күш“ деп турған
Машиналар түрли-түсли,
Кнопкаға ислеп турған.
Жери тегис кең тахталық,
Егинлери болық сондай.

Жана мектеп, клуб салып,
Заманакөй болган кандай!"
Иске асаты бунын бери,
Хазир заман соған көшти.
„Гигант“ совхоз таналары
„Дурыс“ десип мәңирести...

Декабрь, 1982-ж.

УСЫ ЖУРТКА ХАЙРАНМАН. .

Уўлы ҳәрреден пал алып,
Пал ашытып, байрамлар...
Жүрген жери даналык
Усы журтка хайранман.

Ислеген исин карап тур,
Сөзге шешен оратор.
Берин билип баратыр,
Усы журтка хайранман.

Кыз алысып кайлардан,
Дос таўып узак жайлардан,
Ойда жокты ойланган,
Акылына хайранман.

Бес бийдайдан—бир шөрек,
Бир шигиттен—жүз гөрек,
Шыбык шанышса—байтерек,
Билимине хайранман.

Туқымнан каўын торлатар,
Шөлге бостан орнатар.
Той берип, ылак ойнатар,
Баксы алдырып кайлардан.

Үйин төсей паластан,
„Қонақ бер“ деп таласқан.
Гә урысып, жарасқан
Минезине хайранман.

Ол куўса, дунья кашып жүр,
Тийнеклеп жыйнап тасып жүр.
Бир уақта бурқып, шашып жүр,
Таўып алғандай майданнан.

Зейни илгир кырғайдан,
Ерлесэ күндей нур куйған,
Кәпелимде қылтыйған
Баз бирине ҳайранман.

Туўрылыққа тән берген,
Намыс ушын жан берген.
Олпы-солпы кең келген
Саўлатына ҳайранман.

Жаманлық етпес өмирде,
Жаксы сөзге семирген,
Қыйынлықты жемирген,
Ғайратына ҳайранман.

Усындай журтты сүймеген,
Уллылығын көрмеген,
Билгишинип сөйлеген,
Наданларға ҳайранман.

КЕЛДИМ

*(Ҳурметли устаз шайыр Сулэйман Рус-
тедге қарата айтылған ҳазинама
косық, Өзгөвйжанда Өзбекстан әдебия-
ты менен искусствосы кунлавериниң әдебий
ашылыуында оқылған.*

6-июнь 1979-ж. Баку.)

Арзым есит мениң Сулэйман аға,
Бир яр саўдасына түстим де келдим.
Сизиң лампығ.—бизин пахтамыз киби
Аппак булығлардың үстінде келдим.

Арал теңизинен, Жәйхун гүлинен,
Бағы-бостан Хорезмнин жеринен,
Шан-шәўкетли карақалпақ елинен,
Қардақшылық сәлемин алдым да келдим.

Алтын Ферғанадан, Әндижанымнан,
Гүркиреген Ташкент бостанларынан,

Ҳаёулы Самарқанд сәйкалларынан
Тарлан кеўлим кус боп уштым да келдим.

Шанлы Ўзбекстан—шадлық дуньясы,
Көгинде барқ урған бахыт қуяшы,
Шайыр Зулфияның гөззал музасы
Бизге ҳамдам болып, йоштым да келдим.

Айтың ол пәрийге, бир бери бақсын,
Аслы Керам киби отларға жақсын.
Соңыра мәйли бизди Көйкөлге атсын,
Дийдар көрмекликтің кастында келдим.

Буйырсын, чок гөззал ғошма питермен,
Ҳазардан қырық мәрте жүзип өтермен,
Аршын-малшы болып излеп кетермен,
Айтың, малдан, бастан кештим де келдим.

Қалпағым қарадур, кеўилим ақдур,
Жүрегимиз жақын, ара узакдур,
Хәргиз өзгелерде қыялым жоқдур,
Ышқы шарабынан иштим де келдим.

Әзиз-мүбәрәкдур бул топырақ маған,
Из түскең Ұағыйфтың аяқларынан.
Вургунның тырна көз булақларынан
Әкси-жамалыны көрмеге келдим.

Көрдим ол гөззалды Муған шөлинде,
Ленкоранның тер ашылған гүлинде,
Араз дәрәясының аққан селинде
Сеслерин яд етип турмаға келдим.

Гүз паслында көрип аның жүзини,
Шарап болып акты Шемақ жүзими.
Жипекке зер тиккен Шеки қызының
Тәрийпине дәстан жазбаға келдим.

Ол қыз патшасыдур кең далалардың,
Шелегидур бийик қарлы таулардың.
Батыр нефтьшилер, пампығшылардың
Алтын қолларынан сүймеге келдим.

Кардашлык сезими жүректе, канда,
Рахмет, мийнеткеш азат инсанга.
Эшк олсун советлик Эзербайжанга.
Мудам хызметинде турмага келдим.

*Тусиниклер: пампуг—пахта (биздеги
„мамык“ деген сөзге мәнилес), сәйқал—
салтанат, Асли Керам—азербайжанлар-
дың ашыклык қыссасының қахарманы,
Көйкөл—Көккөл, чоқ гөззал гошма-кутә
сулыу қогық Тер ашылған—таза ашыл-
ған, Хазар—Каспий теңизи. Эшк олсун—
даңқ болсын. И. Ю.*

БУЛАҚ

Сырбай Мәүленовке

Үстинен булт көшип атыр,
Жолаушылар ишип атыр;
Ақ бөкенлер ыссыласа,
Ақшам келип түсип атыр.

Қуслар қонып, ушып атыр,
Қызғалдақлар өсип атыр.
Ақ селеудің айдарынан
Жел сыйпалап есип атыр.

Кимлер ишип төгіп атыр,
Кимлер мақтап, сөгіп атыр.
Жағасында жалғыз жартас
Нар буұрадай шөгіп атыр.

Шаршап келген биреу сонда
Ат сууғарып, шөлін басты.
„Қайдан келген булақ бунда?“
Деп тепкилеп турды тасты.

„Әй, сен биреу, жолыңды бил,
Тебингенше таста турып!

Көзін излеп булактың бул,
Не кыласаң бас катырып!...

Семей, 1977-жыл.

СОВЕТ БАШКУРТСТАНЫНА

(Каракалпақстан әдебияты менен искусствосының Башкуртстандағы кундерииниң Уфада 1977-жылы июньде ашылыу салтанатында оқылған қосық)

Бахытлы елсең башкурт дияры,
Жаралғансаң нурынан таңның.
Россияның жакты жулдызлары
Арасында көрип куўандым.

Мен сүйемен шын жүрегимнен
Жаслық өмир, жаңа дүньяңды,
Уллы Ленин өз қолы менен
Дүзген даңқлы автономияңды.

Мен сүйемен, гөззал Башкуртстан,
Жеринниң таў, тоғай, жылғасын.
Ақ Едилден ат секиртип турған
Салаўаттың шоғын тулғасын.

Дослык, бахыт, шадлык бостаны,
Башкуртстан—алсуў таң ели,
Каракалпақша ынтығып жаным,
Башкурт болып сүйемен сени.

Халқын кумар-йосшы мийнетке,
Бийик мәқсетлерди гөзлеген.
Палыңды жеген аюлар да ҳәтте
Бал куртының шаққанын сезбеген.

Мен де сондай излеп сөз палын,
Бийик липаларға минейин,
Палдай шийрин сөз тапсам, бәрин,—
Туўысқаным, саған берейин.

Мейли мени башкурт сулыўлары
Мухаббаттың отына жандырсын.

Жандырсын да, Мустай Кәримниң —
Жыр шәшмеси менен қандырсын!

Ноябрь 1976—жыл.

*Аңлатыў; алсуў—сулыў.
бал қурты—пал ҳәрреси.
(башқуртша) И. Ю.*

САЎ БОЛ, СОВЕТ ТАҒАРСТАНЫ

*(Татар әдебияты хәм искусствосының
Карақалпақстандағы күнлериниң ашы-
лыў салтанатында оқылған қосық).*

Қандай жақсы—„һиндәй Қйбат“ болған,
Бизди излеп, тамыр қуўғаның!
Ат сабылтып келдиң алыс жолдан,
Раҳмет саған, туўғаным!

Кел, муртымды үйкеп муртларыңа,
Баўырыма басып сүйейин.
Көп болғанбыз сениң журтларыңда,
Құрметине бир бас ийейин.

Сайран етип Қазан әртларыңда,
Шүрәлениң тоғайларыңда,
Сабантойда шәбәтә ышқыңда,
Тырмасқанбыз бағаналарға.

Хәм суқланып Кама бөйыңдағы
Индустрия жулдызларыңа,
Ойлағанман, күдирет бар болса,
Усы шығар деп өзи сирә.

Раҳмет саған, сениң жүзлериңнен
Көрдик нурын халық жүрегиниң.
Әтир суўы аңқыр кийимиңнен
Көк шөбиниң, жер желегиниң.

Ырғалыўын болык буўдайлардын,
Қайнаўларын данклы Қазанның,
Қарағайлы қалың тоғайлардын,
Хош ийисин, сылдыраўларын,

Әнкейлердиң аналық мийримин,
Сәйдаш сазын, Тоқай жырларын;
Кеўиллерди мәфтун ететугын
Едил бойының сандуўғашларын
Алып келдиң бизиң елимизге.
Ышқыңызда жаныўымыз ушын,
Бир өмирге кеўил төремизде
Шешек атып қалыўыңыз ушын!

Ел кдўили шадлыққа толсын,
Едил бойларының бостаны,
Жулдызың бәрха жоқары болсын,
Саў бол. совет Татарстаны!

1980-ж

Ескертулер: Нандәй әйбәт қандай - жақсы; шәбәтә — жөке қабығынан тоқымаған башмақ геүиш. Сабан-тойда бийик бөрене — бағанға өрмелеп ким оны алса, сол байрақ алады. Жер желәги — жабайы. құлпынай. Әнкей — ана. Сәйдаш — атақлы Композитор. Сандуғаш — булбул. (И. Ю.)

ТАТАРСТАН ЖОЛЛАРЫНДА

(Ғариф Ахуновқа)

— Айтшы, көп жасағай тайнапыр емен,
Бунша мықлы, саўлатлысаң не деген?
— Қатты даўыллар көп шайқаған мени
(Батырдың гүресте бекисер бели).

— Айтшы, сен, ҳаўалы нарат-қарағай,
Не деген бийик хәм дүзиўсең сондай?
— Бийикке умтылып өсемен мүдам,
Дүзиў нийет бәрха мнясар маған.

— Айтшы, суў бойында турған ак қайын,
Не деген дилбарсаң сен айнанайын.

Сулыў желбиреўди үйрендиң кимнен?
— Казан кызларының ақ сүлгисимен ...

Сениң кеўлиң мысал саўлатлы Казан,
Едил бойларыңда турған берик қорған.
Мунарланып Сүйинбийке минары,
Жағысына аппақ толқынлар урған.

Таңда келсем, уллы жуыскер халық
Сени аккумуля киби ортаға алып,
Әлпешлеп жүздирип өз айдынында,
Гигант заводларға енеди барып.

Ал мен рухсатсыз адамдай сонда,
Калып завод дәруазасы сыртында,
Кешке дейін есигиңди аңлайман,
Сени күтип. Казан көлдің артында.

Ақшам келсем, бузбасын деп уйқыңды,
Казан мың-мың жұлдызларын жағып тур.
Бұлшық еті менен тикенли сымды
Үзген батыр шайыр сени бағып тур. ...

Айтшы, не ислейин, арзыўлым мениң,
Ышқыңа миясар болмағым ушын?
Өзим тутқын болып хәмирийне сениң,
Жүрегіңди жаўлап алмағым ушын?

Мың қосықтан бир қосмғым егерде,
Сениң жүрегіңе жол таўып барса,
Бөлеп сени ләззет пенен жигерге,
Гүлиңе мухаббат жамғыры тамса,—

Едил беттен ескен желдей азанғы,
Кеўлиңди тербесем, сандуўғаш кусым,—
Темирлән хәм Грозныйдың Казанды
Жаўлап алғанынан зыят мен ушын...

Үйге келсе бир данқлы киши,
Айтамыз да биз мақтанамыз.

„Үйимиздің күт периштеси
Зыят болды“ деп шадланамыз.

Егер Казан мактанар болса,
Келген даңқлы қонағын санап,
Тыңлар еді мактаншақ дүнья,
Аўзын ашып тамсанып ғана.

Бул Казанда кимлер болмаған,
Ким туўылып, кимлер турмаған!
Талай даңқлы патшалар келип,
Талай уллы шайыр жырлаған.

Бул шәхәрге кимлер келмеген,
Петр патша бунда түнеген.
Пугачевтан Пушкинге шекем,
Бунда болған Толстой әкен.

Дүньяға даңқ жайған Горькийлер,
Кайнап писип усы Казанда,
Қыйын турмыс камырын ийлеп,
Зуғаланы үйренген бунда ...

Конақ етип күтип алғанда,
Хәзили бар айтар бул елдің:
„Уллылардың бәри Казанға
Келип-кеткен ... Сен жақсы келдин...“

Сонда уллы болмасандағы,
Сен Казанға келген гезинде,
Гүллеп бирден кеўлиңнің бағы,
Уллы сезинесең өзинди.

Өйткени — Казан улығлар жолы
Шарапаты дәр्याдай толы,
Уллылықтың самалы менен,
Көтереди кеўлинди бирден.

Хәм сүйсинап сен сонда иштен,
Мактанарсан куўаныш бийлеп,
„Ульяновтың излери түскен
Көше менен киятырман“ деп ...

Июнь, 1981-жыл, Казан.

САБАНТОЙДА

Кара орман жийегинде
Сабантойы қызыпатты.
Ким өрмелеп бөренеге,
Кимлер шөлшек бузыпатты ...
Көзинди тас қылып танып,
Колға сырық услатады.
Алға-артка айландырып,
„Ур енди“ деп тил катады.
Шөлмек пе дөп берип салсаң
Сарт етеди жерге сырық.
Тауып ура алмай қалсаң,
Гүў күлисер хэмме турың ...
Шляпаны шынғыттым да,
Мен ортаға шығып кеттім.
„Бул ис қыйын емес дым да“,
Деп өзимше қыял еттім.
„Қонақ шықт“, жол беринлер“
„Көзин танып, сырық берин!“
Деп жабырлап қыз-келиндер,
Қойды алдыма шөлмеклерин.
Жин шақырған дууақандай,
Турдым бираз собырайып.
„Оңға ағай, солға ағай!“
Дер. жигитлер сыбырланып.
Сыбырлыға кулак салдым,
Зейин көзи менен серлеп,
Сырығымды силтеп қалдым,
Шакур-шукыр сынды шөлмек.
Журт гүў етти қол шаппатлап,
Радио мақтап кетти:
„. Өзи-шайыр, өзи-қонақ,
Шөлмек бузыўға да епли ...“
Кестеленген ақ сүлгилер
„Дурыс“ дегендей желбиресер.
Шағлап күлип қыз-келиндер,
Бизге сыйлық белгилесер.
Баратырман кейип иштен,
„Уай хұждансыз“ деп өзиме.
Қызарамаң өз-өзимнен,
Қарай алмай журт көзине.
Себеби ... көзимди мениң

Шала танған еди сонда.
Конақшыллық ислетпес нени
Бизин татар тууысканга!...

Альметьев—Бүгилме, июнь 1981-ж.

РИММАҒА

Как хорошо: в стихах я не лгала ...

Римма Казакова

Самалдың өтинде өскөн ақ қайың,
Қымтанып жалынбас боранға, селге.
Дауыл майыстырып шайқаған сайын,
Аппак, тик аяғын нық басар жерге.

Жамғыр жауған сайын турар шөліркеп,
Көк шауқым самалға ойнар жапырағы.
„Шаршамай гүресип өмирди сүй“ деп,
Жалықпай жасауға ол шақырады ...

Римма, сен кешир мени, әзйизим,
Соң жазарман бул бир қосықтың изин.
Сени көрген уақта биз түе бәлким,
Сыншылар да таппас нақ айтар сөзин.

Себеби, сен туұралы ким жазар бөлса,
Марапат сөз ізлеп хәлек болмасын.
Шағала асыралмас кетекке салса,
Сыншы қәлем шайнап, ойға талмасын.

Оннан көре, жан-жүрегин сызлатып,
Инсан тиришилиги менен аұырсын.
Ыссыларға күйиң, сууыққа катып,
Сол жекке қайынның астында тұрсын.

Самалдың өтинде тұрған ақ қайың,
Жасыл бир тартары баста желбиреп,
Қыз жүрегі болып Россиянын,
Сени мәфтун етер, кеулинді тербеп.

Сезерсең майысқан, жинишке қайынның
Соншелли төзимли, өмиршендігин;

Хаял тәғдириниң қыйылықларын,
Соңшелли мийирбан, ырастәйлингин...

Сүйсе сендей болып сүйсин өмирди!
Сен сондай гедейсең, сен сондай байсаң.
Алдаған шығарсаң көп жигитлерди,
Бирақ қосығында ҳеш алдамайсаң.

Алдында бас ийиў—мақтаныш маған,
Жулпыс Музаң шырай қоссын шырайға.
Қарақалпақша үлкен раҳмет саған,
Қарындасым „Қазақова Райма!“

** Көрнекли рус шайыраы, Қарақалпақстан АССР ың
хызмет көрсеткен мәдениет хызметкері Райма Федоровна
Қазақова „Мен қарақалпақша Райма Қазақоваман“ деп ҳазир
әтеседи. (М. Ю.)*

СОНЕТЛЕР

(Эпиграмма)

Бир елде көп тилли улыслар жасар,
Бәри бир анадан туўылған яңлы.
Адамлар дослық, деп қушағын ашар,
Кеўиллер сүт пенен жуўылған яңлы.

Ал, сиз екеўиниз аразластыңыз,
Душпан сиясатлы еки ел қусап:
Шегараға тикенли сым тарттыңыз,
Ада бағана көмип, сақшылар услап.

Тасадан оқ атып бир-бириңизге,
Инцидентлер болып турар арада.
Жәбир етпей қысқа өмириңизге,

Жарасарсызлар ма сиз тириңизде?
Яки сыйыса алмай кеп-кен дүнъяға,
Сыярсыз ба тап-тар қәбиринизге!

* * *

Саўлатлы гүмбез тур қәбирстанда,
Күн сүйип көк шырша бадия тасын.

Дәбдебели кәд көтерип аспанға,
Түрлі ойға салар адам баласын.

„Бәрекәлла! Минне, өлиге дүрмет* —
Деп сүйсіннип қарар гүмбезге хәрким;
„Қай заманның мүлки? Хан ба яки бек?
Алым ба, шайыр ма бул жатқан мархұм?“

Ләхәт қазып атқан биреу нас атып,
„Қызық адамсыз* — деп мырс етип күлди. —
„Бул көкнаршы ғарры, жақында өлди.

Бул гүмбез — мийнетсиз пулдың мәслиги:
Ол ғаррының улы көп жылдан бери
Бизде саўда базасының баслығы“.

* * *

Базы бир адам бар, „өлди“ дегенде,
Исенбей турасаң өз қулағыңа.
Абайсыз зәхәрли тағам жеген бе,
Машина қақтыма, тас қулады ма?

Жок, жоқ, мүмкин емес ... Қалайша өлди?
Хийледен шайтанлы утар еди ол?
Неғайбыл дус келсе, Мефистофелди —
Ибилiske үш мәрте сатар еди ол?

Егер жер астында болса хұкимдар,
Буны алып барған Әжелди боклап,
Дер еди: —Не бәле әкелдин, заңғар!

Әй, дозақ сакшысы, бол мыһаған сақ!
Бул аўзыңнан кирип, артыңнан шығар,
Сөйтип дозақты да етеди қарап ...“

* * *

Базы адамлар бар өлди дегенде,
Исенбей турасаң өз қулағыңа.
Бир ғәлетий боран қутырып демде,
Бастырып киргендей кеуил бағыңа.

Жаның ыршып түсер қылыш шабақтай,
Жақын-жууық болмаса да ол адам.
Сәубетін тәрк еткен әзиз қонақтай.
„Ай-һай, ийт дүнья“ деп кеудің қаусаған.

Инсанның зибаны болса табиғат.
Айтар еді жауыз Әжелге сонда:
„Ұақ-ұақ, әттегеней! Қылыпсаң уят.

Қалай көзің кыйды жаның алмаға.
Бұл инсан өлими—маған қыянат,
Бар, апарып жибер жакты дүньяға!“

* * *

Мен, сөйтіп, өлиппен. „Ақыйры кайыр,
Якшы адам еді“ деп журт апарар.
Есте қалғандай бир сөз айтса шайыр
Кимдур соны иштен гүбирдеп барар.

Духовой оркестр барар мәңиреп,
Халық деген жаксы ғой, өлини сыйлар.
Критиги. келер изде мөнтөйлеп,
Биреулер „ордени нешеу?“ деп қарар.

Досларым көзіннен жасы сорғалар,
Душпаным басымда курдай жорғалар,
Қыймылы дым шаққан, дауысы патлы.
„Абайлан!“ деп табытымды қорғалар,
Бирак соныра ол да ынжылып қатты.
Майдансыз мәрт қусап салбырап барар...

ҚЫЙЫН ХӘМ АҢСАТ

Актрисаның сахнадан кетиуі,
Хәмелдардың аттан түсиуі,
Парахордың „алмайман“ деуі,
Қыйын нәрсе усы үшеуі.

Ахмақларды мақтап сөйл-тиу,
Тилин менен жаксылық етиу,
Кисилерге ақыл үйретиу,
Аңсат нәрсе усы үшеуі.

РОМАНТИКА

*Қырк ай қолда өскен кийік,
Шөлдің ийисін алса тұрмас.*

(Нақыл)

Гүзар жолдың ернегінде
Қасарысып ысы күнге,
Ашық аспан жийегінле
Уйып қалған булт яңлы,
Бір гүжим тур самал аңлып.

Самал деген бийдәўлетте,
Ыссылыққа жүрек етпей,
Усыманнан ұзап кетпей,
Ойнар-гүжим саясында,
Ағын суудың жағасында.

Қараманға салқан гүжим
Көп заманның көрер жүзін.
Саясында ашып көзін,
Отыз әўлад өніп-өсер,
Гүжим турар, мезгил көшер ...

Гүжим, гүжим! Ел сәнисен,
Ағашлардың султанысан,
Ата-баба мəkанысан,
Алты қанат үй үстине
Теңгедей бір күн түсти ме!

Келешекті көзі шалған,
Гөне сөздей есте қалған,
Суймырық қус уя салған,
Байтеректің өзисен сен,
Жолаушының дэзисен сен.

Шаңқай түсте түсіп аттан,
Кім екен дем алып атқан?
Шыны кэса, ақ набаттан
Тегіп дәстүрхан үстине,
Бір яшулы отыр эне.

* Поэмадан үзінділер.

Жийрен бийе, көк қаназат—
Арқанлаўлы тур еки ат.
Машиннаны жолға таслап,
Мен хәм жетип бардым тезден,
Сәлем-бизден, әлийк-сизден!

— Хә, яшулы. қонғай шайын,
Жолың оң болғай илайым!
— „Кел, шайыржан айнанайын“
Деп биз бенен алысып қол,
Сыйпады ақ сақалын ол.

Ақ терлик кийиз тейинде,
Хәзин бузбаған күйинде,
Отырғандай өз үйинде
Желпинер ол шайға балқып,
„Сөйле, ата, сөйле шалқып“.

„... Пәкизе бир кийик еди,
Қызым оны сүйип еди,
Үш жыл үйде жүрип еди,
Сол бийхазар шөл макулығы,
Қәпедимде болды шығын.

Жүрди генже улым сонда
„Газ кәниинің“ оқыуында.
Үстиртке бир барғанында
Елик услап келип еди,
Үкесине берип еди.

Сол куралай кең шарбақта,
Қызым менен өсти бағда,
Ойлар едим көрген ўақта,
Сәддақ, адам кеўил ашса,
Жабайы аң баўыр басқан.

Базда ойнар секек атып,
Гә муңаяр карап жатып,
Қыз байгус оны жубатып,
Дизесине қояр басын,
Хәйиў айтар сыйлап, қасып.

Сөйтип ақлық қызым — Айым
Мектебинен келген сайын,

Ишпестен демлеули шайын,
Кийик пенен ойнар еди,
Моншақ тағып сыйлар еди.

Гүзлі-бәхәр жаныуарым,
Ербеңлетип кулақларын,
Сыртылдатып туяқларын,
Шөлди аўсап турар еди,
Самолеттан бұғар еди.

Қызымның көз жасын кыйып,
Жаталмадым үйге сыйып.
„Қырық ай қолда өскен кийик.
Шөлдің ийисин алса турмас“ -
Деген сөз барлығы ырас.

Сондадағы дийдар ғайып,
Балам турған соң мунайып.
Мейли, журт көрсе де айып,
Излеп шықтым қызым менен,
Жол сорассаң бизиң менен“.

Деп күлгенде ғарры солай,
Гүжим аңтынан тууып ай,
Шыға келди“ бир „куралай“,
Бек бол, шайыр, жүрегине,
Мурад берсин тилегине ...

Аўпарин! Бул кимнің гүли?
Әжинияз, Мақтымқулы—
Күншығыстың көп бүдбили
Сайрай, сайрай тәрип еткен,
Енди нәўбет бизге жеткен ...

Шыбығындай шығыр талдың,
Аяқ басыуы маралдың,
Бул қызды туўған ҳаялдың
Жан паяндов жолларына,
Пал қосылды палларына.

Пәрийшандур жоқтай табы,
Жүзинде сүттің қаймағы,
Қолына тутқан кітабы

Физика ма я химия,
Бир бахытлы шайыр ма я ...

Кызғыш алма суўын жыйып,
Жүзине қойған ба куйып?
Жуп қарели күнге күйип,
Писип тур ма яки көз бе?
Пери жокдур буннан өзге.

Он секкиздедур кеминде
Қара шашы аш белинде,
Қарақалпақтың елинде
Не сулыўлар жок, досларым!
Көрсек кетер ықтыарың.

Аббаз аға айтқандайын:
Я Сәнемсең, я Гүлайым ...
Мениң исмимдур Ибрайым,
Ат сорасқан болмас айып,
Кел, қарындас, танысайық!

Классиклериңнен калмай,
Ҳеш биринен үлги алмай,
Суўретлерем сени пай-пай,
Тартынаман атаңыздан ...
Ел айлансын сендей қыздан ...

Дәли халықдур шайыр деген,
Сыр гизнемес кеўлиндегин,
Нийетим — ҳақ, сөзим-тегин,
Қир жоқ кеўил сандығында;
Деп жүрмең „бул антурған ба“.

Сайрандап шөл далалығын,
Атаң еслер балалығын.
Кеўлиң сергип шамалы күн,
Айланармыз ел ишине,
Ал, мен—илхам перисине...

„Бүлбил ушса гүлге қонар,
Ғазлар ушып көлге қонар,
Кийик қашса шөлге барар,
Жүр излейик кийигинди.

Жаслык хэм гөззаллык—күрдас,
Екиси хэм узак турмас.
Хәмире бол, кел карындас,
Излесеийи кийигинди.

Кызыл гүлдүр кыздын жаны,
Сен дүньянын рәушаны,
Надан экен шөл хайуаны,
Кел излейик кийигинди" ...

* * *

„Туйгын куслар пәрли болар,
Аңшы-саят серли болар.
Хабар берин, хәй яранлар,
Бул жерден кийик өтти ме?

Ярыма мөгзер жүзлери,
Көзиме сүрме излери.
Жаўдырап кара көзлери.
Бул жерден кийик өтти ме?

Бәлент бәлент таўдан асып,
Бизди таслап барар кашып,
Аяқларын сайлап басып,
Булманнан кийик өтти ме?

Ақтарарман дүз-даланы,
Дәртинен жаным жаралы.
Қапа кеўлимнің маралы,—
Бул жерден кийик өтти ме?"

* * *

Кел, сүйиклим, айып етпе,
„Опасыз" деп сайып өтпе.
Кийик туттырмас әлбетте
Бир жазым болғаннан кейин.
Өкинермиз соннан кейин.

Мен — жигит, сен — қыз болғансоң,
Бизди сергиздан қылғансоң,
Қаршығадай қыяллансаң,

Еле хэм самалың патлы,
Дәураның бар инабатлы ...

Йош — ушқалақ, кеўил — берик,
Айланарман кетсем ерип,
Қуўдай мойныңды төңкерип,
Кулақ сал, айтайың өзим
Сол қашауық кийик сөзин ...

1961-жыл,

ШАЙЫР ХЭМ ЭЖЕЛ

(балада)

Эжел қолға кара дизимин алып,
Және кетти иске. Гүңкілдер иштен!
„Смеңа жоқ, журттай курортқа барып,
Дем алыў жоқ бизге. Не жаздым екен?

Не тапсырса, ҳеш ғәлетлик болған жоқ,
Нақ бежерип жүрмен плавлы исин.
Асырай алмай атқан бала шағам жоқ,
Не сүргин десенши усы жүрисим!

Хэмме жек көреді. Жантасып кетсем,
Врач шприцин ала жуўырар.
Адамларды қыраман деп каст етсем,
Бири кеткен менен оны туўылар-

Өлетуғын болдым әжелсиз“ деп ол,
Мәкеме баслығын сөгер сыртынан...
Мине сөйтип, қаўын қосқа түсти жол,
Бунда бир ғарры бар „деми таўсылған“.

— Ыәй, ахмақ, усындай жерде де өлип ...
Машинамды бузды атыз-шеллерің.
Жүр қәне! Тоқсан жыл сен өмир сүрип,
Енди не ҳақың бар дүньяда сениң? ...

— Хәй, ким өзи бунда желпилдеп жүрген?
Шайға бир хәз етип терлеп жатқанда?
Насыбай шақшаны ал анаў белдеўден! —
Деп ғарры хәнгирлеп бақырды сонда ...

Кетти Әжел шопанларға дүздеги,
Жас босана алмай жатты бир ҳаял;
Аясаг ғана жан алмақты гөзледи,
Биракта вертолет парылдап дәрхал,
Бир „қанатлы доктор“ ушып келди де,
Әжелди тез куўып шығарды үйден ...
Бул жерде де ис питпесин билди де,
Кетти ол калаға ашыўлы күйде.

Ғарры металлург жок бүгин-ертең де,
Тауып алайын деп заводқа барды.
Көз әйнексиз қарап алып мартенге,
Ол жерде тас соқыр болыўдан қалды.

Қара дизимине, крест қоялмай,
Қиятырса Әжел салбырап басы,
Қан басымы артып мәдери калмай
Жатыр еди бизин бир отағасы.
Куты-куты дәрилер тур қасында,
Рецептлер жерде шашылып жатыр.
Сестра қызғузетип тур басында,
Женгей телефоннан қышқырып атыр.

Әй, дүнья! Қандай сақ адам еди бул!
Өзин күтер еди қыз айнасындай.
Хәптеде үш күн дем алар еди бул,
Курортсыз жылы жоқ жүрген тасынбай.
Жазатайым бир ис, болып жүрер-деп,
Хәтте минбес еди самолетке де.
Микроб-секроб жуғып жүрер деп,
Үш мезгил әтир суў бүрикти бетке де.
Кисиниң үйине барса нәбада,
Өзи-қайта жуўды кәса-шәйнекти.
„Форточка абайсыз ашық қалды ма“
Деп тексерди кирген жайда әйнекти.
Я тоба, тәғдирдиң дәлкегин қара:
Алпыста ағайға кесел тап болды.
Әжелди көриўден қорқып бийшара,
Бир ийек қақты да, демде сап болды ...

„Әне, ис жүристи“ деп Әжел күлип,
Еңсесин көтерип, әсте жөтелди.

Жөнекей жүз грамм тартып жиберип,
Суу бойында жүрген шайырға келди.

Ә ж е л

— Ҳә шайыр, йош қалай? .

Ш а й ы р.

Йош жаман емес ...

Ә ж е л

— Мен — Әжел ...

Ш а й ы р

— Хош, хызмет? Көріп тұр көзім ...

Ә ж е л

— Бул адамлар неге өлгиси келмес?

Ш а й ы р

— Жақсы болса неге өлмейсең өзің?

Ә ж е л

— Фаусттай бийікке асыласаң сен ...

Ш а й ы р

— Пәеликте гүйбеңлеу—саған берілген.

Ә ж е л

—Журтқа—әсел, маған—өт қалтасаң сен.

Ш а й ы р

— Ҳәрре палын қорғар-зәхәри менен...

Ә ж е л

—Омар Ҳайям мақтап-мақтап шарапты,
Неге ишпей, гүлдің түбине төкті?

Ш а й ы р

—Пурсат керек ишиу ушын арақты,
Шайыр әрман еткен өзінде жоқты...

Ә ж е л

—Ҳау, қалай, пурсат жок? Жүрсең ғой мине,
Бүлбил сестин тыңлап суудың бойында?

Бұл жерде не қарап жүріпсен қане?
Қандай мақсет—әрманың бар ойыңда?

Ш а й ы р

(Ашшы мысқыл менен шайыр бір күлді)

—Бизде ат басындай әрман бар, жора,
Өмір бойы жырласам да бүлбилді,
Қандай кус екенін көрмеппен сирә ..

Ә ж е л

—Және хәкислендің... Бірақ билемен,
Бүлбил көріу емес сенин әрманын...
Жасырмайман, өлгенше жек көремен
Бір тайыпа адамларын дүньянын:
Адамлықтың хәм өмірдің ең бийик
Мәнісин соншелли ардақлар олар.
Музға айланса да, өлсе де күйіп,
Менің темир логикамды бийкарлар.
Олардың өмірге деген ышқысы
Жақынласам жалын болып шарпыйды,
Олардың өлімін „тәғдірдің иси“
Деу қыйын, вариантқа сыймас хәр қыйлы.
Инсаният ушын жан берер адам,
Жасындай жарқ етер, жулдыздай ағар,
Дәрқал крест қояйын деп қарасам,
Қара дизимде ол жоқ болып шығар.
Ақыл менен алар шынлықты жаулап,
Жаңартар инсанның гөне дүньясын.
Жулдызға жол ізлеп, космоста зуулап,
Өлсе де тастыйықлар өз идеясын...

Шайыр да ғозасы сол бір жаңғақтың,
Оған пүткіл дүнья—өз ошағындай.
Данте, Гете, Пушкин яки Бердақтың
Мени кемситкени ядымда сондай.
Нәсімийди табанынан тилгенде.
Айтқан маған қанша ашшы гәплерін.
Муұсаны мойнынан дарға илгенде,
Маған қарсы жазды „Моабит дәптерін“.
Адамның өмірге ышқын кәстерлеп,

Сен жырласаң, мен пушайман етемен,
„Неге адам болып туұылмадым“ деп,
Кәсибимнен түңилип те кетемен...

Ш а й ы р

Жасаўды сүйиўдин хәм дөретиўдин
Бийик заңы менен ким өмир сүрсе,—
Хәжети жоқ оған абай етиўдин,
Өлим ол ушын бир ескирген нәрсе.
Сен пәсликте аңлып, шубалып жүрип,
Абайсыз аяқтан шаласаң оны.
Ашкөз қара қустай олжаңды бүрип,
Ушардан ййилип аласаң оны.
Лекин оның мәртлик исі—таў булак,
Астынан жол таўып сен басқан тастың,
Ағар қәдимгидей бийиктен қулап,
Оны күтип алар құдиретли тасқын.
Бул тасқынды бөгер күш жоқ дүньяда,
Таўды жығып, қара буўра бассаң да.
Туұылығ, жаксылық—болмайды ада.
Қандай қара күшке аўқамлассаң да...

Алғыс қысты жеңген бәхәрге, жазға.
Ушардан оқ жеген қос қанатларға.
Түн баўырын тилип аққан жулдызға,
Шаўып баратырып өлген атларға!...

* * *

Сол гезде гүрп етти мылтық даўысы,
Бүлбил сести тынды, шайыр қулады.
Даўыл уйытқып кетти, ушты көл қусы,
Таў баўырында Әжел қашып барады...

Жуўырып баратырып оянып кеттим.
Ким ол? Байрон, Лермонтов па?—билмедим.
Хәм қызықтым оған, хәм шүкир еттім...
Өйткени, ол шайыр... мен емес едим...

Август, 1981-жыл

Гүзар жолдан шетте, тал саясында,
Мен жамбаслап жатып косык жазаман.
Шымшықлар жуғырлап төбемде сонда,
Үйретисер қәйтип жазыұды маған.

Қарсымда мунартып аўыл тереги,
Қасымда сыңқылдап ылай суў ағар.
Гүўлеп әлле қайдан самал келеди,
Ол хәм „былай жаз“ деп үйретер маған.

Қазир хош сезимлер урканын жайып,
Уйқасып қағазға түскен ўақтында,
Хеш ким жазалмаған, сондай әжайып,
Қосық шығар еди сениң ҳаққыңда.

Не илаж! Сен жоқсан. Енди косықлар,
Шықпас қанша қәлем сүйреткен менен;
Самаллар, адамлар, хәтте шымшықлар
Маған „былай жаз“ деп үйреткен менен...

МАҚТУМҚУЛЫНЫҢ ЖОЛЫНА

МУН ҚАЛМАС

Жаз куяшы жайнап күлген шағларда,
Қара таўдың қабағында тоң қалмас.
Опалы дос, сени көрген шағларда,
Көзде қайғы, көкиректе мун қалмас.

Дәўран атын минип келсе нәўбети,
Ел сүйген жигиттиң тасар дәўлети.
Инсанның инсанға артса хұрмети,
Гүлшанларда ашылмайын гүл қалмас.

Ийилген даракта мол болар мийўа,
Пейли кең жигитке кең болар дүнья.
Кеўлиң сениң шалқып аққан бир дәрья,
Тар әйлесен, сол дәрьяда суў қалмас.

Жигиттиң хызметин хош көрсе ели,
Дәрпендире алмас ғыбаттың пили,

Кеуйи шанын жуўса мириўбет сели,
Зейинлер ашылып, зэрре кир калмас.

Ел исине йошландырса заманың,
Жарасықлы болар сүрген дәўраның.
Досларсыз паяны болмас дүньяның,
Хеш ким оған еки т, ұып, бир калмас.

БӨЛМАСА

Қус баласы болып илинбес санға,
Бүлбилдің хош ҳаўаз сеси болмаса,
Сазды шерткен менен келмес намаға,
Кеуйлдің бир әндийшеси болмаса.

Әдет қалар, бәлким кәсийет қалмас,
Елге қызмет етпей жигит сыналмас.
Көп жасаған менен ақсақал болмас,
Парасатлы ақыл-еңи болмаса.

Биреўлер картайса зийнети асар,
Елине сән берип, төрге жарасар.
Биреўлер урғашы маймылға усар,
Мәзи адам сүүрет түси болмаса.

Кимлер жас қайтса да ақылы толған,
Кимселер зуўқылдап тил-жағы қалған.
Атқа „шүү“ дегеннен басқасы жалған,
Жасы үлкенлик әўселеси болмаса.

Кимдур тирисинде-ақ атын жоқламас,
Иянсан болып, ишкен дузын ақламас.
Бержағынан куйған менен тоқтамас,
Аржағында бирнәрсеси болмаса...

Сентябрь 1980-жыл.

ҒАЗЛАРДЫҢ ҚАНАТЫНДА

Қыйқыўлап қуслар тағы,
Сап тартып баратыр ма?
Қеткендей жаслық шағым,
Ғазлардың қанатында.

Екеуимиз көп қыдырған
Суўлардың жағасында:
Екеуимиз көп отырған
Таллардың саясында,—
Ущыраттым улымызды,
Қыз бенен баратырған.
Көзлери менде емес,
Ғазлардың канатында.

Көклемде келер қайтып,
Бул куслар баратырған.
Жаслык шақ қайтып келмес,
Ол содай жаратылған...
Сүйиклим, қайғыланба,
Жылларға ара турма,
Ғам-қайғың кетсин бәри,
Ғазлардың канатында.

1978-жыл.

* * *

Үйиңнің артындағы шоқ кендирикте
Услап алғанымда туўладың жылап...
Сол бир кендир ийисин мен ендиликте
Ҳеш бир әтир суўдан таппадым бирақ.

Түсте жатсам уйқы бермеді шыбың,
Шаршыңды шештиң де жаптың жүзиме.
Сол шаршыңнан шыққан шашыңның ийисин
Ҳеш бир әтир суўдаң таппадым еле.

Бесик баласы бар үйге енгенде,
Бир жыллы леп келер хәдден зыяда.
Сүт татыған сол аналық ийисиндей
Әтир суў ҳеш қашан болмақ дүньяда,

Сентябрь, 1980-жыл

ЯДЫМА ТҮСТИ

Серине дөнейин гүл жүзлі пери
Ашықлық бәхәри ядыма түсти.

Ғошшақ жигит, арыў қызлардың ели —
Кегейли бойлары ядыма түсти.

Жигитлери ҳәр хызметке жараған,
Қонақ кәлсе, қой сүйреген қорадан.
Алкымы ақ сүйек, қаслы карамаң,
Хошадес дуўтары ядыма түсти.

Тал киби таўланып, куўдай таранып,
Аш туйғындай қыя бағып қаранып.
Ханатғлас көйлеклер шықса доланып,
Қырғауылдың пәри ядыма түсти.

Анасы алдында ийбенип карап,
Атасы алдында турдым албырап,
Бир дилбардың тулымшағы салбырап,
Қыз болған жайлары ядыма түсти.

Мәканың излесем, еллер көринбес,
Өзин жүрген соқпақ жоллар көринбес.
Бизлер ат байлаған таллар көрипбес,
Женгеннің дилуары ядыма түсти.

Лақабын сорасан аршан-тамғалы,
Яр жамалын көрип мийрим қанбады.
Ибрайым дер, қәсиретинде жанғалы,
Қайта бастан бәри ядыма түсти.

ОРФЕЙГЕ*

Шал достым, гүнрентип тилла сазынды,
Шерт қыямет дәртли намаларыңнан.
Әрман менен кеткен сәрбиназынды,
Бәри бир қайтарып бере алмас саған.
Жаратыўшы күш бар бул табиғатта,
Ол өзи анадур, ол өзи доктор.
Туў десең, тазадан туўар, бирақта,
Әжелге оның хәм шарасы жоқдур.
Тасқынлар тартылып, басылар борап,
Кифараңнан шыққан сырды ҳаўазға.
Арзыўлынды шағып өлтирген жылан,
Базын тасқа урып, ойнасын сазға...

Сен ҳаммеге таңсык жыл кусы едиң,
Ерке улы едиң гүл тәбияттың.
Сен оның ең йошлы жыршысы едиң,
Арзандасы едиң пәк муҳаббаттын.
Гөзәл Эвридика ышқында жаннп,
Арыў сайлап куштың шын перийзаттан,
Талай киржағалар сонда қызғанып,
Ығбал айдыныңа кесеклер атқан...

Жүзимнің суўынан шарап еткенде,
Хәрким ишип, өзін қаҳарман сезер.
Муҳаббат мәртликти талап еткенде,
Көплер машақатлы сапардан безер.
Лекин сен безбедиң азаплы жолдан,
Кеттиң арзыўлынды сорап алғалы,
Дүнья деп аталған түпсиз курдымнан.
Өттің сазын менен байлап дарғаны.
Катал Анд—каранғылық патшасы,
Тахтында тырп етпей сени тыңлайды.
Сакал ушларына тамың көз жасы,
Инсанлықтың абзаллығын аңлайды.
Муҳаббат сазының күш-күдирети
Тас мийтин жанды да пордай үгитер.
Хүкимдардан ҳәзир ықтыяр кетип,
„Ярынды әкет“ деп рухсат етер.
Бирақ бул бир сондай алдамшы ойын,
„Пәлектің гәрдиши“ десер лақабын.
Қайтыў из болмайды жолында оның,
Кәр етпес тилегиң, байлық атағың :.
Тек те инсан әрманының тарынан
Шарқана тағылған тилсимли сазын,
Өлмеслик бабында баслесип оған,
Бийик ҳөнер күши сүрер лаўазым...

Айралық самалы ышқы гүлханын
Үрлеп бир жандырса, сөндирип болмас.
Әжел сазендениң аяса да жанын,
Муҳаббат намасын өлтирип болмас.
„Муўса сен яр“ болың мин ҳәўижиге,
Дос жылап, душпаның пушайман етсин.
Сазларың таралып дүнья жүзине,
Алыс әўладлардың дадына жетсин:
Шерт достым, қыямет намаларыңа,

Айралыктын үйи күйгей илайым.
Мен ҳам эрман менен кеткен ярыма,
Цийдарласып тиллескендей болайын...

28-июль 1981-жыл. Москва.

*) Орфей—эййемги грек мифологиясындагы эжайып сазенде жигит. Онын сүйикчиси Эвридиканы жылан шагып өлтиреди. Орфей өз ярынын жанын сорап, жер асты патшалыгына сапар шегеди. Ол қараңғылык патшасы катал Анд алдында өзиниң кифара атлы алтын сазын соншелли йоплы, дәртли намаларға шертеди, нәтийжеде мийримсиз ҳүкимдардын тас жүреги ерип, Орфейге ярын алып кетиўге рухсат береди. Бирақ айралық дәртинен сабыр-тақатын жоралтқан Орфей жер астынан жақты дүньяға шығар жерде абайсыз шәртин бузып, аргына қарап қояды, сонда нзине ерип киятырған Эвридика қайтадан әруақ-көйлекке айханып, көзден ғайып болыпты мыс. (И. Ю.)

ШОЙДАНИЯ

Шойдания атлы бир бағ бар еди,
Онда бир эжайып дарақ бар еди,
Сол дарақ астында көк скамья,—
Екеўимизге бир алтын тах бар еди.
Урыстаң соң жоқ-жуқпалық көп еди,
Хәэиргидей абаданлық жоқ еди.
„Қайта тиклеў“ болды халықтың ураны,
Куўарға дүнья жоқ, кеўил тоқ ед
Нөкис жаңа гүллеп шөл-баябанда,
Ғумшалир ашылып гүл қыябанда,
Өзимиз еккен бағ жаңа жетилип,
Мәрмер фонтанлар да жоқ еди онда.
Георгин ҳам каннлер долалып бағып,
Панбарқыт ақшамлар жулдызын жағып,
Пайызлы кешлерде сайрап етпеге,
Келер еди хәмме бул бағқа ағып.
Танца майданшадан оркестр жаңлап,
Кино, эстрада-кеўилли жән-жак,
Балларға-әткөншек, қартқа-лекция,
Шайыр оқыр еди қосығын таңлап.
Айтсам сонда қөрген хәлегимизди,
Бийкеши укқай деп тилегимизди,
Жанымызды жаллап қыз жеңгесине,

Көбәл етер едик жүрегимизди,
Таң атқанша сайран етип жүргенде,
Жолыкпасаң бийтәртиплек дегенге,
Бүлбилер де сада еди соныңдай,
Пулсыз концерт берер еди төбөнде...

Екеуимиз кеште жапырақ жамылып,
Мухаббат ҳамирине үнсіз бағынып,
Базда таң атқанша отырар едик,
Бир жыл көреспеген яңлы сағынып.
Тил жумсамай, қас-қабақтан бағысып,
Отырғанда жас кеуиллер табысып,
Дүркиресип ылағындай кийиктін,
Синлилерің өтер еди шабысып...
Көзлерің танадай жайтаңлап қарап,
Бурымыңның ушын бармаққа орап,
„Апам урысатуғын болды, жибер“ деп,
Айтсаңдағы кете алмадың бірақ.
Жаслық дәуран турғанында басымда,
Сол бир акшамлары мен ырасында,
Ойламаған едим бахыт жөнінде,
Бахыт өзи отырған соң қасымда...
Соныңдай гүл жаслық басыңнан өтсе,
Болар ма ядына бир түспей кетсе?
„Ай-һай, шайыр қартайыпты енди“ деп,
Мейли жана әулад кустаны өтсе...

Кеше кеште жолым түсті сол бағқа,
Сени жоқлап азап шектім бірақта,
Биз отырған жерде, скамьяда
Бир қыз-жигит отыр екен аулақта.
Ушырасыуға усы жерди сайлаған,
Еки жастың бахты болсын жайнаған.
Әлде бири бизің баламызбекен,
Түнде кетип нерваңа көп ойнаған?
Өттим мәлел бермей еки балаға,
Бағ усар кулаққа урған танаға,
Үй бийкеси—телевизор енеғар.
Кеште журтты шығармайды далаға.
Шықпаса шықпасың, қалай зорлайсан...
Өмиримше сен ядымнан қалмайсаң.
Шойдания! Жаслығыңның бостаны,—
Мың-мың ашықларға мекән болғайсаң!

9-июль, 1981-ж.

„Қыз дәураны“ атлы алтын тахтыңнан
Түсіп, қол усласып кетгің биз бенен.
Жуп кумыры бир уя соққан ұақтында,
Қызығып карадың мийрим жүз бенен.

Үй алдында өскен ақ талға олар,
Уя салар еди шөпшектен курап.
Базда талды-шайқап бийдәулет самал,
Мийнетин күйдирер олардың бирак.

Айтқаның есимде сонда күлимлеп:
„Булар усайды екен екеуимізге“...
Деп асылдың хәм де маған еркелеп,
Шадлы сезим ойнап түлдей жүзинде.

Сонда иске салып жүйрик қыялды,
Өз кеулимде курдым бир алтын сарай.
Хәм апарып сендей гөззал қаялды,
Төрге отырғызып, дегенмен былай:

„Ал, шалқы, сүйиклиң, бәри сен ұштың,
Бәрше байлық, хәмме дәуранлар саған.
Қудайдың бир епсиз кумыры қусын,
Билмей салыстырып турыпсаң маған.

Иззет пенен кирип сен сол сарайға,
Мениң бай кеулимнің патшасы болдың.
Турмысымыз шырай қосып шырайға,
Соқпағың басладық өмирлик жолдың.

Қуслар уя салып палапанлады,
Қанша бәхәр келип, көкледі таллар.
Көп ишинен бизиң үйді таңлады,
Жети журттан келген уллы мийманлар.

Иззет пенен атлап босағамызды,
Олар айтты „қандай байсаң“ деп маған.
Хәм де шын кеуілден алғыслап бизди,
Дуға қылған Ғафур Ғуламлар саған...

Бундай ұакта нелер түспейди еске!
Өмир шынлығының жолдасы—әрман.

Енди биз отырмыз дауыллы кеште,
Көзлерің мулайым, жүзің пәрийшан.

Кирпик ушларың ләм қарасым байқап,
Әдекей, бир жулдыз ағып та кетти.
Мына қара дауыл ақ талды шайқап,
Кумыры кус уясын бузбаса нетти!

Әне толған айды булыт жасырды,
Бұзылысты қауа ырайымыз да,
Тур жаным, диземнен көтер басыңды,
Кетейік сол алтын сұрайымызға...

27-ноябрь 1980-ж.

* * *

Кейін аспанымда жулдызлар сөник,
Ай да он төртінде толғанын қойды,
Қыяллар ҳәр түрлі муқамға дөнип,
Жақты-барды әрман қылғанын қойды.

Шағлап отырар едим тойларда бұрын,
Енди барый қалсам нәбада оған,
Қайталымда болмаса да бос орын,
Кеудімде бир-гүрси бос турар мұдам...

Сол гүрси артынан келип қасым,
Мұңлы музам „жүр“ деп әсте сыбырлар,
Хәм әкетип мени баспанасына,
Таң атқанша қосық жаздырып қыйнар.

Қыйнар ол жандырып жүрекгенемди,
Сенің сүүретіңе кирип доланып,
Сүттей аппақ әрман болып сен енди,
Узақлайсан таң сәулесін оранып.

Таң да атар, умыт болар жеккелік,
Бирақ сауықтырын жан-жүрегімди,
„Шайыр, шайға жүрі“ деп еркелеп келип,
Мойныма салмассаң ақ билегіңди...

3-август, 1981-ж.

ПАЗЫЙЛЕТ

Дослар келди гүўлеп мен куўанганда,
Тост айтып, шадлы саз шалды да кетти.
Куўанышымды берсем алмады сонда,
Хэммеси өзиме қалды да кетти.

Кайғы таўы қак желкеден басқанда,
Дослар келди „мунайма—деп—хаслан да“.
Арзан деңгенейи аяқласқандай,
Кайғымды бөлишип алды да кетти

* * *

Бүгин еситкенди ертең көз көрер,
Өмир жаңалықлар менен өрлейди.
Хэтте қонақ күтиўлер де өзгерер,
Дәўирлер дәстүрге ырық бермейди.

Бирақ бизиң халықтың шын инсанлығы,
Басқа ис түскенде мийрибанлығы,
Өли сыйлаўдағы бексултанлығы,
Коммунизм тусында да өлмейди...

* * *

Бас ушында отырғанда гүзетип,
Сүйдим хэм сырғанды қойдым дүзетип.
Сонда мыйық тарттың шын мухаббатлы,
Мен абайсыз уйықлап кетиппен қатты.

Келіспеген ўақта адамның иси,
Әжептәўир болар көринген түси:
Жол ортада аты өлген бир киши,
Ер-турман аркалап жаяў келатты...

* * *

Аққуў қуска тийди әжелдің оғы,
Ақ ыйғын силкип өлди де кетти.
Бийсәўбет азадан бузылып жубы,
Дийдар қыяметке қойды да кетти.

Кара тас үстінде аппақ мүсінде,
Аккуўдың жатқанын көрдим түсимде...
Бизди ҳайран етил гүл мәусимінде,
Дүньяға бир сулыў келди де кетти.

* * *

Дос яранлар үйли-үйинне тарасып,
Өзиң менен өзиң калар гезиң бар.
Баллар және „апам“ десип жыласып,
Жүректи қыйкалап атқан сезим бар.

—Қой, жылаўық болмаң... Шай қойын қәне...
Ким ата-анасын байлап жүр белге...
Бир сигарет шегип келейин және...
Келген соң баска да айтар сөзим бар...

* * *

Атың сүрингенде ақылдан саспа,
Тур да шаңынды қақ, урма атынды.
Басқа ис түскенде сыр берме ҳасла,
Жоқары тут ерлик инабатынды.

Нәмартлер бундайда барып тасаға,
Жүгинеди шарап толы кәсаға,
Ғам-қайғы мәртликти жақтырмаса да,
Өмир жақсы көрер мәртлик затынды.

* * *

Кеште шаршап келип кеп-кең уйимнен,
Кеўлим отырарға орын таппады.
„Өлмектин изинен өлмек жоқ“ деген,
Еркек жаным бул нақылды жақлады...

Сөйтүп, макул көрдим талап еткенди.
Бирақ серлеп көрсем өткен-кеткенди,
Саған усағанлар, тапсырмас енди,
Усамағанларға кеўил шаппады...

♦ * ♦

„Жаслық“ вокзалынан шықтык басында,
Талай мәнзил бастык, жоллар рәуан.
Сен қалдың „Айралық“ станциясында,
Мен айнаны сабап кетип бараман.

—Сабыр ет, жолаушы!—дестилер бизге,—
„Әрман“ станциясы барар жер сизге.
Бұл поезд бірақта қайтпайды изге,
Келмес бир кеткенлер бизиң арадан...

* * *

Биз екеуимиз еккен нәллер мийұалап,
Қан жууырды қандил сынап жүзине.
Таң сәхәрде лискен алмаға қарап,
„Ол болғанда еди“ деймен өзіме,

Сенсия келип жеткен биринши гүзде.
Алма үзип бердим кишкенемизге.
Сол кызалақ күлип куұанған гезде.
Ап-анық көринип кеттин көзіме...

Август, 1981-жыл.

* * *

Кепти мине жас топырағың,
Сенсия өмир сүремен енди.
Бул жоллардың ендиги жағың
Өзим жүрип көремен енди...

Қызық еди-ау бул жолдың басы:
Бәхәр айы, бағдың арасы,
Түнлерде де нур шашқан еди
Ашықлықтың алтын куяшы.
Биз астында ушырасқанда
Тал да өзін бахытлы сезген.
Жулдыз сығаласып аспанда,
Самаллар да уйқыдан безген...
Түслеримде мен ояу қалып,
Өңимде түс көремен енди.
Сағынышлардың отында жанып,
Сенсия өмир сүремен енди.

Мине жалғыз бараман жолда,
Әлле қашан түс ауып кеткен.
Гүзгі қуяш алыслап, ол да
Қызыұы мөл шағынан өткен.
Жар басында жалғыз көгершін
Неге ысық десем көзиме,
Жеккеликте ол қус та бүгін
Усап қалған екен өзиме.
Суу бойында тұрған қос шынар,
Сонша неге саулатлы-десем,
Бир-бириңе ес болып олар,
Жубын жазбай тұрғаннан екен...
Мейли хеш ким жалғыз болмағай,
Дүнья жуптап дөреген енди,
Көзде қыслап қалған тырнадай,
Сенсиз өмир сүремен енди,

Алғыеларым болмайды ада,
Бирге өткен дәуранын ушын,
Соншелли пәк, сонша азада,
Нур сәулели болғанын ушын.
Боз думанлы пердесін жауып,
Қашықлатар жыллар арасын.
Ұақыт деген хикметли тәуип
Емлер дейди жүрек жарасын.
Биреулерди сен бе деп қалып,
Жасырынып еремен енди...
Жұлдызларға қарап ойлаңып,
Сени сағынып жүремен енди.

Жол азығын қай жерде тауысып,
Қайсы жерге тартып весиби,
Кешке қалған жалғыз жолыушы,
Қағар екен кимнің есигин?
Өмир бәлким шаршап баратқанда
Булақ болып ағар алдымнан,
Сол булақтан ишип атқанда да,
Анкам кәуип шөллермен сағам.
„Мәнзил ұзақ еде“ десен де,
Жалғыз жүрип келәмен енди.
Сенсиз дәуран тилемесем де,
Сенсиз өмир сүремен енди...

16-июль 1981-жыл,

И. Юсупов өзіннің үй иши менен 1960-жыл.

„АЛАСАТЛЫ ДҮНЬЯ БУЛ“

китабынан

ЖОЛ САМАЛЫ

Арғымақлар қан сорпа, боп қансырап,
Омыраудан ақ көбиги тамшылап,
Ала шаңғыт удлы жолда барамыз,
Заман келер атымызды қамшылап.
Бир-биреуіге аманласар пурса жок,
Күлімлейміз қайырымлы жансырап,
Бәріміздің алдымызда бир максет,
Хәр кисиниң басында бар сан сорақ.

Бул қыйын жол, белеси көп дөңасар,
Кең жөгилдир дүньяға көз камасар.
Жер қайысқан қалын туяқ дүбири
Атар таңнан батар күнге уласар.
Хеш пурсат жок сәл тынығып, тоқтауға,
Жол қойымас албаулықты ақлауға.
Серг айтқанбыз жүзіміз шаң болса да,
Ар-намыстың тазалығын сақлауға.

Ат езиуін жыртса темир ауызлық,
Биреу аңлыр „алсам—деп—бир бауызлық“.
Биреулер дер: сумлық ғой бул оянған
Иисап пенан Хұждан деген жауызлық,
Тағлы түслер көріп жатқан жеринде,
Ким турғызды бул екеуді бүгинде?
Сәл ояса шарап берип, саз шертип,
Қойып едик уйықлатып бағ төринде...”

Бир мәнзилге жетиуе журт талабан,
Ағып барар жер қайысқан аламан.
Шаң сууырып, көз аштырып қаратпай,

Пәтлi самал аттың жалын тараған.
„Қайсы жерден изге қайтар екен?“ деп,
Биразлар тур көз астынан қараған.
Қайылтақ ер ғайзап тиркис тақымды,
Көп ишинде мен де кетіп бараман...

Атлар келер ақ көбігi тамшылап,
Заман келер атымызды қамшылап.
„От басында тынығып кет, шайыр!“ деп.
Шақырады Поэзия—шамшырақ.
Шайыр байғұс аўсадағы айсары,
Кетіп барар есигпеген жансырап.
Музам сонда тонқылар от басында,
„Дым қурыса кетпелі аў—деп—хал сорап“.

—„О периштем, шайырлық йош арыўы!
Көрмейсең бе ат кетіп бермей барыўын.
Айланарман суўыған соң азырақ
Ер ғайзаған тақымлардың қарыўы“.
—„Олай болса, бар кете бер ағымда,
Енділікте мени излеп, сағынба.
Жалынлаған жаслық отың сөнгең соң,
Неме емсең пенсионер ұағында...“

февраль, 1985-жыл.

СӘЎБЕТЛИ АҚШАМ

Ә. Нураддинге

Тал астын тазадап төсек сал, жора,
Ол жер өз алдына хаўалы болар.
Үш көпшиктің бири өзін ал, жора,
Еккіси қонаққа даўайы болар.

Сенсиз кеўлим бөктергиси аўық-ты,
Дослар гүрриңлескен ақшам заўықлы.
Бүгін құрдас асқан түйетаўықтың
Жүўери гүртиги мазалы болар.

Гәпке шоркак, быдым-быдым келесең,
Бирақ сөзге терең мәни бересең.

Катынға сүйкенбей жүрсен өлесен,
Сондайда зрқаңның қозары болар...

Сөз айтсаң гәпинди балгадай саплап,
Күлиуин бар ықлас пейен қалласлап.
Кәткудалық етсен әкене усап,
Шешең де тартқан таманы болар.

Бесжап бойы балалықтың мәканы,
Табанларда бир соқпақтың тикени.
Жаста—ұрныкқыр, қазір—тек тил екен
Буннан Улбийкенің хабары болар...

Өмир сүріп буя гәниймет дүньяда,
Дос арттырғанлардың бахты зыяда.
Бирақ сениң орның бәлек оғада,
Дослардың да жаман-жаманы болар.

Жигит қамшы басып жүрмел торыға,
Шыққанда атланып дәуран жолына,
Дос—зәнгилес толар оңды—солына,
Узақ айдасары шамады болар.

Биреулері жолында жан өртеген,
Хошеметі жумсақ жонышқа гүлтеден.
Ет байлаған сайын ығбал-мәртебен,
Күнлеп иштен күйіп азары болар.

Биразы адымын абайлап басып,
Дәулет жүріп турса, кушағын ашып,
Сүріңсен, аып берер қайыстай қашып,
Түлкиси бар жердің сағалы болар,

Бирі өгтін сұуы түскен тағам-ды,
Исин көріп көп усларман жағамды...
Сөйтсе де, „яр—дослар“ деген қөғамды
Жаманласақ, қатты зыяны болар.

Күтимін бермесен дақыл дәнлемес,
Өзіннен де бардур, олардан емес.
Тириде бир-биреу кәдірин билмес,
Айта берсең түрлі таманы болар...

Ақшамлассам дедим, кеулим сағынды,
Унатарман олпы-солпы жағынды.
Билесең ғой баратырған ағымды,
Енді тек дұрыс сөздің заманы болар.

Басқаларға жақсам дейіп мен йошып,
Көптен берман түрлі мукамға кәшйіп,
Сен сүйген жолларға жазбапбан қосық,
Буның да бир күні сорауы болар.

Ал жора, айта бер, тынлайын тени,
Ауылға келметім бираздан бери.
Хәуиж алып кайта қурыу ислери,
Ис пенен сөз, дұждан сынауы болар

Халық әдил кууатлап бул сиясатты,
Шынлык жолбарысы баянып кәтты,
Өтириктиң өрелерин кулағты,
Менменликтиң енди зауалы болар.

Ауылда өзгерис бар-ды бир қанша?
Салынды дейсең бе совхоздан монша?
Ауа, көп кирледик, жуусак та қанша
Бирден ағарыуы шамалы болар ..

Көптен бул ауылда аға болмады,
Елтири тон дөсек, жаға болмады..
Көбиси қийлесіз хызмет қылмады,
Мүмкин ендигилер саналы болар.

Ғәреметти мәзи басшыға артып,
Сизлер хәм жүрәйзлер шөпдейін қалқып.
Биз де „шайырмыз“ деп Нөкисте шалқып,
Жүрмиз. Хәйме буған гүналы болар.

Суұймызды байлап, шөлге ашқанша,
Теңиз қайтып, бизди таслап қашқанша,
Ұарқ-шарқ пенен кол шаппатлап биз сонша,
Бийпарұалық енди хазары болар.

Адам пейли азса курғын турмыста,
Көтере шан-шәўкет, дәстүр куұыспа,

Ед еңбегин емиў, пара алыспа,
Мийнетсиз байыўдың ылаңы болар.

Жәдигөй жылпылдап түсими жерде,
Дүмше молла болып шөмпейды төрде.
Жананы куўатлап, күтпеген жерде.
Ескиликтің егиз туўары болар.

Уллы халық ағамыз орыс елаты,
Дәстүри ҳазарсыз, зор инабаты.
Бизің үрип-әдеттиң ҳәр салтанатын
Артсаң қырық ешектің обалы болар.

Қамшысын ұмытып кеткендей дүзде,
Бизің көп жигитлер жуўырар изгё,
Ҳәмме алға шулғып баратқан гезде,
Бул ислердің елге зыяны болар.

Хабарың бар дәўир көз қарасынан,
Төбеңе нәзер сал тал арасынан!
Жұлдыз ағар дәрья киби тасыған,
Заманның сондай кең гүзары болар.

Өмир өтер, биз қалармыз жасқада,
Жұлдызлар сәўбетин бузбас қасла да,
Бул турмыстың күн көристен басқа да,
Руўдың ләззети мағалы болар.

Иззет-хүрмет сақлап киби кибиғе,
Ҳадал мийнет жумсап халықтың исине,
Ҳийле қылмай хұждан тәрезисине,
Жасаўдың биймиллет дәўраны болар.

Атлар киһнеп, тай тебистің жумсағы,
Арқашта отлаған шағын қумсады.
Балалық шақ-пәк хұжданның тымсады,
Соңыра ҳәр кимнің өз гүзары болар.

Дослар ансап келип қурғанда бәзим,
Дым пәкизе болды бул берген Ҳәзин,
Тепкири бир сүйем ата қоразың
Шақырғанша гүрриң қызары болар...
Апрель. 1987-жыл.

ТӘЖИРИЙБЕ ТАМШЫЛАРЫ

Төртликлер

Адам кеули—жолда өскен көк емен,
Саясы мол, булақ ағар қасында.
Түрлі тыйық пенен, түрлі қол менен
Автографлар бар жазылған онда.

* * *

Дүзиу ағаш ел мәпине керекли,
Шауып алып, жайға басар сонлықтан.
Жұрт айланып өтер қыйсық теректи,
Қыйсық ағаш узак жасар сонлықтан.

* * *

—Таудың қара тасы! Жылайсан неге?
Ким сени ыдыратты, ким қапа қылды?
—Тас бауыр биреулер жаңа бұл жерде
Биреуді аямай тас пенен урды...

* * *

Дүнья өз ўақтында бәрине жетер,
Инсап пақыр азға қанәат етер.
Дүнья болған сайын Нәпси деген нйт
Шынжырын жулқылап, қутырып кетер.

* * *

Ақылға уғрас келмес бұл үлкен дүнья,
Айы, күни хәммелерге тең дүнья.
Инсан пейли тарылғанда бирақта,
Еки адамға тарлық етер кең дүнья.

* * *

Апат келтириуши қураллар жаап,
Бағындыра алмау мүмкин адамды.
Қазарсыз кишкене кәлем менен-ақ
„Жаулап“ алыу мүмкин пүткіл жақанды.

* * *

Бир гезде ўақыттан арзан нәрсе жок,
Вокзалда отырсан ҳеш ўақыг өтпес.
Бир гезде ўақыттан қымбат нәрсе жок,
Поездға минерде бир минут жетпес.

* * *

Кордим Монамахтың музейде бөркин.
Ол дым аўыр дейди (дурыс шығар бәл
Бирақ оны мойны сынып кетсе де,
Бир кийиўди эрмаң етеди ҳәр ким...

* * *

Астан-кестен ойнап болса балалар,
Ҳәр затты орнына қояр аналар.
Сол сыяқлы, қимлер дана, ким шала,—
Ўақыт бәрин орны-орнына қояр...

* * *

Ухтым сени тилиң басқа болса да,
Мәселе тилдә емес, бәлким—қеўилде.
Базда карақалпақша сөйлеп тұрса да,
Биреўлерге түсинбеймен өмирде...

* * *

Ислеменген басгы қыйнап терлеме,
Атларға урмасын ешектең шаңы.
Аама түскен менен ахмақ гелдеге,
Ашыла бермейди Ньютонның заңы.

* * *

Қоңсы болып жасар тил менен кулак,
Бири бириң оиша жақтырмас бирақ.
Тил айтар: „Билемен, мени сүймейсең,“
Кулак айтар: „Оғыры көп сөйлейсең...“

* * *

Халыктын жүрегине барар сокпакты
Тапканлар сылтеуиш белги қаппапты.
Машакатлар шегип, сол сокпакты мен
Тау, дүз қоймай еле издеп жүриппен...

Каралық тилеймен хәмме казанға,
Каралық тилеймен қара көзлерге,
Жасыллық—жапыракка, қызыллық—қанға,
Адам кеули, аклық тилеймен сизге!

* *

Шерт, башкурт, сынсытып куўрайынды сені
Дүз самалы, шобан қыялы менен
Сырласқан усы бир қодирен шөптен.
Басланар күдиретли Моцарт хәм Шопен.

* * *

Хәмме ағзан тозар, тил тозбас бирақ,
Мүшелердин мыклысы тил дер едим.
„Тилим аўырды“ деп докторға қатнап,
Укол алып жүрген алам көрмедим...

* * *

Хәр кимниң өзінше өлшеу тасы бар,
Салмағың ол таска тууры келмейди.
Жеңил келсең, ол күлиуге асығар,
Ауыр келсең, жактырмайды, күнлейди.

* * *

Кеулинниң өзінде кұяш болмаса,
Көктеги күн оны жылытпас қасла.
Кеулин сууық болса, ыссыларда да
Кимдур биреулерди тондыра баслар.

* * *

„О адамлар, мен сүйемен сизлерди!“
Деп бирәз шайырлар тынышлық бермес.
Фучик дар астында айтқалы берли
Бұл күдиретли сөз кайталаўды көтермес.

* * *

Ошак басы сөздер—таркатар шерди,
Тил хәм кулақ оған иштейли сондай.
Ошак басы сөздер—мәрг жигитлерди
Базда айнытады нилдин суўындай...

* * *

Мен мәзи шайырман. Уста болып я
Имаратка бир де гербиш қоймайман,
Бирақ салып питилмеген бул дүнья
Тек гербиштен турмайды-аў деп ойлайман.

* * *

Бир жақсы адамға күнде иркилип,
Сәлемлесер едим. Көрмедим бүгин...
Сондай, қимдур биздидағы бир күни
Бул жолдан табалмай жоқлаўы мүмкин...

* * *

Қумырысканың иилеўинде сыр бардай,
Пирамида салып атқан куллардай...
Негедур мақтаныш бийлеп жанымды,
Жақсы көрип кеттим өз заманымды,

* * *

Өмир китабы! Көп жериңди түсинбей,
Сезип жүрмен шала оқығанымды.
Алгебраның қыйын мәселесиндей,
Көш сауал қыйнап жүр енди жанымды.

* * *

Кула дүзде партау ашып атырған
Бульдозершилердің вагон—қосында;
Муқабасы май-май болып жатырған
Бердақтың кітабына қызықтым сонда.

* * *

Базда-базда бул қызыклы дүнияға
Уллы адамдар да келип кетеді.
Жұрт жыйылып орнын басалмаса да,
Бір адам орнына өліп кетеді.

* * *

Мийұадан қайысқан шабдал шақасы,
Саған бас иіемен, қызғаман мен.
Мийұалаудың сырын сеннен шамасы
Үйренсем, тең-тайсыз шайыр боларем

* * *

Жат жұртларда өлді Овидий Назон,
Ұатан айралығы шайырды жықты.
Зер я гәуһар емес, қалтасынан соң
Түйіулі бір қысым топырақ шықты...

* * *

Әзелден дүнианың иси арасат,
Патша-патшаларға келтирер апат.
Тек сени әйлемгі алтын тахтыңнан
Тайдырарлық күш жок, гөззал Мұхаббат!

* * *

Базардан биреуді қыдырғанымдай,
Мен өзімді гейде ізлеймен тынбай.
Базда өз-өзімнен қашамаң зымырап,
Қашып қутылмассаң өзіңнен бирақ...

* * *

Самал гүўлеп, булак ағып қасында,
Кекилик қалғып кетти түн ортасында.
Тұлкиниң аузында кеткен жубайы
Және қайтып келди түсинде сонда...

* * *

Қызғаныш үш түрлі реңге ийе;
Қара реңі—душпанынның пейлинде,
Қызғышы—дослардың күншиллігинде,
Ақ реңі —баскалардың бәрінде.

* * *

Суўйған адамдар—сөнген вулканлар,
Үнрейген кратер олардың жаңы,
Қызықтырмас өзгерістер, заманлар,
Олар енді „о дүньяның“ адамы.

ҰАТАН

Хуқықы шекленбеген көззал хұкимдар,
Сен кимсең жаныма хәкимлик еткен?
Биз түүе, не ұллы, даңа шайырлар
Сениң кимдігинди айталмай кеткен.

Бунда не мәрдаңа халықлар жасар,
Таў көтермес-беглік ынабатларын.
Бирақ сенсіз олар—қанатсыз сунқар,
Саған арнар қайнар мухаббатларын,
Хәм сениен күдиретлі күш-қууат алар.

Мийнеттен, ақылдан даңк-абырай алған
Бунда жасар не-не ұллы адамлар.
Бирақ бирер наймыт қол қатса саған,—
Шақырсаң, „ләббай“ деп, жууырысып олар.
Кими аттан, кими тахтынаң түсіп,
Айыплы баладай алдында тұрар.
„Ұатан“ деп өтларға түсіп хәр киш,
Мылтықтың аузына қас қақпай қарар!

1979-жыл.

МЕН ҚАЛАДА ОҚЫҒАНДА

«Сабақтан кеш шығар едик,
Мен қалада оқығанда,
Күн бата аұылдан келип,
Күтер еди анам сонда.

Пахта завод дийұалына
Сүйеніп ол турар еди,
Пүткіл дүнья қыялына
Мен деп жолға қарар еди.

Төбемді хәр көрген сайын,
Бир жыллы сөз айтады ол.
„Шаршадың-ау, айнанайын“
Деп басымнан сыйпады ол,

Қайта туұғандай куұанып,
Алды-артыға қарамай-ақ,
Қараңғыда қарыұланып,
Барар едик жалаң аяқ,

Ийт көрінсе қарсымыздан,
Қорықпағанға усар едик.
Адам шықса алдымыздан,
Жолдан шетке қашар едик...

Енди базда машиналы.
Өтсем зуұлап сол қарадан,
Желбиреп ақ орамалы,
Мени күтип турар анам.

Хәм төбемді көрген сайын,
Куұанып қол былғағандай.
„Шаршадың-ау, айнанайын!“
Деп басымнан сыйпағандай.

Март, 1987-жыл

ИСЕНИМ

Гүмбирлис алыс полигонлардың
Ақшам дөңбекшитіп континентлерди,

Үркигер үмүтин атар таңлардын,
Келешекке беккем исенимдерди.

О садык Исеним—канатлы тулпар,
Сениң жүйиткип шабысыңды сүйемен.
Үйириң қай таўда ҳәзир, жаныўар?
Сен жазым болғалы излеп жүр нйең.

Сен шылбырды үзип қашқалы бери,
Кара тас артында жүр сени бағып,
Гүман ҳәм шубхәниң аш бөрилери,
Үркип киснедиң де, кеттиң ылағып...

Сенсиз—пиядаман жолы өнбеген,
Көп асыў бар,—жаяў қалай асарман?
Жана бийиклер бар „ушың кел“ деген,
Канатсыз қус болып қалай ушарман?

Бир-биреўге деген беккем исеним,—
Атсаң ҳәм қанатсаң сен адамларға.
Тайрақларда таймас табаның сениң,
Солдаттай садықсаң қыйын жолларда.

Сен болмасаң,—жылжыр аяк басқан жер,
Сенсиз—тек бүгин бар, ертеңлер—гүман.
Сен сәўленди төгип турмасаң егер,
Алда жол катқалақ, таўларда думан.

Сен барда—қәтер жок, мүшкиллер аңсаң,
Кеўил кептерине татыўлық уя.
Көз астынан қарап, қобалжып ийсаң,
Саһап баспас еди аяғың дүнья...

Сен барда,—еллердиң дослық бағында
Саз-сәўбет, муҳаббет тыйылмас еди,
Алымлар атомды тапқан ўағында,
„Буннан бомба соқ!“ —деп буйырмас еди.

Тынышлық—дүньяның мәксет, тилеги,
Ол гүреслер өтер ўстиннен сениң.
Ҳәк нийетли инсаният жүрәги
Саған билдиреди бийик исеним!

О садық Исеним, — канатлы тулпар!
Жүйиткил шабысыңды сағынаман мен.
Кайсы тауда отлап жүрсен, жаныуар?
Шарқ урып ізлеп жүр жоғалтқан иің.

Инсан кеудиндегі жасыл отлақлар
Ынтығып сағынар, шақырар сени.
Заман жолыңдағы тасқын булақлар
Шербет сууларына қандырар сени.

Кел, мен сейислейін минер алдында,
Өрсін кекилинди қыздың қоллары.
Гөзай келешектің тың жолларында
Жалынды тарасын тап самаллары!

Октябрь, 1986-

ГҮЗ КӨРИНИСІ

Жыл қуслары интурист болып,
Ұиндстанға ушып баратыр.
Төримши гүз әнжамын көріп,
Атызларға курды ақ шатыр!

Салқын лебіз еніп желлерге,
„Мийнет сүйгіш“ насослар тынды.
Атланьсқа таяр пиллердей
Комбайнлар сапқа диялди.

Гүз бояды „намазшамларға“
Ерик бағдың уша басларын.
Шығыр таллар тынық сууларға
Үңилисип тарар шашларын.

„Терим ушын бәри таярі“ деп,
Мағлыұматлар қетти қалаға.
Адам бармас бир атыз шертек,
Қаңқыяды қула далада.

Хәзирше жүр қол теримшилер,
„Бул тек басламасы“ дескендей.
Автобуслар кәрұаны келер
Қала аұылларға көшкендей.

Дефолтация җактында етти,
Ашык-жарык күндер көп болгай.
Жолға шығар сокпактан шетте
Өлип атыр бир пошша торгай.

Пахталықтан җург излеймен деп,
Өлген сорлы кеше ууланый.
„Быйыл план зор болады“ деп.
Бригадир барар куўанып ..

Октябрь, 1984-жыл.

БИР БАХЫТЛЫ АДАМ БАРАТЫР...

Телмирип карайсаң айнадан сыртқа.
Бир киси барагыр ғарбыз көтерген.
Жалбыр жүнли ийти изине ерген.
Сен айнадан үнсіз карайсаң сыртқа.

Үстинде гонетоз спорт майкасы,
Балағы түриуай, аягы жадаң.
„Қандай бахытлысан өзін, ҳәй киси!“
Дей бақырғың келер айнадан оған,

Ҳәм ойлайсан: бәлки ол ҳәзир шаршап,
Лифтсиз бесинши қабатқа шығар,
Баллар шаўкымласыл әкесин қоршап,
„Ғарбыз, ғарбыз!“ десип оған асылар.

Ҳаялы нан жесип кара, чай демлеп,
Жуўынған ерине дастурхан жаяр.
Балалары жабырлашып ғарбыз жеп,
Телевизор көрип ойнап отырар.

Оның бар-қәреми, кең ҳәўлиси жоқ,
Сыбаўшы ма яки сипсекеш пе екен?
Дүнья куўу меней оның нси жоқ,
Айлығы ушласпас айлығы менен.

Ҳаялы жүрмеген импорт гилемнен,
Қызы апельсинди сортқа айырмас,
„Пияда оқыўға қатнап кишкенем,
Оған да машина ал“ деп буйырмас.

Мийнет ырысқысын биймәләл татар,
Хеш ким пара бермес пачкасы менен,
Шийше банкаларға толтырып қатар,
Ақшасы жоқ ийттиң астына көмген..

Ар-намысын сатып, жандарын жағып,
Минбеген ол тақабырлық тахтына.
Хұждан деген киcи есигін қарып,
Бастырынып шықпас уйқы уақтында.

Билемен, хәзир сен кеш әрман еттиң:—
„Бар атақ, мәртебе, байлығымды көп,—
Сол ғарбыз көтерген жупыны жигиттің
Дәуранына алмастырар едим“ деп..

Телмирип қарайсаң айнадан сыртқа,
Бир киcи баратыр ғарбыз көтерген.
Қолға түскен андай жауыз көз бенең
Қарайсаң темир тор айнадан сыртқа.

Сентябрь, 1985-жыл.

ТАСҚА КӨТЕРГЕН ГҮЛ

Адам адам болып тилге келгелі,
Дәстәнлар дөретіп, кітаптар жазып,
Өз-өзін түсиніп болған жоқ еле,
Адам тастан қатты, гүлден де нәзік.

Инсан ийніндегі жүктің ауырын
Артсаң, асқар тау да ыңыраңа баслар.
Қус шоқыса Прометейдің бауырын,
Адам төзер, ләкин төзбейді таслар.
Сол кара тасларды жарып бәхәрде,
Өскен гүлді көріп жаның қулазып,
Мақтанып, елжиреп ойларсаң хәм де:
„Адам тастан қатты, гүлден де нәзік“

Брестте тас еріп, темир тапланды,
Соңғы демге дейін шайкасты солдат.
Қарбышев музлады, Гастелло жанды,
Тәслим болғанда да тас пенен полат.
Бирақ мәңгі тарих тасына олар

Мәртлик оты менен кеттилер жазып, —
Бул жазылган бес сөз былай окылар:
„Адам тастан катты, гүлден де нәзик“.

Инсан кеўлиндеги мийрим-шәпәт
Егер куяш болса, тас гүллер еди.
Агар дәрәя болса ышқы-муҳаббат,
Дүнъяда шөл калмай гүлленер еди.
Соңғы нанын берип өз жолдасына,
Адам жығылады жүреги сазып.
Жазсаң арзыр оның кулпы тасына:
„Адам тастан катты, гүлден де нәзик“.

Дослык, мийрим ушын кең кушақ ашқан
Бул заманда озық ақыл-зейинлер.
От хәм суу, пал хәм уу табысты кашшан,
Табысалмай атыр бирақ пейиллер.
Олар Хирәсима хәм Освенцимди
Дүнъяға таңбакшы ақылдан азып.
Қыйраған тиришилик тахтына хәм де:
„Адам тастан катты...“ деп қоймақ жазып.

Кеўил—бир гөззал бағ, тәрбият етип,
Татлы мийуасын жеп, аралау мүмкин,
Бир жыллы жүз бенен уақтың хош етип,
Бир жаман сөз бенен жаралау мүмкин,
Гүлленсин деп инсан кеўлинің бағы..
Бағман гүл егеди тәңирге жазып,
Гүлди женшип кетер малдың туяғы,
Ал адамының кеўли гүлден де нәзик.

Адамзат дүнъяға келгели берли,
Жақсылық-жаманлық ойынын ойнап,
Кимлигин түсине алмай өзлери,
Қанша китап жазар басларын қыйнап.
Адамзаттың минеңлемесин маған
Дәл, толық сүүретлеп бер десе жазып,
Айтар едим халықтың нақылын оған:
„Адам тастан катты, гүлден де нәзик“.

Май 1982-жыл.

ПӘЛЕКЛИ ҚОСТА ТҮНЕҰ

*Ұа жолаушы, уйқың қатты екен дым:
Жаслай жатып, қартайғанда ояндың.*

А. - С. Пушкин.

Таң сәхәрден жолға түсеміз және,
Уйқыңды питирип ал, жаным, және.
Жас уйқы тез қанбас,
Қарама маған,
Мен көп уйықлағанман өз өмірімде,
Уйқыңды гүзетер жұлдызлар шамы,
Қаныңдай ләззетли жаздың ақшамы.
Қосбаққыш ғаррының гәпи таусылмас,
Жыйнағанша усы палыз бақшаны.
Узамай ай батып, түсер қаранғы,
Дүз уйқысы емлер кеуіл жаранды.
Мийзан түссе керек, қауа тоңазып,
Жақсылап қымтайын пешеханаңды.
Түтиндик салғаным,
Шылым шеккенім,
Және уйқысызлық атын жеккенім,—
Сүрилмеген қыял,
Ойланбаған ой,
Жазылмаған қосықларым көп мениң..

Мұхаббат хәм қосық—азаплы әрман,
Сол еки есикте өлиўге барман.
Жөл шаршатқан жас уйқыңды гүзетип,
Таң атқанша қосық ойлап шығарман.
Самал қосық пенен тыныс алғандай,
Жұлдызлар да қосық болып жанғандай.
Пүткил әлем қосық дәрьясы болып,
Руўхым арқалы ағып турғандай.
Хәўдиртип, түнлерге урып таңымды,
Халласлатып жүректеги қанымды,
Сол дәрья бийрәхим дегиши менен
Ййрим тартып геўлеп атар жанымды.
Сонда мен өзимди шайыр сезермен,
Кеўлим—сегбир тартқан бир ҳақ Бәзерген,
„Малыма қарыйдар табылғай дә“ деп,
Жанға қысым қылып, шөлге төзермен.
Жолларым қулазып, базда бос шығар,

Гә усындай бир пәлекли қос шығар.
Гейде гүлхан жағып жолдың шетине,
Түнөп атқан бир сәўбетлес дос шығар,
Жолшыға таптырмас бахыт бул әне,
Қауышқы — гәниймет, жол жүриў бәне.
Гүрринлесип, көз илгитип азырак,
Таң сәхәрден жолға түсемиз және...

Алыста мунартар аўыл тереги,
Тауықлар шақырып, ийтлер үреди.
Тынған керизинен насос салманың
Курбақалар тынбай концерт береді.
Түнге үңилсен кеўлиң хүрейленеді,
Кирпишешен тысыр-тысыр келеді.
Балларын қымтаған ана қолындай,
Бийшеклерің қымтап қауың пәлегі.
Хәкке шықылықлап табар сум хабар,
Шық түсті мәўжырап, хаўа да ығар.
Самал ойнап үстин ашыл кеткендей,
Жаланаһ теңкейип уйқылар ғарбызлар.
Аўыл сыртында яр күтсе ийтизар,
Шолдан „уйқылап қалып“, қылық шығарар...
Қара шашың менен ақ билегине,
Пешехана сыртынан ай сығалар.
Сен оянып айттың: „Еле жатпадың.
Болды, қыйнай берме қыял атларын“...
Мен айттым: „Азырақ тамашалайын
Дүзде танның қулаң ийек атқаны...“
Әне, түнге таң гезегі аўысып,
Жулдызлар биримлеп түнлик жаўысып,
Еситилер гейде палыз шетинен
Ғаррының „хәйтә-хәйт“ деген даўысы,
Қорықшысы сақ болмаса серлеген,
„Қауынның жақсысын сағал жер“ деген.
Сондай, поэзия палызында да
Усыған тәқаббил ислер бар деген...

Тәәжжүб қадасаң заманға қарап:
Не деген кең сая, мийўалы дарак,
Жан аўыртпай оның жемисин терип,
Көплер тили менен орып жүр орак.
Ким ис жакпас болса ақылы зайып,
„Шайыр болып“ шығар ғайыптан тайып,

Еябек пенен еккен пәлек өскенше,
Ийт түйнеклер сырғыр урқанын жайып,
Мәрт болсан жулып көр...
Боларсан ақмақ.
Тум-тустан шуұласар оларды жақлап,
Атак-абырай ағын тартып алдына,
Кітаптарын басар алғынға қаппап.
Тийіп кетсең, айтар „қой, тиймеңдер“ деп,
Бакырар талантты қадірлерлер“ деп.
Арзасына виза шегер ағамдар,
„Кітабын шығарың, жәбірлемей“ деп,
Жаушымышық тийгендей піскен тарыға,
Тапсып ақыл айтып тийер жанына.
„Атшабары хәм Көкаман“ дегендей,
Өзлериндей жәхил сыншылар да...
Биреулері тынбай қалем тербеген,
Өз жазғанын өзін оқып көрмеген.
Биреулері гегірдекке суу бүркіп,
Озады деп жасларға жол бермеген.
Мақтымқулы, Бердақ желсе тирилип,
Усылар менен бир нәубетке тұрылып,
Топламлары шықпай жаұрасар еді.
Баспахана планынан сүрилип...
Орсақы сөз айтып күлдирсе залды,
Сый-хұрметтің зоры соларға қалды.
Көркем сөз деп шәлкем сөзді үйренген,
Мен аяйман ауылдағы балларды.
Салы арқасында суу иіссе шигин,
Алымлар гербицид шашады бүгін,
Исенбеймен: НТР жол табар деп,
Шайырлық атызын тазалайтуғын...

Яшағай таң атты
Ояндың сен де.
Түндегі тар кейіл кеңейді демде.
Жаксы адам екен қорықшы ғарры,
Алғыс айтып, жолға түсейік енді.
Сен қасымда барда жоллар рәуан,
Руұхым жасарып, күш енер маған.
Гөззал арзыұлардың сырлы мәңзили
Сені алып кел деп меннен сораған.
Ол мәңзил мен үшін жұлдыздай жырақ,
Әлбетте жетерсең сен оған бірақ.

Үміт, мириўбетди өмир жолында
Адам адам ушын әдиўди қонак.
Қанша жол бар, ойға алмайық қасла,
Кеўил тасып ақсын жұлдызлы йошқа.
Дүнья турар, дәўран өтер ҳәр кимнен,
Бир түнеп шыққандай пәлекди қоста...

Сентябрь, 1986-жыл,

* * *

Түни менен қырғаўыллар шақырды,
Узақ тентиредик аўыл сыртында.
Қорықшы ғаррының гөне журтында
Түни менен қырғаўыллар шақырды.

Аңшы куўған арқардайын жуўырған,
Булыт артында барар ай көкти шолып,
Екеўимиз барамыз: елден куўылған
Ертектеги еки ашықтай болып.

Гезенип турғандай ғыйбат садағы,
Барамыз айланбай биз артымызға.
Адамларсыз жасай алмасадағы,
Адам адамлардан қашады базда.

Жипек леби менен жүзинди желпип,
Сени жубатады август ақшамы.
Шегирткелер тынбай үшпелек шертип,
Жанды жұлдызлардың бийхөсап шамы.

Ел уйқыда. Салыкерлик тусынан
Ескен самал ғана ҳүким сүреді.
Ырғалған нар қамыс капелласынан
Жан тербеткиш муңлы сазлар келеді.

Большой театрдың зер ложасында
Отырған ханымдай сабырлы, үнсиз,
Сен узақ оғырдың мениң жанымда,
Шаршаўлы ойларға шүмип кеўилсиз.

Самал айтты „сулыў, қысынба“ деди,
„Налышқа шертпегил кеўил ғарыңды,
Хәрдайым келип тур усында“ — деди, —
„Кептирейин ессиз көз жасларыңды.

Билгир хәм тәкаббыр адамзат деген,
Оның көп қылұасын жақтырмасам да,
Бир гөззал иси бар „мухаббат“ деген,
Соған тән беремең мен хәр қашан да.

Сүйген айып емес, сүйилмек—ығбал,
Қызғаныш қәлұени тырмайды гүлди.
Мениң сазларыма қулағыңды сал,
Бәлким сергитермен қапа кеўлиңди*, —

Деп самал жағымлы елпилдеп есер,
Руўхымызды бөлеп бир сырлы сазға.
„Инсан—тәбияттың перзенти“ десер,
Неге самал шенли болмаймыз базда?

Тыңлап көр, не деген мийрим онда бар,
Жанға жарымлысын қәйтерсең оның.
Хеш бир джаз оркестр, хеш қандай дуўтар,
Орын баса алмас бул капелланың.

Оның қарапайым намаларында
Бир де ғәлет сес жоқ үйлеспей тұрған...
Түн бойы тентиреп аўыл сыртында,
Жуўдық хәсирет дағын зейинге урған.

Өмирге қуштарлық қайта нурланып,
Жубаттық, сергиттик кеўил пақырды,
Түни менен нар қамыслар ырғалып,
Түни менен қырғауыллар шақырды.

Март 1985-жыл.

* * *

Көп ғәниймет демлер бос қалар ізде,
Бултларым жамғырсыз, таўларым қарсыз.
Аз-кем жасаў несиіп болмады бизге,
Сенсіз, телефонсыз, жыйналысларсыз.

Бийпул сөз булағы ағылар бунда,
Байғус Музам турар есик аўзында.
Бирге кетер едім мен алысларға,
Сенсіз, телефонсыз, жыйналысларсыз.

Олай дейин десем, бекинип аўлак,
Жан ҳэзлийи бузбай, шаўкымнан жырак,
Жасап атқанлар да қарық емес бирик,—
Сенсиз, телефонсыз, жыйналысларсыз.

Негедур йош келмес шеткери жүрсем,
Шынар саясында қыяллар сүрсем,
Демек энди бизге жасаў жсқ билсем,—
Сенсиз, телефонсыз, жыйналысларсыз.

Февраль 1987-жыл

ЖАҢАЛАН, ДОСТЫМ...

Қасым Нурымбетовқа

Журтқа айтпаған сырымды,
Айтайын саған, достым:
Заманын жаңарғанда,
Сен де жаңалан, достым.

Ескилик тозып барар,
Жаңалық—озық болар.
Өзин жаңарып барсан,
Өмирің қызық болар.

Арттырып айбатыңды,
Аяма ғайратыңды,
Жаңа топлымға қос,
Камшыла Ғыйратыңды.

Жаңарған уақта заман,
Жаңарсын сезим-санан
Жаңа жолды жатырқап,
Гөнене болма алан.

Дүнья дегишли дәрья,
Тынбай өзгереді
Кеше еситкенди
Бүгін көз көреді.

Журт жана кийім кийсе,
Жаңала кийиминди.

Жанала дәркар болса,
Үй, дәске, буйымынды.

Тозығы жетсе, өзгерг,
Тысынды, астарынды.
Бирақ, жаңалай көрме,
Сен ески досларынды.

Дос арттыр жаңа әуладтан,
Жатырқамасын өзинди.
Лекин ески дослардан
Бура көрме жүзинди.

Жанасы кызык, әуесек,
Жаңа дос жақсы болар.
Бирақ та мендей болып,
Сени түсинбес олар.

Қанша жасасаң, қасында
Сүйген қостарың болсын.
Жаңа заманларда да
Ески досларың болсын.

Жасаудың қызығы жоқ,
Өзиннен бөлек маған.
„Хәй, шайыр!
Келмей кеттін ғой!...“
Дегенің керек маған.

Сентябрь, 1985-жыл.

ХОШАДЭС

Т. Генжебай бақсыға

Ала мойнағынды алып қолларға,
Пәрлерин титиретип ушыр „Тарланды“.
Асырымы бәлент йошлы жолларға
Сүр мәрдана қағлап „Қара жорғанды“.

Қулақтан тер алып, көселе түсер,
Гә хәуижге минип, пәсине түсер,
Қайта бастан гөне дәртим қозғалып,
Ессиз балалығым есима түсер.

Есимде аўылға бақсы келгени,
„Шасәнем—Ғәрипти“, айтып бергени,
Бақсыны дәстанға салар алдында,
„Кәне, баллар, барып уйықлаң!“ дегени.

Ғеўиш арасында, есик артында,
„Шықпайман“ деп жылап, ақыр соңында,
Бир бахытлы бала уйқыдан калып,
Таң атқанша бақсы тыңлаған сонда ..

Мардыйған жигитлер, туяна қызлар,
Аяқ уйыса да, өтсе де ызғар,
Отырысын бузбай сәхәрге дейин,
Бақсы тыңлар еди уйып, енағар,

Хәўижге мингенде сүйген намасы,
Қыйқыўын жеткизер жигит ағасы,
„Бәрәкалла“ деп ғаррылар ырғалып,
Жаслығын еслейди-аў билсем шамасы..

Бул күнде бақсының қайтқан дәўлети,
Эстрада, магнитофон нәўбети.
Үйден шықпай сайрап тұрар жер жақан,
Хәр заманның өз сазы, өз сәўбети.

Дәртли кеўил бийдәрт пенен ойнамас,
Таза бағда „гөне бүлбил“ сайрамас.
Атларды қыйнамас узак айдаўға,
Журт жыйылып енди бақсы тыңламас.

Ойнап көре ойнап-күлгени абзал,
Кеште телевизор көргени абзал.
Мал көбейтип, таўық сақлап, пул таўып,
Барыс-келис пенен жүргени абзал.

Журтқа таңсық емес бул күнде бақсы,
Дүнья куўыў болды кеўилдин нақшы.
Той берип, пул-жыйып жақын-жуўықтай,
Улына „Жигули“ алғаны жақсы...

Басқа куслар сайрар бағларда бизиң,
„Саналы гелдий“нен оянбас сезим,

Ғәрип сегбир тартпас Әлепшырұаннан,
Сәнемлер көшкіден тасламас өзін...

Ала мойнағынды алып колларға,
Пәрлерин титиретип ушыр „Тарланды“..
Машина жүрмеген аўлак жолларда
Сүрип-сүрип алғыл „Қара жорғанды“.

Кимселер хош көрмес, кимге жағарсаң,
Беглигинди бузба, ыңжылма хәргиз.
Бәлким сен ең соңғы бақсы шығарсаң,
Биз хәм соңғы тыңлаўшыңыз болармыз...

Сентябрь 1986-жыл.

УМТЫЛАМАН...

Умтыламан жан-тәним менен,
Өмир, сени сулыў жасаўға,
Кемис жерлеринди толтырып
Артык жерлеринди қашаўға,
Умтыламан жан-тәним менен.

Бир түп емен тырмасып өскен
Жабайы шың жарқабағынан
Бир сандықтас сақый тағдирден,
Берилгендей сыйлыққа маған.
Жасыл жағысынан дәрьяның
Бақтым оған суқланып баста.
Нурлы тулған— сырлы әрманым,
Бекингендей көрдим сол таста.
Жас еменге таслап жип зәңги,
Сол тасты мен тынбай қашайман.
Жарқабаққа асылып мәңги,
Сениң ышқың менен жасайман.

Алмас қашаў, гранит тастың
Ерегиси базда шаршатар,
Ал төменде кутырған тасқын
Мени аңлып гүркіреп жатар.
Ашшы қуяш базда шөллетип,
Мыс қазандай мийди теседи,
Нәсер жамғыр базда селлетип,
Қара даўыл самал еседи.

Хәлден тайып мен қайсы күни,
Алмас қашау түсер қолымнан?
Ұақтым питип мен қайсы күни,
Аш қурдымға кулайман қашан?
Ғеш пурсат жоқ оны ойлауға,
Тынбай гранитти кашайман.
Сени тас тутқыннан кутқарыу
Ышқысында ғана жасайман.

Аспан бәлент, жұлдызлар сырлы,
Сений сырын шексиз сонындай,
Сулыұлығын сондай көп қырлы,
Айқулақтың кубылыұындай.
Машқалана төзермен не бир,
Жумылғанша жүп қарар көзим.
Мен билмеймен, хәй, сырлы өмир,
Неткен перийватсаң сен өзін?
Сүұретинди ҳеш теңи-тайсыз
Соғып шыға аямай қаларман.
Алмас қашау менен абайсыз
Бир жерийди шауып аларман.
Заманласым, жеткиншеклерим
Сонда турып сынап-минесер.
„Әттегене-ай, тап мына жерин
Келистире алмапты-ау“ десер.
Деген менен тән берер маған,
Мийнетиме, инабатыма,
Қара тасты күйдирип турған
Мениң сенлик муҳаббатыма...
Умтыламан жан-тәним менен,
Өмир, сени сулыұ жасауға,
Кемис жерлеринди толтырып,
Зыят жерлеринди қашауға,
Умтыламаң жан-тәним менен...

АШЫҚ СӨЗ

Пәтли самал шайқап ұақыт дәрьясын,
Жағғысларға урар жаңа толқынлар.
Таза өзгеріслер симфониясын
Бул түсимпаз дүнья кумаргып тыңлар:
Жүрек хәўлирмесин, ушпасын қутын,
Әмир өзгеріслер менен өрлеген.

Жасай бил өзінди мәрдана тутып,
Үлкен мәксет, жаңа үмітлер менен.

Ким ол уллы ислер шанынан кашкан?
Гүллендириү ушын жаңа дүньяны,
Теңизге бир тамшы суу апармастан,
Шөллерге бурғанбыз асау дәрьяны...
Лекин марапаттың заманы өтті,
Ашық сөйлесилер жигитлер менен.
Жасай бил шынлыққа тик бурып бетти,
Үлкен максет, жаңа үмітлер менен.

Пахтанын аклығы, нурдын пәклиги,—
Дийхан халқымыздың хұжданы таза.
Онын мийнетинин машақатлығы
Шынтлап жырланбаған ҳеш шығармада,
Кимлер сол пәкликке кара дақ салып,
Жалған даңк-абырайдың жорғасын сүрген?
Бөлекленген өзін жоқары алып,
Майда мәксет, гәррем-үмітлер менен?

Хошамет сөз айтып бийик минберден,
Шаңлы жолдан бағқа атларын бурды,
Детсад салатуғын кәрежетлерден
Мәрмерлеп ганж ойып дачалар курды.
Жоқ сыйыр сүт берди қағазға ийип,
Мағлыұмат отлады маллар падасы.
Пахта пунктлерде отырды мықшыйып,
Қундыз малақайлы ҳарамзадасы...

Қара көленкелер заң тасасында
Сыртқа шығып кетти нызам шегинен,
Гәўҳар жанып тилла жүзик қасында,
Гарнитур жыйнады пил сүйегинен.
Артық дүнья көз шығарар қашан да,
Айтайық келгенде гәптиң ынғайы.
Ҳарам дәўлет бахыт бермес инсанға,
Неге керек „Қурбангүлдің сырнайы“.
Қәдүен өсти гүлдің туқымларынан,
Үлкен исенимлерге болды ғылаплық,
Енди ҳақыйқатлық толқындарынан
Қырға шығып қалды сол „алтын балық“...

Мийнеткеш халық мәңгі, әдалат мәңгі,
Мәңгилик инсаний инсап-қанаат,
Нәпси қурбанына сабақ хәм тәмби, —
Бул кескин өзгерис—ашшы ҳақыйкат.
Пәтли самал шайқап ўақыт дәрьясын,
Урсын жағысларға жаңа толқындар.
Таза өзгерислер симфониясы
Бул түсимпаз дүнья кумартып тыңлар,
Кәп пенен көргенің уллы той демек,
Келиң мәртлик, ҳұждан шақырған жаққа,
Бахыт ушын жол жоқ халқынан бөлек,
Алағала болмаң қыйсық соқпаққа.

Атларды нық ертлең, ғошшақ жигитлер!
Жоллар машақатлы, мәнзиллер узақ.
Ең жақсы мәқсетлер, жаңа үмитлер,
Бул жолда бизлерге ҳәмдам болажақ.

Сентябрь, 1985-жыл

ДИАЛЕКТИКА

Адамлар жаратар заман дегенди,
Заманлар жаратар адам дегенди...

Таў басынан ағып түседи булак,
Көксин жаралайды бийиктен кулап.
Хәм де мың машақат азабын шегип,
Қабырғасын таўдың таслары сөгип,
Булақлар жыйналып бир сайға қуяр,
Соннан пайда болар уллы дәрьялар.
Үлкен суў сағасы—кишкене булак,
Сол айтқандай егер серлесек қарап:
Адамлар жаратар заман дегенди,
Заманлар жаратар адам дегенди...

Тоңып секириўдиң заманы өтти,
Тойып секириўдиң мәҳәли жетти,
Он толғатып, тоғыз рет туўамыз,
Жалаңаяқланып дүнья қуўамыз.
Бәрін өзимизге бурғымыз келер,
Қоңсымыздан жақсы турғымыз келер.

Бир үйге бир хәўли тәрлык етеди,
Бир үйге бир машин азлык етеди.
Хәр баланың сүрер дәўраны бөлек,
Япон магнигофон, „Жигули“ керек.
Биреўдин биреўден қоллары да көп,
План бежериўдин жоллары да көп.
Суў тартылса, таўда қардан көремиз,
Не ис болса, басқалардан көремиз.
Ал ҳаслында түп себебин қарасак,
Бәри өзимизден екен рас-ак,
Бир көзге көрсетпей бир көзимизди,
Биз базда алдаймыз өз-өзимизди.
Базда көрип турып көрмей қаламыз,
Билип турсақдағы билмей қаламыз.
Нәпси ийтин ертип биз кейнимизге,
Сумлық үйретемиз өз пейлимизге,
„Шапкалар“ қойылып баҳа үстине,
Сан күле баслады Сапа үстинен.
Зат жағына ҳуждан тәрзисиниң
Бармақ басып жеймиз ҳақын қисиниң.
Жақсылар көп, жаман—ҳийлепаз келер,
Журтты алдамаса пайда аз келер...

Таў басынан ағар есапсыз булақ,
Көксин жаралайды бийиктен қулап.
Ол булақлар қашпас қыйын мийнеттен,
Тәбият анасы солай үйреткен.
Тынбай ағар, ҳарып-талмайды олар,
Бир-бирине тәсил салмайды олар.
Бир-бирин алдамайды өмирде,
Бир-бирине кир сақламас кеўилде,
Салқын саялардан ҳәзлик излемес,
Өз басының рәхәтиң гөзлемес.
Қисилик жарыстырып, менменлик етпес,
„Менсиз дәрья жоқ“ деп қыялға кетпес.
Жерге тиришиликтиң суўын таратар,
Сол булақлар теңизлерди жаратар...

Адамлар жаратар заман дегенди,
Заманлар жаратар адам дегенди...

Ноябрь, 1984-жыл.

Заман менен аяқ қосып жүрмесең,
 Кеуліндегін қас-қабақтан илмесең,
 Шаңда қалып, ашалмасаң көзіңди
 Хәм шетке аларсаң кем-кем өзіңди.
 Озып кеткенлерге гийне етерсең,
 Киінінің түіесін түйме етерсең,
 Қызғаныштан кең пейілің тараяр.
 Ак нәрселер көз өңінде караяр.
 Қызықтырмас дәуір өзгеріслері,
 Жакпас басқалардың жақсы ислері,
 Сезим тыйығынды кем-кем тат басар.
 Қайралмаған қазан пышакқа усар.
 Кеште ұзын көйленкеңе қарарсаң
 Хәм өзіңди үлкен адам санарсаң.
 Жүрек-бауыр деген жоқ енді сенде,
 Өкпеге айланған хәммеси демде.
 Өткендегі азын-аулақ хызметің
 Бақаланбай атырғандай мийнетің.
 Дүньяны тек жалғыз өзің курғандай,
 Басқалар қасында қарап турғандай.
 Шұрт минез боларсаң, түтіп жүніңди,
 Мойыңлап сезбессең өзің миніңди.
 Дослар кеңес берсе, қорлап атқандай,
 Жорта бир нәрсенди урлап атқандай.
 Сен—дана, басқалар бас емес, бөрік,
 Неге сеннен ақыл сорамаc келип?
 От басында өзің билгиш боларсаң,
 Озып кеткенлерди сырттан саярсаң.
 „Шабазымлап“ жүрген хаялың сонда,
 Шыдамы таўсылып, тийген соң жанға,
 Айтып салар журт айтпаған миніңди,
 „Өзіңнен“ деп келтирер ол жиіңди.
 „Еселеп сөйлейсең, кеселеп ишип,
 Онша не арақтың изине түсіп?
 Өзіңдей пәленше жүр ғой қатарда,
 Ал сен мысал алтақтасыз ат арба,
 Сатырлайсаң, ҳеш ис келмес қолыңнан.
 Дос дегенлер хабар алмас халыңнан...“
 Деп тоңқылдар ийін келсе қашан да,
 (Хаял дурысын айтар. жақтырмасаң да).

Ноябрь 1984-жы л.

МИЛЛИОНБАЙ АЗАМАТКА

Карақалпақстанда миллионыншы бала—Азаматтың туғылыуына арналған митингте оқылған қосық.

Бизге ғәнийметдур, тез өсип-өңбек,
Келешектиң ығбал гүллерин термек,
Қандай жақсы, ақ бесикте иңгалап,
Бул әжайып елде дүньяға келмек!

Таза ашылған гүлдей жамалы менен,
Елге шадлы тойдың хабары менен,
Узақ өмир, несип, ығбалы менен,
Бул қызық дәўранда дүньяға келмек.

Келинлер көз жарып айдай көрикли,
Айдың әтирапына жұлдыз толыпты,
Әмиў бойындағы бул ақ отаўдын
Перзентлери бүгик миллион болыпты!

Мейли Азамат я Ахмет, Ерназар,
Гүлайым, Гүлчехра, Галя, Гүлбазар.
Уллы Ұатан хәммесиниң анасы,
Бир бахытлы үйдиң перзенти олар.

Майсөк уўып, шашыў жесе болады,
Қолда шампан толы кесе болады.
Карақалпақстан деген бул елди
Бахыт роддомы десе болады.

Уллары—жигиттин шері дер едим,
Қызларымыз өмир гүлі дер едим.
Карақалпақстан деген бул елди
Қаҳарман аналар ели дер едим.

Сүйинши сорап аяқ жетер жерлерден,
Шайырлар дүр шашып шийрин тилдерден,
Бул гөззал келиннің аяқ астына,
Паямдозлар төсең сулыў гүлдерден.

„Балады үй—базар“ деген бар мақал,
„Азамат“ деп қайда атын ақсақал.

Хәр туұылған перзент қымбат биз ушын,
Ол пүткил дүньяның мүлкінен абзал.

Мийрим сылаўмайын жағың үстине,
Бул бурыннан аналардын дәстүри,
Мурын шымшып, қуйрығынан шаппатлаң,
Бақырғанда ғазлар үрксин сестинен.

Жаксы ырымларды ислең елдеги,
Киндигин ил керегеге төрдеги.
Қундақласаң тикке тұрсын қолында,
Ақ алтын пахтадан болсын жөргегі.

Мине бесиги хәм таяр эндаклы,
Басы алтын, аяқ ушы дәндалы.
Дузлы суўға шомылдырып турыңлар,
Жигит болып өссин писик, бардамлы.

Женгейлер жаўлығын қыя тасласын,
Қыз-келиндер бесик тойын басласын,
Хәйиў айтып шағлаң айлакасында,
Әкеси той энжамынан қашпасын.

Ақлық-шаўлық көрип, ғаррылар йолцсын,
Шаўқым-сүрен менен қулағын тессин.
Келинлер жумыстан қайтып келгенше,
Бала бақша қылсын кемпирдің үстин.

Мектеп, туўыў үйи көплеп салынсын,
Спорт сарайы хәм еске алынсын,
Бала бақша салмай жүрген баслыклар,
„Жәрдем бер“ деп оқыўшыға жалынсын.

Нәсил көп туўмаса халық өсе ме,
Көпсинбеймиз жетседағы нешеге,
„Әстен айда, абайлы бол балларға!“
Деп ГАИ жазып қойсын хәр бир көшеге.

Хәр перзент өмирден өз орнын таўсын,
Әзийз аналарға рахмет жаўсын,
Бала туўмай жүрген батыс еллери,
Бизің жаққа қарап аңсары аўсын.

'Бизге гәнийметдур тез өсип-өнбек,
Келешек бағының гүллерин термек,
Қандай жақсы, ақ бесикте иңгалап,
Бул қызық заманда дүньяға келмек!

Азамат бол, халық исине палұан бол,
Бир ғошшақ жигит бол, жақсы инсан бол,
Буннан хәм қызыклы дәўран бар саған,
'Қарақалпақтың Миллионбайы, аман бол'

6-ноябрь 1982-жыл.

КЕШКИ ЖОЛ ОЙЛАРЫ

1

Өмирдің кәби кетип, азы қалды,
Түлки дүнья жеткізбей, тазы қалды,
Ғаррылықтың жол тосар байдалары
Аңлысып алдымнан ор қазып алды.
Билемен, олар мени күтип алар,
Бир күни „Уры сайда“ тутып алар.
Аўдарып астымдағы атымды да,
Писетимде барымды сыгып алар.
Алса алсын ... Билемиз шақшыятын,
Ойлаўға оны бирақ жоқ пурсатым.
Үмит, мәксет екеўин жолдас ертип,
Бараман. Шуў, жаныўар қаназатым!
Бес төбе артта қалды асырымлы,
Мантаңлап, бузсаң аяқ басыўынды,
Еле де ашшы қамшы тартаман мен,
Бундайда билесең ғой ашыўымды.

2

Еншиме тийип едің тай ўағында,
Қыялпаз бала кеўлим бай ўағында,
Дорбанда ер басына қыстырылған
Жем емес, китап жүрди бар ўағында.
Қиснедің сен байлаўда күнде турып,
Жабыўлап от салмадым, түнде турып.
Урыстан соңғы жылдар кемтарлығын
Атқардық аш қарынға бирге жүрип.

Аргымак, дал бедеўдин уранында
 Атлар көп қарақалпақ сорамында,
 Солардың дүбірлиси шыққан жаққа
 Елеўреп шабар едиң ғунаында.
 Болсын деп жас ийеме қызлар ашық,
 Талантты иске салдың өнер ашып
 Арқашта алғашқы ирет таң асырып,
 Мұхаббат гүлин тердик бир сырласып.
 Самалға жалларыңды тосар едиң,
 Намысқа тырысқанда йошар едиң.
 Базда өз үйириннің ийисин сезип,
 Күш бермей, бизди алып қашар едиң.
 Бәйгиде базда гуўлеп оза қойсаң,
 Макуллап журт қыйқыўлап азан-ғазан,
 Куншиллик тосқаўылы сүрниктирип,
 Жығылдың талай ирет омақазан...
 Ақсаңлап-барып бираз, жүрип кеттик.
 Шаңымды қағып мен де турып кеттим,
 Аўылластың аты озса көре алмаған,
 Адамдағы тар пейил қурып кетсин.
 Атлардың омыраўдан ағып тери,
 Журт пенен шаңлы жолда соннан бери
 Айдасып киятырмыз сен екеўмиз,
 Гә кейин, биреўлерден гә илгери.
 Шуў, жаным, көлигим жоқ сеннен басқа,
 Жақсы-жаман ийең жоқ меннен басқа,
 Хеш қандай машинаға аўмасбайман,
 Дәўлет басы малымсаң, жийрен қасқа!

3

Өмириннің мазмұны қуның болар,
 Тың-тынлап кулак салсаң, бурынғылар—
 „Өмирди қастерлең“ деп, бәри бирден—
 Зинхарлап тәңирдин көп зарын қылар.
 Ал сөйтип қастерлесек, тоямыз ба?
 Әширепилеп оншама аямызда,
 Наўқан курттай пахтаға орап оны
 Ямаса көргизбеге қоямыз ба?
 Бергенде еки өмир—еки жүрек,
 Бирин минип, биреўин жетелерек.
 Ат туяғын аяған шаңда қалар,
 Бул пияда қалғаннан бетерирек...

Хәзликтің излемедим саяманын,
Журт пенен мендағы жан аямадым,
Қосықтың кулып ашарын табаман деп,
Қаншәма қәлем-қағаз заяладым.
Буұлығып түтинине сигареттин,
Жазыу деп түнуйкымды бийкар еттим.
Улуғлап жырлайман деп заманымды,
Йош минип, қыялымды тулпар еттим.

Хәр ким өмирин өзінше жасап кетер,
Базда аттай тақырға тусап кетер.
„Шайба, шайба!—деп гуўлеп бақырысқан,
Муз үстинде хок-кейге усап кетер,
Ойыннан мен де бир күн куўыларман,
Сөйтсе де жаслык қаным суўымаған.
Утыдса, соңғы айламан үмит еткен,
Хоккейшидей өнменлеп жуўыраман...

4

Өмирдің көби кетип, азы қалды,
Түлки дүнья зып берди, тазы қалды,
Жаста бизди күйдирген сәнемлердің
Кемпир көйлек ишинде назы қалды...
Жазалмай бүлип атсам қосығымды,
Тарса-тарс урды биреу есигимди.
„Биймезгил қонақ па“ деп шығып көрсем,
Биреу тур туўған айдай беси күнги.
Албырап ақша жүзден қан тамады,
Жүрегим аш кузғындай анталады.
„Әпиу ет, сырлы сулыу, кириң!“—десем,
Сыйқырлы сәўле кусап жалтырады.
„Жоқ шайыр, сиз хәлекке қалып жүрмең,
Жаман ойдың басына барып жүрмең.
Ғаррылыққа кандидат болғанлардың,
Тапсырғансон, дизимин алып жүрмен.
Гөрүғлы жығылса да женилмеген,
Қартайдым демес екен кеўил деген.
Ийеси ыққа қарап бүрсенлесе,
Ол өзи өрге қарап сәуирлеген...
Мен олардың дизимин алып жүрмен,
Қартайғанын есине салып жүрмен.
Ғаррылықтын демалыс бағында да
Қызық көп, кешеўиллеп қалып жүрмең...”

Дөп күлүп, ол кетиүгө ыңгайланды,
 Түсүмпаз, бир билеуик сумга айланды.
 Кеуил кусым кайтадан канат қомлап,
 Хәзилім тез тыйылып, шынға айланды.
 Бекире басы тасқа урылардың
 Алдында туулайтуғын жини бар дым.
 Көпирде тесик көрген ғарры аттай,
 Арғы жүзге өтпестен турып алдым:
 „Жоқ, сулыұ, ол бағқа мен баралмайман,
 Жаслықсыз Әмиұи жоқ Аралдайман,
 Еремен мән изине самал болып,
 Енди есик аўзында қалалмайман.
 Мийримсиз көзин жанды жаралаған,
 Жел болып көйлегине ораламан.
 Кеулимде сөнсе жаслық муҳаббатым,
 Қалайынша мен шайыр болаламан?
 Шайыр деген адамның киин билмей,
 Ат сыртынан айналдын сырын билмей.
 Гегениң сексендеги қосықларын
 Оқыйман енди саған тыным бермей,
 Жаралап шайыр жанын аямай-ақ,
 Кетежаксан артына қарамай-ақ.
 Жоқ, Музам, сенсиз енди жасамайман,..“ —
 Дөп жууырдым изинен жаланаяқ...

5

Сезимсиз уйқас сөзден ығыр жаным,
 Ойласам, қайнап кетер жығырданым.
 Бағына жаслығымның қайтып барсам,
 Бағманы киргизбей тур бүгін, жаным.
 Жазарем алма ағашы гүзде гүлlep,
 Мәуcимлер нызамынан шығынғанын,
 Жас муҳаббат алдында ғарры шайыр.
 Диге бүгип қалайша жығылғанын..
 Айтыўға бирақ буннан ары маған
 Рухсат биз пақырға дарымаған.
 „Мийнет ет, пахта тер!“, деп қышқырмасаң
 Қарақалпақта қосық деп танымаған.
 Бул елде шайыр көппиз көзге түскен,
 Бәри бир қоян соқпақ изге түскен.
 Шайыр өз ашықлығын жырлай қойса,
 Ерси көрип, енапат сөзге түскен.

Қосықтың қызыл сөзден зықы шыққан,
Мендағы солай карай ығысыппан.
Пахтадан намазый сөз тоқып жүріп,
Мухаббатты жырлаудан шығысыппан.

Мухаббат! Булак болып ағыл, әрман!
Өмирдин шырағысан жағып алған,
Ышқында бир күймеген адам сирә
Ағаш ғой бар жемисин қағып алған.
Мухаббат! Хәмирине бағынарман,
Тутансан, шақмақ болып шағыларман.
Жамбылдың жасын бизге бергенде де,
„Жарлықа!“ деп өзіңе табынарман...

6

Өмирдин көби кетип, азы қалды..
Ғылаплық еткенлерди жазып алды.
„Булкыйсан, асаў дәрья“ деп жүргеним,
Аяғы қайыр теўип, сазы қалды,
Мут дүнъя, тегин хәзлик, марапат сөз
Жолдан урып кетипти-аў базыларды,
Пара жеў, косып жазыў. урлық деген
Бәлени көмген жерден казып алды.
Исерип ат мингизсе халық оларға,
Арман барып пейлинен азып алды.
Жалған абырай, акшаға дузак курып,
Түлкилер қуўалады тазыларды..
Қәпелимде „ақ сүйек“ бола қалып,
Сиркеси суў көтермей сазырайды.
„Бөлингенди бөри жер“ деген сөздин,
Мәниси журт ядында мәзи қалды...

Өмирдин көби кетип, азы қалды,
Бергени дым көп екен, жазып алды.
Ол қарыздың хәммесин өтеў мүшкил,
Ойласам, таңлар атпай сазып алды.
„Қыймылдаған қыр асар“ дейди бирақ,
Бас аяқты, жийреним, шыйрағырақ,
Ким билер алдымызда нениң барын,
Үмит деген алдағы айна булак.

Көп бенен аўыр жүгін жеңиллеген,
 Көп бенен кеўил қусың сәуірлеген,
 Таўсылар ўақта ғана аңғарамыз,
 Адамда ең зор байлық өмир деген.
 Тынымсыз гүрес ушын оятылған,
 Өмир ме ямаса бул театр ма?
 Келесн сеансқа билет алған
 Орнына отырыўға киятыр ма?
 Қызықлы телефильм сериясы,
 Қыйыннан қыйыстырған ўақыясы.
 Сюжеттин шарықлаўы шешилгенше
 Тартады кунықтырып мәргиясы.
 Тәғдир—сум режиссер ол фильмге,
 Төрткүлде туўған қылып ерте күнде,
 Қайдағы бир Измирге айдап барып,
 Өмирине точка қояр қәпелімде...

Ямаса жүремиз бе еле узак,
 Түнлерде отлак жерге сени тусап,
 Эссалам аласар кус, дөң басында
 Отырсаң көзди жумып дана қусап!
 Бәлким сен барды болжап айтажағың:
 Қанша дуз бул өмирден татажағым.
 Еңкейген мәрхәмәтлы уллы қуяш,
 Мен ушын қанша шығып, батажағың?...
 Рахмет, жан жолдасым жийрен қасқа,
 Мақтаўлы көлигим жок сеннен басқа.
 „Жүрген-дәрәя“ деседи. Шүў, жәниўар,
 Адбаўлықты сүймес бул заман қасла...

Март, 1981-жыл.

ЖАҚСЫ АДАМЛАР

Жақсы адамларға жолыққан күни
 Уйқың пүтин болар, ўақтың хош болар,
 Кеўлиң көтеринки, илхам-йош болар,
 Жақсы адамларға жолыққан күни.

Азанда автобус бәндиргисинде,
 „Жуўыр, жуўыр!“ десер сени көриўден.

Олар сөйтип күтпегенде егерде,
Жұмыстан кешигип қалар едің сен.

Сәлемлесип, басқыласып аларсан,
Дүньяның кемлигин тез ұмытарсан,
Өмірди соншелли сүйіп қаларсан,
Жаксы адамларға жолыққан күни.

Олар ұйытқы болып мийнет үстінде,
Беккем семья дүзер „коллектив“ атлы.
Олар менен жаксы-жаман күнінде
Бөлісіп жеген нан палдан да татлы.

Егер сен дүньяны тиреп турсаң да,
Ғәдетлик ислесең аңбай көзіңе,
Мәселен, профкомның жыйналысында
Аямастан айтып сәлар жүзіңе.

Бирақ, бир күн басқа ис түсер болар,
Қайғы булты қабағыңнан арылмай.
Сенин рабочий намысыңды олар
Қайтпай қорғар сонда өз хұжданындай.

Сен сонда өзінди судлап ишиннен,
Өзінди керекли адам сезерсен.
Сени өзіннен де жаксы түсинген
Бул адамлар жан бер десе, берерсен.

Жаксы адамлар—бул дүньяның тиреги,
Хасла сен олардан бурма жузінди.
Хак нийет, ҳадаллык толы жүреги,
Сен оларға қарап дүзе өзінди.

Оларға хәр күни жолықсаң пайда,
Олар көл, ушырасаң кеулиң питеди.
Жұмыста я жолда, куўаныш-қайғыда
Мүшкил ислеринди ақсат етеди.

Олар ҳеш ўақытта сени сатпайды,
Отырыспада орын алып ядлайды.
Толқында қайығың суўға батпайды,
Жаксы адамларға жолыққан күни.

Өмириң узақ болсын, ләззәтлн болсын,
Автобусты иркип азанда хәр күн,
„Жууыр, жууыр!“ десип шақырып турсын,
Жаксы адамларға жолыққан күнн.

Сентябрь 1984-жы

КАНДАЙ ЖАҚСЫ УСЫ ЗАМАНДА...

Қандай жақсы усы заманда,
Қарасам да қайсы таманға,
Бир билимсиз`адам көрмедим,
Бир ақылсыз надан көрмедим.

Кимди көрсең билип баратыр,
Зейни менен илип баратыр.
Биреўиниң билмегенине
Екиншиси күлип баратыр.

Камыс басы қылт етпесе де,
Қашан даўыл боларын билер.
Төбесинен күн кетпесе де
Ертең жамғыр жауарын билер.

Дүньяның бар ғалма-ғалларын
Алақанда көрип отырар,
Ақ үйдеги сумлықтың бәрин
Кара үйде-ақ билип отырар.

Қулак салып көрсең дым қызық,
От жақпай-ақ писирип атыр.
Биреўлерди атқа мингизип,
Биреўлерди түсирип атыр.

Хәр кайсында хәр түрли безбен,
Өлшеп, баға берип атады.
Бир айтқаны келмеген менен,
Бир айтқаны келип атады.

Дым жайбасар адам-аў десен,
Үлгерип жүр бәрине бирақ
Бир китапты табалмай жүрсең,
Олар оқып қойған қашшан-ақ.

Эйнштейн, Курчатов болып,
Атомды да бөлшектеп таслар,
Бирин бири шаршатып болып,
Анекдоттан күлісе баслар.

Артық айлық алып атқан жоқ,
Жетпейди деп налып атқан жоқ.
Сондадағы орынлы жерде,
Той-лазымнан қалып атқан жоқ.

„Дым ишпейсең“ деди,—ишпейди,
Қонаққа да қоймайды шийше.
Дүнианың да изине түспейди,
Алады тек пайына тийсе.

Заң-законды билиўге шебер.
Бунша „юрист“ шыққан қаяқтан?
Пышығына „пыш“ десе егер,
Ийти ала кетер аяқтан.

Жыйналыста сөйлеўин көрсең,
Гилен шешен келген бе дерсең.
Кеўлиндегин айтар ўақтында,
Гәп сатпайды хўждан ҳаққында

Кўндиз жумысларын тындырып,
Арасында пикир алысар.
Егер биреў шийше сындырып,
Тәртип бузса, тезге салысар.

Хабары бар барлық өмирден,
Сиясатты суўдай симирген,
Қуўатласар қайта қурыўды,
Жаңалыққа бети бурыўлы.

Кеўли ҳадал, жүзлери жаркын,
Бұл адамлар мұдам бар болсын.
Турмысында бұл адамлардың
Бәрҳама көп шадлықлар болсын.

Май, 1986-жыл.

ДОС ҚӘДИРИ

Шайыр Бабаи Исмаиловтың естелигине

Ақ желком қайығың соққандай жарға,
Толқын қушағына ендің де кеттің.
Кеткен кәрұан қайтып келмес жайларға
Қатепсиз нар жегіп, жүрдің де кеттің.

Кеше көрісбесек, бұндай демесем,
Кісемнен сигарет алып шегесен,
Бүгін дым көрісбес болып, неге сен—
Дийдар қыяметке қойдың да кеттің.

Бас ушында турман, қасла көрмейсен.
Атыңды айтсам, хеш бир дауыс бермейсен.
Жұмыс уақты піткенін де билмейсен,
Хызметіңе құмбыл болдың да кеттің.

Минезің бар еді жипектен майда.
Енді бізге сендей жанажан қайда.
Адамшылық деген ұллы сарайда
Қалыс хызмет етіп турдың да кеттің.

Хадал нийет сінген еді қаныңа,
Накаслықты жууытпадың жаныңа,
Кеуіл кабартпастан, өз заманыңа—
Қыздай ашық болып өттің де кеттің.

Сүриндің деп сен урмадың атыңды,
Таза туттың хұждан-инабатыңды.
Айтқан сөзі асқатықтай татымлы,
Ақыл булағыңдай тыңдың да кеттің.

Биреу қырық жыл халыққа хызмет етеді,
Биреу мийнетсиз-ақ шалқып өтеді.
Кімнің қәдірине кимлер жетеді,
Бәрін зейін менен илдің де кеттің.

Кеуліне тиймедің хеш бир кісіннің,
Жасауда жоқ еді хйіле, тәсиің.
Бұл биймаза үйдің ашық есигін
Әсте ғана жауып, шықтың да кеттің.

Жаксы менен жаман хэргиз тең болмас,
Жаксылар өлсе де ныркы кем болмас,
Хэр ким өзи болар, бирак сен болмас,
Мийуалы дарақтай сындың да кеттиң.

1985-жыл

* * *

„Шынар, сен калайша бир жерде туруп,
Үш жүз жыл жасайсан? Үйретши маған“,
Деп сорадым саясында отырып.
Шынар айтты: „Мейли, айтайын саған:

Адам мени егер ҳақ нийет пенен,
Ал мён жаксылыққа жаксылық ойлап,
Бэлентке умтылып гана өсемен,
Инсанға сая ҳәм гөззаллык сыйлап.

Миллионлаған жасыл жапырақларым
Хэр таңда күн шуғласына шомылар
Хәм де бир бириниң кағар шаңларын.

Пазыйлет дэрьясы тамырымды жууар,
Кэлбине орнаса бул айтканларым,
Адам да көп жасау ушын тууылар“.

* * *

Және бәхэр келди. Бирак та
Ғазлар бунда келмейди қайтып.

Теңиз кашар жагадан узакқа
Кимлергедур нәлетлер айтып.

Ертеде өзим қонак қыдыртқан
Көк сейнерим жатар қырғақта.

Бир қызалақ, бир бала оған
Минип қарар көк теңиз жаққа.

Гүрпилдесип мәрўерт толқынлар
Жууғмас енди бул жағысларды.

Көрмес енди бул жас балалар
Шаркылдаскан шағалаларды.

„Бунда енди өзим биймен“ деп,
Дузлы Даўыя қанатын жайды.

Ал адамлар жағыста гүйбеңдеп,
Бүгингиси менен жасайды...

Март, 1986-жыл

АДАМ

1

Гәўмис мамонт қарсы шапқанда,
„Ма!“ деп қатты сес шығарды ол.
(Бул ең тунғыш сөз еди сонда,
Еслегенди өз анасын ол.)
Тас пенен ол урды қайұанды,
Ақыл, қийле көрсетти күшті,
Бирақ іздеги баласын урмады,
Өз баласы ядына түсті...

Адам еди бул қайұан түсли.

2

Камераға тыққанда, балалар
„Мама!“ десип жылады шуұлап,
(Бул ең соңғы сөзи еди олардың).
Ручканы жиберди таұлап,
Вагонетка тасырлап күшли,
Крематорияға сүңгиди...

Қайұан еди бул адам түсли...

Февраль, 1987-жыл

ҚАМАЛ

Жигит, абайлы бол, бул сондай бийик,
Мингенинди өзиң билмей қаларсаң,

Мәртебе атының жалын тарарсаң,
Ойда жоқта хәмме калады сүйип,

Жигит, сақ бол, абайлы бол. Биракта
Абайлы бол—журттан емес... өзіннен.
Көзлер үмит пенен тигилген ұакта,
Көгереңдеп нур кашпасын жүзіңнен.

Алдыңа тартылған ғәлетий тулпар,
Үстінде өзінди сезерсең бийик,
Хәм жығып кеткенин аңбай қаларсаң.
Жүрсе, құрметіңе көплер бас ийип,
Тек сонда, тек сонда билип аларсаң,
Тырнақша ишінде жүргенін „сүйип“...

Апрель 1982-жыл.

ЛАВАНДА

1

Ертең сениң туғылған күнің,
О сүйиклим мениң лаванда¹.
Көрер көзі гүға хәммениң,
Сен сулыұсаң бұрынғыдан да.

„Зеленстройы“ болса да,
Гүл екпеген бұл бир қаладан,
Бәлким ертең зыр жуұырсам да,
Өкпелеме, гүл табалмасам.

Бос келмеспен бирак сонда да,
Бир ырымын ислермен елдин.
Мен өлип, сен қартайғанда да,
Өлмейтуғын қосық әкелдим.

Бұл қосықтың өлмейтуғыны,
Шекспирдин тиликнен айтсам:
Сени, сениң сулыұлығыңды
Сүйип, күйип жырлағанлықтан.

¹Лаванда—гүлдің аты.

Буның басқа паркы бар тағы,
Есапқа да алдым мынаы:
Мени базда сүймесең-дағы,
Сен сүйесең поэзияны...

2

Изей суўлар алма ағашына
Зақым етер, уўлап тамырын.
Ғыйбат сөзлер кеўил жарасына
Дуз себелеп турар ақырын.

Кел, қояным, отыр қасыма,
Салма төмен жүзинди җарғын,
Сениң жалғыз тамшы жасыңа
Турмас инабаты, солардың...

Сен анламай жүрсең, айтқандай,
Иси шатақ олардың хәзир.
Хәзир олар басы менен ғай:
Қайсар минез бир жаңа Дәуир—

Келип бүгин күтпеген жерде,
Сорап атыр олардан биримлеп:
„Бийик шарбақ, кең хәўлилерде
Неге өсек айтысасыз?“ деп...

Сорап атыр: мәрмерлеп бунда
„Патша аўылын“ кәйтип курғанын;
Микрорайон подвалларында
Неге сасық суўлар турғанын..

Еркин ушқан ерке пешшелер
Мейли бунда мени таласын.
Саған деген мухаббатым егер
Пеш болғанда қызыўы басым,—

Қурылғалы ҳеш ысымаған
Бул жайларды қыздырар еди;
Алғыс айтып қоңсылар саған,
Маған қосық жаздырар еди...

Сен келесен ертең өмірге,
О сүйіккім мениң лаванда!
Кеміс болар еди бир гүлге,
Сен дүньяда тууылмағанда.

Сондай сулыў таң атар ертең,
Уйықла бәрін умытып, айым.
Бар кайғыңды билдирмей, еркем,
Жүрегіңнен урлап алайын.

Хәр еркек бир ҳаялдың кеўлін
Тәўип, усылай оятса таңда,
Жер жаҳанда ҳаял-қыз бәлкім
Ҳеш жыламас еди-аў, лаванда!...

Апрель, 1984-жыл

ХӘЗИЛ

Актер Рейимбай Сеитовқа.

Жыйналыста отырып,
Сүзилип залға қарайман.
Балалар қалған жетилип,
Бакенбард өсіпі самайдан.

Жасларға жетип ағалық,
Жигитлик өткен талайдан.
Қуўатта сақал ағарып,
Кийиктин шашы қарайған,...

Ғаррылық деген генерал
Кімлерге не етпей жүр.
Тек Рейимбай ағаның
Муртына күши жетпей жүр...

Август, 1986-жыл

ЕШЕКТИҢ ШИКАЯТЫ

Базыбир копаллар жәнжеллескенде,
„Ешек екенсең“ деп сөгер бир бирин.

Бул сөгисти жана еситип жүрмен бе?
Оған селт етпейди қулағым мениң,

Түсинемен бул сөгистің парқына:
Бир-бирин ешекке теңгерип олар,
Менің ұзын қулағымның артына
Өз келте пәмлігін жасырмақ болар...

САҒАЛАЯҚ

1

Қара ғарға үймелеген
Гүмис жапырақ қызыл жийде,
Қудайым-ау, бул не деген
Сулыұ көринис деймен гейде.

Урықлыққа жап бойында
Қус төсектей жанбаслайман.
Сақаұатлы гүз қойнында
Дөгерекке көз таслайман.

Бул не деген писикшилик!
Бул не деген сақый топырақ!
Журт атызда, есик илик,
Жумыс қызған ғыр әтирап.

Айы-күни жақынласқан
Жас келинге усайды гүз.
„Босанғай—деп— қыйланбастан“,
Тилегінде жуұырамыз.

Кең пахталық. Хәр ханадан
Аппақ мамық шағыраяр.
Биринши рет көрген адам
„Әжайып“ деп аңыраяр.

Сары алтын сары атызлар
Толқыр гүздің самалынан.
Солқым жүзим, алма бағлар
Пал тамардай додағынан.

Атлап кирип атыз шелден,
Каўын үзип жегениңде,
Ана-тәбият, аўыл-елден
Неге кеттим демедиң бе?

Жасымық ҳәм бой жүўери
Теңселип тур үй касында.
Қарап турсаң ой жиберип,
Аўыл жақсы-аў ырасында...

2

Кешир, енди бүгинде мен
Салып бар шайырлық күшти,
Тәрийпиңе тартсам қәлем,
Қосық шығар иренишли.

Көк жийегиң қалғып алыс,
Сағымланар ыссы кумда,
Саған деген бир аяныш
Гезер бүгин рухымда.

Ала шаңғыт көз аштырмай,
Бир жағымсыз желлер есер.
Бұлт көринсе узақ турмай,
Көк гүркиреп, қуймас нәсер.

Кубылмас ҳеш айкулактың
Жети ренди дөнгелеги.
Көллерине бизиң жақтың,
Жыл куслары кем келеди.

Ҳасыл-жерлер кебир ашқан,
Гүлден қалды ерик бағы.
Көллер кеўип, теңиз қашқан.
Жүрегимде қайғы дағы.

Бурқып ақпас ылай суўлар,
Дәрья усар изейкешке.
Адам оны қорлап, уўлар
Ҳәм сол суўды өзи ишкен.

Өрдеги тек өзін ойлар,
Сени ойлар сөз жүзінде.
Қағаз толы сызып жойбар.
Жубанамыз биз бүгінде...

Еситилмес енди сеннен,
Асау толқын сеслери де.
Ашшы дауыс „Қутқар!“ деген
Еситемен түслерімде.

„Байламанлар, — деп — дәрьяны!“
Жууыраман жалаң аяқ...
Дузлы шаңғыттың меканы,
Сағалаяқ, Сағалаяқ!

3.

Шайырлар хәр кашанда да,
Кең дүньяны гезип-гезип,
Келер шаршап ауылыңа,
Ғаррылықтың ийнсин сезип.

Хәм еслеп өз бала гезин,
Жүрген соқпақларын излер.
Кермек дәмлі муңлы сезим
Сүтилмеклер кеудимизде.

Туып өскен жерге деген
Сол әжайып мухаббаттың
Орнын басар не бар екен?
Тапшы сондай қарапатты.

Туўған жер деп тар окопта
Солдат ойға талып кетер.
Космонавт ушар ўақта
Бир түп жуўсан алып кетер.

Патшалар да, даналар да
Уллы тутса да өзлерин,
Жас қайтып, жер таянарда
Аңсар дейди туўған жерин.

Шөлин ансап ақша кийик,
Ғазлар көлин излер гейде.
Қаласынан Астафьев*
Кетер сөйтип Енисейге...

Жасларға тең адым атпай,
Диңке кетип, қысса демин...
Шаўып болған жаўыр атты,
Алып таслап ер-жүўенин,—
Аркаштағы қамыслыққа
Жибергендей...
Мен де, ай-хай!
Туўып өскен сол шаңлаққа
Барарман ба көп узамай.

Атар танның бир күнинде
Бир салмада суў кесилип,
Таныс сокпақтың биринде
Атқан адым түүесилип,
Мен дүньясыз, дүнья менсиз,
Жолдан кашық сол журтлықта,
Саятсыз хәм телефонсыз,
Шаўқымы жоқ жым-жыртлықта,
Жатарман ба жас таллардың
Сылдырлысын тыңлап узак...

Журты шанғыт самаллардың,
Сағалаяк, Сағалаяк!

Октябрь, 1986-жыл

ДАҒЫСТАН ТАҰЛАРЫНДА

Пәтижатқа

Жүр, таўларға алып шығайын сени!
Бул таўлар ҳаққында көп еситкенмен.
Толстой, Бестужев¹ бул таўға мени
Бала ўақларымда талай әкелген.

* Виктор Астафьев—белгити рус жазыўшысы, жақында қаладан
өз аўылына көшип кеткен. И Ю.

Жаралы Лермонтов жатқандай бунда,
Оның жан жарасы қыйнайды мени,
Дәртлерге дәрман бар булақтарында,
Жүр, тауларға алып шығайын сени!

* * *

Таулар бир қонақшыл таулыға усар,
Альфи отлақлары ашар зейинди.
Жаурасаң, паналар үңгирлери бар,
Булақлары шөл басыуға мейилли.

Қарлы шың төбеңде аспанды тиреп,
Булт орамал былғап шығарып салар,
Қуслар шықылықлап, арқар мәңиреп,
Саған ҳақ жол тилеп турғандай болар...

* * *

Шет-шебирсиз жүзим ойпатлығында
Янтарь солқым үзген жасларға қара!
Алмұртлар уўылжып таудың ығында,
Гигант шарайнадай Каспий жарқырар.

Өз тилинде сөйлер ҳәр аўыл ели,
Өзинше сылдырар бунда ҳәр булақ.
Мәртлик мийнет, дослық, муҳаббат тили
Ҳәммеге қалыўсыз түсиникли бирақ.

* * *

Ұатаны шабандоз ҳәм сулыўлардың,
Саз шертсен, „Лезгинка“ шығар, ағылып,
Кубачы безеген мүйиз жамлардың
Шарабы мәс-қылар ишпей атырып.

Өл деген қонақшыл, бир мийман келсе,
Аўыл болып күтип, шағлап жасайды.
Мұрады мұртласар мийман ҳәз көрсе,
(Ал, бул жери қарақалпаққа усайды)

* * *

Бунда хәммә шайыр. Бирақ та олар
„Шайырман“ деп жуўырмайды баспаға,
Өйткенде ким жүзим егип, қой бағар?
Ким атқарар жумысларды басқа да?

Биз олсыз да көппиз. Ис көп, сөз узак,
Дүнья толы сәтсиз роман, дәстанға.
Заманында жалғыз Махмудтын² өзи-ақ,
Сөз жүргизген пүткил Аварстанға...

* * *

Бийик таўға минсен, кеўлиң де бийик,
Төменде қалғандай барлық тәшүишлер.
Бой жазылып, төбең бултларға тийип,
Дым майда туйылар жердеги ислер.

Жердеги исти майдасынба сен бирақ,
Таўға минген менен ис питпес тек те.
Ғамзатовлар таўдан жерге түсип-ақ,
Көтерилген планетарлық бийикке...

* * *

Биреўлер таўға минсе, сезбес өз шенин,
Өзин бийик санап, даўрық салады.
Бийик өзи емес, таўлар екенин
Жерге түскеннен соң аңлап қалады.

Биреўлер бүркиттей ушып шырларға,
Ел-халкының кеўлин бийлеп алады.
Таў оларға емес, олар—таўларға
Бийиклик, сулыўлық берип турады.

* * *

Көздің жаўын алған қызыл тобылғы,
Қандай жақсы таса жерде өскениң!
Кешки күнге шағылысқан шоғынды
Ғеш ким сөндире алмас жүзиңнен сениң.

Ағашка жан берер Унцукуль устасы,
Бирақ жаркабақта, таскын үстінде
Өсип турғандағы көркінди, шамасы
Қайтадан жарата алмас ҳеш бенде.

* * *

Койсуў-таў дәрьясы қутырды эне,
Аш толқынлар аппақ аяғынды аңлып.
Қорықпа, бул толқынлар жуўасыр еле,
Мениң жуўасыған жаслығым яңлы.

Таў басында бултқа телмирдің және,
Өкинбе, кеўлиңнен куў қайғы-ғамды,
Қайғы булты өтип кетеди еле,
Мениң шадлығымның өткени яңлы...

* * *

Хәр кимнің кеўлинде минер таўы бар,
Булт ҳәм булақ, жасыл отлақ, терең сай,
Хәм қараңғы үңгир, ҳәм жартасың тоғай,
Таўға не тән болса, оннан табылар.

Эрман гүли эдельвейс дегенди
Ушыраттым мен сол бир таўдың басында,
Саған әперсем деп қол созсам енди,
Аш феникс³ отыр оның қасынла...

* * *

Таўдың жоллары да өмир жолындай,
Машақат ҳәм қызық, шадлы ҳәм азап,
Эрман асыўынан өрмеле тынбай,
Шаршасаң да, жалықпасаң сен бирақ.

Тас төбеңде кәўипли жартаслар турар,
Қорықпа, жолаўшы жоқ бул тас көрмеген.
Ол тас қашан, кимнің үстине кулар?
Бул туўралы еле ҳеш ким билмеген...

* * *

Буркит шарықлап жүр таўлар үстінде,
Оны қутлықлайды қарлы қыялар.

Үстемлик сүргенде яки ишкенде,
Адамның кеулинде бүркит оянар.

Ансат емес куслар патшасы болмак,
Өспек сууык уя—шың қабағында.
Хәмме куслар бүркит болғанда бирак,
Нешик болар еди бул бассыз дүнья?!

* * *

Нар тәүекел иси—таўда жол жүрмек,
(Кудай да қорқармыс тәүекелшиден).
Мүмкин алда күгер бахыт я мийнет,
Я атың сүрнигер... ким билер деген.

Лекин мәртлик, үмит бар болсын сенде,
Дизгинди беккем тут, жолларың болғай,
Адам алдындағын хәзир билгенде,
Қызық болмас еди өмир де бундай...

* * *

Серпантин жол жатар таў карнизинде,
Төменге қарама, көзлерің тынар.
Дәрья қара терге түсіп төменде,
Айралық тасына басларын урар.

Бір жағыста—емен, бир жағыста—тал,
Арасы кол созым, ынтығар олар.
Бирак терең курдым, гүўлеген самал
Ол екеўин мәңги айырып турар...

* * *

Таўда ҳаўа кәпелимде өзгерер,
Бираз жигитлердин көз қарасындай.
Олар тек өзлерин ақыллы билер,
Сәл жерде қабағы қалар ашылмай.

Таў самалы салқын, ызғары басым,
Қорықпа, сәл қымтансаң есер де кетер,
Ғыйбат хәм өсектен қудай сакласын,
Ызғырығы жети жүйреңнен өгер...

* * *

Аспан өрелери сыяклы таўлар.
Ертеkte бир өгиз жер менен көкти
Шакында көтерип турыпты депти.
Ал басқа пикирде базы адамлар:

Олар ойлар „аспан тирегі—биз“ деп,
Олар ҳақыйқатқа дым түсинбепти:
Мәртлик, мийнет, акыл, билим, мириўбет,
Бес составлы сүтин тиреп тур көкти...

* * *

Бийик даңк таўына көрмедим минип,
Сильва Капутикян айтқандай, онда,—
Адамды тондыртып музлар мәңгилик,
Жерди сағынасан дейди. Сонда да,—

Машақатың шегип өрмелеп минген
Мәртлер мегзер тайнапыр көк еменге,
Биразлар шығып оған вертолет пенен,
Пәтеңге келтирер гүрлеп төбенде...

* * *

Өрмелеп еңкейип, бир тар есиктен
Ғамзат Цадасаның үйине кирдик.
Расулдың өзи жатқан бесикке
Бир қызарып қарап күлгенин көрдик.

Бүрkitлер таңламас екен уяны,
Пәс ғана тар сакли кийиз төселген.
Бийик талант, бийик поэзияны
Бийик жайда тууы шәрт емес екен,.

* * *

Ауыл-ауыл болып жулдызлар кеште,
Өз саклилерине шам жақты олар.
„Шайыр, қонақ жайды қайғырма ҳеш те!“
Деп мени шақырып турғандай болар.

Олар билер: галактиканың сырын
Илимпазлар ашып киятыр қашшан.
Жулдыз-жулдыз бенен сөйлесетуғын
Тилдің барын бирақ шайырлар ашқан...

* * *

Атынды таўларға бур, Қайсын аға,
Биразлар тек, асфальт жолға үйренген,
Кеклик кәбап болып көринер оларға,
Таўды тамашалар машина әйнегинен.

Атынды таўларға бур, Қайсын аға,
„Булар жолсыз кетти“ деп күлген күлсин,
Шайырлық жатқан жоқ асфальт жолларда,
Дүньяға ең жақсы қосықлар келсин..

* * *

Қаракалпақтың жалғыз Қара тауы бар,
Әмиў жағасына түйедей шөккен.
„Таўға миндик“ десем, бир қонақ авар,
„Кәне таў?“ деп сонда қарады көкке...

Аркар-тауын сүйер, кулан-шөлдігин,
Лекин, биз—инсанбыз, Ұатан бір бизде,
Таўдың бийиклигин, шөлдің кеңдігин,
Дәуір дарқанлығын тилеймен сизге!

Аңлатылдар 1. А. А. Бестужев-Марлинский (1797-1837) — декабрист, жазушы. Дағыстан халықтарының тұрмысынан „Амилатбек“, „Мөлланур“ деген повесттер жазған.

2. Махмуд (1873-1919) — аварлардың классик шайыры.

3. Феникс—эпсанауий қус (Күншығыс ертеңдерінде оны хақ-нус деп атайды), қайта тууылыу символы. Ол әжайы саз дауысқа сайрап-сайрап, ышқы отында өртеніп күл болады хәм күл ишинен дүр-дүр сықинип қайта тириледимис. И. Ю.

ТАҰ ЖОЛЫНДА.

М. А.—ға,

Жалғыз жолға шықсаң, жолдарың өнбес,
Жолдас ерткен бұның мәнісін билмес,
Хәй сен, жас жолаушы, еглен азырақ!
Жол жүрейік бір-біреуіге болып ес.

Қара, қандай сулыұ думаны таулар?
Алтын липас кийген гүзгі тоғайдар..
Жалғыз аркар жар шетінде мәңгерер,
Бәлкім, өз жолдасын шақырып турар.

Жаслыктың желиги бастан өтсе де,
Бел байладым усы жолдаң өтпеге.
Билдим сен де биздей кумар екенсен,
Бул таўлар дүньясын сайран етпеге.

Журт асығып бири-биринен бетер,
Машиналар зуўлап жоллардан өтер.
Асыкса асықсын, ҳақ жол оларға,
Мейли, бизден көре ертерек жетер.

Кеш қалсақ, паналап таўдың ығына,
Ог жағып, нан қыздырармыз шоғына.
Билдим, сен де биздей ашық екенсен,
Бул қысқа өмирдің гөззаллығына.

Кийик соқпақ, жарқабақлы шетлерден
Мен бундай жолларды талай өткенмен.
Жазғы жамғырларда жаўрап таўларда,
Шопан қосларында қалып кеткенмен.

Жуп қылып жаратқан қуслар қанатын,
Жолдас таўып шықсаң шаршамас атың.
Меңің тәжирийбем, сениң жаслығың
Мүмкин жеңилдетер жол машакатын...

Бунда сайлар бир жыраға куйылар,
Бунда адамлар аскаp таўға сыйынар.
Бизге қәўип жоқ өтсек Қойсуў дәрьясын,
Аржағында Ғамзатовтың үйи бар...

Цада, (1983-жыл.)

САҚЛАҢ ҒАМЗАТОВТЫ!

*Рисул Ғамзатовтың 60 жылдық мер-
синде русшасы оқылған қосық, Мал
қала, 8-сентябрь, 1983-жыл.*

Сақлаң Ғамзатовты!
Ким айтқан өзи,
Шайыр халқы бизде көп деп оғада?
Косық қардай қапласа да жер жүзін,
Бундай шайыр келе бермес дүньяға.

Халық шайырсыз термес өмірдің гүлін,
Олсыз жан рухың тутанбас қасла.
Жерде—ашық, көкте—жұлдыздың тилиң
Кимлер түсиндирер шайырдан басқа?

Сақлаң оны түреслерде шаршаудан,
Күншиллер көзинен, асқылаудардан;
Даңқ—атақтың бийигинде музлаудан,
Пәсликтің қапырық, қабызлауынан.

Бирақ Ғамзатовты сақламаң хәрғиз:
Бүркіт пәрұазында мәртлік ушыудан.
Заман тәшүишинде ақшам уйқысыз,
Қабырғасын сөтип, қосық жазыудан.

Балалық пәкликтен, даналық ақылдан,
Сақламаң ышқыдан, күйіп жансын ол,
Олла математик шықпайды оннан,
Мейли „Пәтиматик“¹ болып қалсын ол.

Инсан қайғысының ғам қанжарынан
Жығылса ол Дағыстанның шөлинде,
Хакнус киби қайта тұрып орнынан,
Қосықлар жанласын шийрин тилинде.

(1983-жыл. Махашқала)

ШӨЛДИҢ ИЙИСИН АЛСА ТҮРМАС

Қырық ай колда өскен кийік,
Шөлдің ийисин алса турмас.
Дүзде жүрген шопан халқы
Шәқәрде байласа турмас.

Бағ ишинде писсе бадам,
Татар несип еткен адам.
Нама танымаған мадан
Бұлбил сайраса да турмас.

1. Пәтиматик.—Р. Ғамзатовтың „Мухаббат илимин“ деген қосығында „Мен математик емеспен“ „Пәтиматик“ пен, деген дәзіл сөз бар. (Шайыр бұл жерде өзінің зайыбы Пәтима Сандовманы нәзерле тутқан). хакнус—әпсанауый құс. И. Ю.

Мириўбетли болса кеўил,
Қайғы-дәртия болар жеңил,
Бар ишинде ашылған гүл.
Қазан урып, солса, турмас.

Бултлар көшсе бәлент таўдан,
Көз жасынан селлер жаўған,
Изи келиспеген дәўран,
Жағып түс көргенше бодмас...

ГАЗИТСЕН

*Совет Қарақалпақстаны" газетасының 60 жыл
байланысы оқыған ҳазилнама қосық.*

Октябрьдің нәпесинен туўылып,
Ленинлик тәлиमत көрген газитсен.
Айнадайын таң нурына жуўылып,
Жарық етип дүньяға келген газитсен.

Моллабы хат билмей терлеген жерде,
Әлифти таяқ деп билмеген жерде,
Жаңа отаў тигип гүрлеген елде,
Бирден шадлы ҳаўаз берген газитсен.

Әўел атқаныңда биринши адым,
„Еркин қарақалпақ“ болды лақабын,
Гедей, дийхан халықтың максет-мурадын
Сүренлеп жар салып-айтқан газитсен.

Мәрт гүресшең болып өстиң әзелден,
Нәхән муш-бай залым айбынды сеннен,
Жас Кенестің жамай жаўлары менен
Талай төбелеске түскен газитсен

Әўел Сейфулғабит, соңыра Тәмендар,
Дәслепки қол қойған редакторлар,
Әрепше, латынша түрленип хатлар,
Сәл үйретсе, бәрін билген газитсен.

Жамай жаўларына көп аттың оқты,
Фельетошлап урсаң шарасы жоқты,

Тасырлатып айдап қол станокты,
Дәслең еллі дана шыққан газитсең.

Жууан жудырық байлар, тур. араны аш!
Мийнеткеш халық үшін бул шыққан құяш.
Қаллаш-батрақ тездең саўатынды аш!
Деп ашшы қыйқыўлап жүрген газитсең.

Жеделин куўатлап жана турмыстың,
Халқыма сен социализм курыстың,
Тыл беккемлеп, фашист пенен урыстың,
Бәринде халық пенен болған газитсең.

Алдыңғылар тәжірийбесин куўатлап,
Ким терис пикир болса хұжданын сотлап,
Дәўир менен барлық ўакта тең атлап,
Шын тепериш болып жүрген газитсең.

* * *

Хабаршылар кетер халық арасына,
Курылыслар жаққа, атыз басына.
Ўақыт машинадай зуўлап асығар,
Қашан көрсең иси қыстаў газитсең.

Хәр кәсип өзінше қыйынды бәлким,
Бирақ дым жапакеш журналист халқы.
Истин обал-саўап, қымбаты, нарқы,
Хұждан безбенине салған газитсең.

Шаққан рабселькор баллар шыпырлап,
Хатлар келер ушқан қустай тыпырлап.
Машинкалар шегирткедей шытырлап,
Куўырмаш куўырған қыздай газитсең.

Линотипши қыздар қустай қонаклап,
Куяр ҳәрибинди қоладан мықлап.
Корректорлар оқыр урыстырып, шуклап,
Шыққаныңша зыр жуўыртқан газитсең.

Исин ийне менен қудық қазғандай,
Соғып болған затты қайта бузғандай.

Бирақ та қим ислеіп кетсе азғантай,
Қайтып келетуғын қызық газитсең.

Бир түйекке косып исти гәл пенен,
Айтысып, жарасып ККТАГ пенен,
Загон шыңғытысып полиграф пенен,
Теллек дирилдеспе құрған газитсең.

Тауықтай шөплеген хәрип қарасын,
Ақшам емип Бекбайдың көз шырасын,
Арзайымға жетелетип баласын,
Пахта териминдей қыстау газитсең.

Не бир машақатлар жоқ дейсен сенде,
Бир хәрип қыйсайса, шатағың кәнде,
Берлиннен аман-сау қайтып келгенде,
Атекеңди иске салған газитсең.

Сап-сау нерваларды сымдай тоздырып,
Дым қызбаған Есенбайды қыздырып,
Бир дүзген макетин жети буздырып,
Шынықулды шарға қылған газитсең.

Бирақ сенде бар бирликли мәртебе,
Бүгин урысқан, умытарсан ертеге.
Ауыз бирлик, сыйласығың бир төбе,
Сонындай уйымшыл дана газитсең.

Редактор келер-кетер хәр уақта,
Дәуір менен сен қаларсан бирақта.
Келешектен сөйлеп карақалпакка,
„Правда“ дан ис үйренген газитсең.

Январь, 1985-жыл

ПОСЕЙДОННЫҢ ҒАЗЕБИ

Аллегория

I

Ойпатлар—гүл, таудың басы қар еді,
Булақтар сай қуып сарқырар еді.

Дәрәя пийри Анахита арыўды
Өзинен де сулыў кызы бар еди.

Көк теңиз бар аяғында дәрәяның,
Алтын қайық минип соған барғанын,
Қызық ертеқ етип айтар қызына,
Тымсаллап өзинің жаслық дәуранын.

Суў астында Посейдонның бағы бар,
Терсен қасыл маржан бақаншағы бар,
Теңиз патшасына мийман болғанын
Анахита кемпир еле сағынар...

Посейдонның бар әжайып үш улы.
Хаўайы көзлери тартар кйсини.-
Қәзир жигит болып ержеткен шығар,
Оғада көрікли еди-аў киши улы!

Ертеқтен балалап ертеқ дөреді,
Ғайбана ышқыдан жанып жүрегі,
Хаўайы көз теңиз шахзадасын қыз
Енди ҳәр күн түслеринде көреді.

Мухаббат қыз жанын жақты да кетти,
Суў тулпарды ұрлап, шапты да кетти.
Таў булағы болып төмен жумалап,
Асаў дәрәя менен ақты да кетти.

Көксин тасқа урып жаралады ол,
Шапты, дуў-сыйына қарамады ол.
Жолбарыстай аўылларды шуўлатып
Шапқан қашыны да тыңламады ол.

Тарнаўлар сөтилип тубалар еди,
Бирақ журт әспексиз суў алар еди.
Дийқан ели апат суўдан албырап,
Абат суўдан ишип куўанар еди.

Сегбир тартып, егленип дем алмады,
Дегіш урып оң жағаны жалмады,
Самал тарап суў тулпардың жалларын,
Ағысын тоқтатар бөгет болмады.

Ақты калың елдің арасы менен,
Азияның ыссы даласы менен.
Максетине жетип, табысты барып,
Теңиз патшасының баласы менен.

Ашыклықтың аш толқыны есирип,
Шалкар теңиз кен далада көсип,
Мын жыл еки ашық маўқын басалмай,
Ашшы суў, душшы суў жатты есип.,.

2.

Суў тулпар шабысын таўысқан жерде,
Жасыл ойпат шөлге аўысқан жерде
Жас шырақшы тунғыш рет яр сўйди,
Дарья теңиз бенен қаўышқан жерде.

Айтыўлы перийзат бир дилбар еди, —
Аяғын толқындар аймадар еди.
Хәтте арыў қызы Анахитаның
Оны көк теңизден қызғанар еди.

Қыз шоланда жұмыс-атқарар еди,
„Қыз куўыўда“ қашып, ат шабар еди.
Ақшам қуярлықта ары шом байлап,
Кемелер жолында от жағар еди.

Ақ желкомлы жыллар өтти жарысып,
Жаслық өтти тодкын менен алысып.
Теңиз жуўып босағасын аўылдын,
Ат орнына қайық минип барысып. —

Шағалалар шарқылдасып күледі,
Аўыл айналасы айдын көл еді.
Құндызлар жылтылдап, аққулар сыңсып,
Шағал мәслик құрған абат ел еді...

Теңиз патшасының ерке баласы,
Өзгерип бир мәхәл кеўил санасы,
Шырақшының сулыў келиншегине
Ашық болып, қозды жүрек жарасы.

Салқын жанлы қызы дәрья пийриниң
Жигит жүрегиниң терең ийримин
Хәуижге келтирип, бойын қыздырып,
Кандыра алчады муҳаббат мийрим.

Сүймеди дәрьядан келген ағысты,
Күни-түни аңлып аўлақ жағысты,
Сол келиншек суўға түссе, суў қызып,
Толқын толқын менен зәңги қағысты.

Айтты сонда Анахитаның қызы:
„Қалай-қалай болып баратыр нзи?
Мен аңсап келемен алыс таўлардан,
Не ушын жылымас ярымның-жүзи?

Суў тулпарды шаўып тынбай желемен,
Мың жыл бойы бир сен ушын келемен.
Сол опасыз адамзаттың қызына
Кеўлиң кетип жүргениңди билемен.

Сен билмейсең адамзаттың кимлигин,
Хәдден асқан мәккарлығың, сумлығың,
Сол бир еки аяқлы мақлуклар ушын,
Жабажақсаң маған кеўил түнлигин“.

Теңиз патшасының улы сөйледі:
„Билмеймен, бойымды не от бийледі.
Суўық кушағыма куяш киргендей,
Жүрегимди өртеп, уйқы бермеді.

Жағысқа телмирер арзыў-әрманым,
Енди муз қатса да суўымас қаным.
Күншығыста еки қатын бир ерге
Жайғасып келген ғой бурыннан, жаным..

„Ах, солай-ма еле? Қарап тұр енди...“
Деп дәрья сулыўы ашыўға минди:
Аўдарылып шырақшының қайығы,
Өзи аман қалып, қаялы өлди.

Өксип қушақлап сол өли дилбарды,
Әрманлы көк толқын қушаққа алды.

Көз жасына жуўып жансыз сийшени,
Терендеги өз бағына апарды...

Шырақшы жер теўип, есинен танды,
Жағыста от жағып, жоқлады ярды,
Айралыктан қалди қамыстай сынып,
Жас баласы мёнен екеўи калды...

Корланып қыз жаны дәрья пийринин,
Ашыўға алмасып ышқы, мийримин,
Кетип барар суў тулпарын жетелеп,
Теңиз жатты ишке тартып ийримин...

3.

Көриңдер дүнъянын исине қарап,
Бир сумлық ис кылды адамлар бирақ:
Үш патша ушырасып дәрья бойында,
Үш алтын кәсада шайқалды шарап.

Қанлы шарап толған үш сыйқырлы жам,
Жаңлап қауаз берди мәрмер сарайдан.
Бири күлди: „сағадағы—суў ишер...
Ата-баба дурыс айтқан деп санайман...”

Екиншиси айтты: „дәрья—ғазийне,
Көп иштиң деп саған етпеймиз гийне,
Шөллерим бар мениң суўсырап атқан,
Гүллер көгертемен зийнеме-зийне...”

Үшиншиси деди: „Айтасыз дурыс.
Сиз сөйтип айтқанда, бизге не турыс.
Қумдарым бар-түсине суў кирмеген,
Сол қумға суў айдап, баслайман жүрис...”

Үшеўи дер: „бир атаның улымыз,
Макулласақ биримизди биримиз,
Исимиз раўаж, қолымыз бәлент,
Журттан мәргебели дәм де иримиз...”

Үш алтын кәсада шайқалды шарап...
Дәрья ағып кетти шөллерге тарап.

Теңиз сум өлимиге хуким етилип,
Алтын жағыс жерлер қалды қаңырап.

Кем-кем қуярлықта кесилди арыс,
Кеули сууығандай суу менен жағыс,
Хәр күн узақласты бири-биринен,
Толқын ақ көбиктен ойыады нағыс.

Кепти нар қамыссы қопалы көллер,
Ести бийжағдай хәуирли желлер.
Таза сууға ууылдырық шашалмай,
Набыт болды бекирелер, сүуенлер.

Не жайсаң жайынлар аузы жайықтай,
Өли суудан кесел тауып, айықпай,
Тунғыйық тереңге түсип жан берди,
Ауыр жүги менен шөккен қайықтай.

Тырна сести оятпады көклемди,
Сүйриклер нартламай сынып бүкленди.
Қайнап турған ырыс қазаны тынғандай,
Балықшының кең өриси шекленди.

Этирапты басты қызыл соралық,
Бақатосқын көк шалаңға оралып,
Курбақалар тынбай бақылдасады,
Өлген балық ийиси желге таралып...

4

Океан хәм теңизлерди аралап;
Үлкен хожалығын тексерип қарап,
Жүрди корабльде сүзип удайы,
Күдиретли Посейдон—теңиз қудайы.

Хәм еситти узақ шөллер артынан,
Ашшы дауыс өзегин өрт шарпыған,
Перзентиниң сестин таныды дәрхал,
Дауыл тезлигинде жетисти оған.

Хайран болды келип көрген ўағында,
Ыссы күн аймалап тилла ирең кумда,

Кең сахраға салқын лебин таратып,
Жатар еди теңиз толқынлап бунда.

Шөллер топылдысы кәр етпес еди,
Үстинен хәуирли жел өтпес еди.
Инсанларға берип ырыс, ғәзийне,
Уллы тиришиликке тилеклес еди.

Жаўыз саратаннан қорғап жерлерди,
Ырғалған көк егис, бағ-хәремлерди,
Ойпатларда өмир гүлнн ырғалтып,
Шөлден сақлар еди сонша еллерди.

Енди бунда тынған дәрья ағысы,
Теңиз тәрк етипти туўған жағысын,
Суў түбинде бир қәбирдиң қасында,
Кәрди киши улын сарғайған түси.

Улы емес, жетим бала турғандай,
Ким бар бул тәғдирге ара турғандай?
Қуяшқа тик баққан ҳаўайы көзлер
Шанағында сөнип баратырғандай.

Айтты бас көтерип: „хош бол, атажан...
Сениң құдиретиннен пайда жоқ маған.
Жықты мени бул айрадық апаты,
Бул үмитсиз ышқы қоймаслар аман...“

Ұәсиятлап айтты атасы оған:
„Бул инсаный апат түсиникли маған.
Жүр, кетейик алыс океанларға,
Өлмектиң изинен өлмек жоқ. балам“.

Улы дер: „өрт шалған өзегим менен,
Қаламан бул жансыз нәзәлим менен.
Инсанларға шексиз мухаббатымды
Сыпатлайман бунда әжелим менен“.

Улын көйдире алмай теңиз алдасы,
Жасыл сақалына сорғалап жасы,
Нардай қәддин бүгип перзент дағынан,
Отырды жағыста ақшам арасы.

Күшлинин де ғәрип шағы-болады.
Қара түнге қамсығып ол қарады.
Қорқынышлы жым-жырт, тек те узақта,
Шырақшының оты жылт-жылт жанады.

5

Теңизден жағысқа шығып сәхәрде,
Бар ғәзебин жыйып, ол бир мәхәлде,
Тилла тажы шығар күнге шағылысып,
Қүдиретли Посейдон минди қәхәрге.

Олиф ағашына Гефест саплаған
Үш тисли шанышқысын нық тутып бәрдам,
Гүркиреп шақырды Қара дауылды,
Хәм де буйрық берди былай деп оған:

„Хәй, Дауыл, сен қорқынышлы ҫес пенен,
Көгерил аспанға қатты күш пенен;
Хәм де мынау қайыр тепкен жағыстан
Дузлы шанды куй адамлар үстинен!

Масайрап олар дым хәддинен асты,
Жауызлықтың кулыплы есигин ашты.
Жууғадай симирип теңиз, дәрьяны,
Дүньяны куртпақшы ғәрези-қасты.

Бул не шымшытырық, арасат заман!
Суўдың астын-үстин бийлеген адам.
Теңизди патаслап, майлар ағызып,
Жаманлықтың шегин асырды мудам.

Суў астында жарып бир бәлелерин,
Неше рет кемемди аўдарды менин.
Жанға тийди жауыз Зевс жаратқан,
Қылұалары еки аяқлы бендевин.

Жамандық ойлаған жақсылықларға,
Ғәзеп жоллайман бул инсапсызларға!
Сондай өш алынсын, тарийх түңилип,
Әл-әулады нәлет айтсын буларға*

Күдиретли цәрмайды еситип Даўыл,
 Кара қанатларын көтерип аўыр,
 Кумшаўыт жағысқа шықты теңизден,
 Кара кузғын аңсап турғандай аўын!

Әсте қанат қағып оятты желди,
 Хуўилдеп жабайы самаллар келди.
 Ойнағандай бир-бирине қум шашып,
 Бир сумлық ислерди баслады енди.

Ала шаңғыт ыссы аңызак ести,
 Атызға ағын суў жолларын кести.
 „Апат киятыр“ деп жылар ызыңлап,
 Жап бойында куўрақ қамыслар сести.

Карсы қарағанның көзлерин жақлап,
 Егис жерге қумның „қырманын шашлап“,
 Жасыл ойпатларға, бағ-шәмденлерге
 Куйын кирип келди шаңғытты баслап.

Гүлистанға дөнип ғыр-әтираплар,
 Ағын суўға толып каналлар, жаплар,
 Жатар еди жайнап қаннен кәперсиз,
 Бейиштей қулпырған жасыл алаплар.

Халық онда абадан турмыс кеширер,
 Түрли егин егип, бағлар өсирер.
 Шынарлардың салжын саяларында
 Пайызлы дем алып аяқ көсилер.

Енбек етер, сәнли шәхәрлер қуар,
 Дәрьяларды бөгеп, шөллерге бурар.
 Жарыспаққа байлық қуўып биразы,
 Дүньяны жайындай жутыўға таяр...

Даўыл басып барды шаңғыт суўырып,
 Адамлар үйинен шықты жуўырып,
 Әсте-ақырын солды ғұмшалы гүллер,
 Еккен егин сабағынан қыйылып.

Көтерилди жердің изей суўлары,
 Куўрады шабдалы, ерик бағлары.

Кебир ашып ҳасыл топырақ ойлатлар,
Дузлы шаңғыт пенен көмилди бәри.

Жер шөлге айланса, тек мәзи кебер,
Кайтып дәртке асар суў берсең егер
Ал мына шаңғыттан канша еллердин
Егис жерин бир қарыстай дуз көмер

Дийкан жер еге алмай көзин жаслады,
Бағманлар ах шегип бағын таслады.
Күтилмеген бул апаттың алдында
Илим, ақыл, ҳийле дәртке аспады.

Тандыр ҳәўириндей самаллар ести.
Ағашлар қуўрады, бүлбиллер ушты.
Жыласып неше жүз абат аўыллар,
Ата меканынан серпиллип көшти.

Шәхәрлер тым-тырыс, жым-жырт даладар,
Қаплап кетти қарабарак, соралар,
Саўдасы тарқаған базарға усаң,
Ийесиз қанырап қалды қалалар.

Изейкеш ақпады, тарнаў тығылды,
Сасық суўлар қурт-кумырысқа, шыбынлы,
Ғарға қонып шырша таслы минарға,
Мың жыл турған естеликлер жығылды...

Ай-ҳай бул жағыста бар еди дәўран!
Көрген түктей бәри әдира қалған.
Тәбият бергенди инсан қурытып,
Өз пейлинен оның қарғысын алған...

7

Заманлар артынан өтти заманлар,
Келди жаңа әўлад—жаңа адамлар...
Олар биздей көмешине күл тартып,
Осамаслық етпес, инсапты аңлар.

Олар „тек те өзим болайын“ демес,
„Дәўран келди, ҳәзлик қурайын“ демес.

„Өзиниң шөлдерим суў ишсе болды,
Теңизлер курыса, илайым“ демес.

Тек өзи жасаған жерин ойламас,
Тек өзи шомылар көлин ойламас.
Бийик минберлерден ғамкорсып сөйлеп,
Тек өзиниң көрер күнин ойламас...

Керди олар не ис болып атқанын,
Шалкар теңизлердин кеўип атқанын.
Талан-тараж болып дәрья суўлары,
Пайдасыз кумларға сиңип атқанын.

Бир жақларда суўлар тасып атқанын,
Жайғастыра алмай сасып атқанын.
„Азырақ бер“ десен, қалтырап-қақсап,
Картаны бауырына басып атқанын...

Айтты олар: „хәй, сен ғәлетий заман!
Жулдызға жол салдың даналығыңнан“.
Бираз жерде алшақ сөз бенен исин,
Жәнжел тынбас аўыз алалығыңнан.

Атомларға салдың илим курығын,
Қосмостың түңлигин ашар сырығың.
Бир қол менен өмир гүллерин егип.
Бир қол менен шаштың әжел урығын...“

Деп олар теңизге бурды дәрьяны,
Ағын суўдан енди теңиздин жаны.
Ойпатларға қайтадан ел қондырып,
Тазадан гүлленди бүлбил мәканы.

Тулға болып қалмас дүньяға адам,
Үш патша хәм қашшан өткен дүньядан.
Үш алтын кәсаны ақтарып тауып,
Жаңа әуладлар не дегенин айтаман:

„Хеш хұкимдар данқ хәм хәзлик қуғалап,
Үш алтын кәсадан ишпесин шарап.
Дәрья—теңизинен айра түспесин,
Не ислесе, инсап пенен ислесин.
Ақыл хәм хұжданның көзине қарап...“

Деп олар дәрьядан жүзип бәхәрде,
Алтын жаралыкқа жетисти бирге.
Ылақтырды сол үш алтын кесаны,
Теңиз ортасында ен терең жерге...

Октябрь, 1986-жыл.

И. Юсупов 1945-жыл.

„ОЙЛАР“ китабынан

НАРЦИСС

Сакый табият жараткан
Жан еди ол шырайлы.
Суў ишпек болып суўаттан,
Еңкейип көлге қарайды.

Хәм айна көл бетивен
Өз сүүретин көрди ол.
Сөйтип өз келбетине
Ашық болып жүрди өл.

Сол күннен баслап ол байғус
Умытты баска өмирди.
Өзимшил күрт жазы-қыс
Алмадай иштен кемирди.

Үмитсиз ышқы аяўсыз
Өртеди оны, күл етти.
Рәхәтсиз, сораўсыз,
Сөйтип, солды да кетти...

Хеш ким де өзін кемситип,
Жек көрмейди рой, әлбетте.
Сонда да, көрсем нарциссти,
Қыялым кетер сен бәтке.

Үмитсиз ышқы гүли ол,
Муңайып турар газонда.
Көрсем оны түсіп жол,
Сени аяйман сонда.

Хәм-қорқамаман: соңында
Сени де сондай болар деп;
Нарцисстей өз ышқында
Пайдасыз бір күн солар деп.

1959-жыл. Арқа Кавказ.

ТУҢҒЫШ МУХАББАТ КОСЫҚЛАРЫ

1

Ким мени „сүйе алмас“ деп қылар насақ?
Сүйемен хәтте, жаным, шымшығынды.
Әйнегиниң алдында дүмшеге усап
Шомпыйған сениң қара пышығынды.

Үйиниң алдындағы үш терек те,
Бәри де жүрегимнен емес жырақ.
Өкпелеп жүрегөрме маған тек те,
Ийтинди жек көремен, жаным, бирақ.

Мухаббет ийттен қорықса, мухаббет пе!
Сөйтсе де, күйдим сол бір Қутлыаяқтан;
Жеттим-ау десем еппеп есик бетке,
Әўпиддеп ала-кетер кең балақтан.

2

Сен мийримсиз болып өстин жасыңнан,
Мен турыппан қарақшыдай асынған.
Жас „урыға“ олжа тидеп, мысқылдап.
Милиционер өтип кетти қасымнан.

3

Үйиниң алдында үш түп қара тал,
Гүзде салма ишине жапырақ боратар.
Дәрұазан алдында турман аңқайып,
Мысал топты күткен аңқаў вратарь.

Азияның әсте өзгергиш қауа райындай-
Сол сабырлы миңезиң дым жанымға тийди.

Мең келемен буркасынлап этшөк райындай,
Сен асықпай китап оқын жатасаң үйде.

1948-жыл

* * *

Неде екен өлмеслиги Омар Хайямның,
Сегиз эсир шаңына ол қалайша төзген?
Қандай сыр бар шарабында ол ишкен жамның?—
Деп мен даңқлы рубаятты өткиздим көзден.

Сонда косық қатарлары кем-кем тирилип,
Бир күшли хәм ашшы даўыс еситилди маған:
„Мен—дүньяның үлкен сырын мезгилсиз билеп,
Тәгдир менен ерегискен жәнжелкеш Хайям.

Жер көркін сүй, жер шарабын ишкейсең мудам.
Көкте өмир жок, текте жерде бахты адамның“
Деген сөзди еситтим хәм уғынылды маған
Неде екени өлмеслиги Омар Хайямның.

1956-жыл.

ЭПИГРАММАЛАР

Аракхордың гәпи

Пиво, арақ... табылғанын татамыз
Дүнья маған акпас, журтқа акса да.
Хәпте сайын бир қап шийше сатамыз,
Сонда да бир жарымаймыз ақшаға...

Шайырсымақ биреўге

Пегас деп мингениң қуршанқы ешек,
Парнас деп шыққаның бир үйме кесек.
Қосық деп жазғанын ақшаға дузак,
Сениң келешегің әўладқа мазак.

Ол ким?

Оның өзи ҳаялдан туўды
„Инсан“ емес оған ҳаяллар.

Ҳаялын қорлап үйинен күүды.
Енді өзін қаялдарға зар.

1958-жыл.

БИРИНШИ ЗҮРӘӘТ АЛЫНҒАН ЖЕРДЕ...

Умытпаспан, дослар, өмірде,
Умытпаспан бул алтын гүзди:
Биринши зүрәәт алынған жерде
Биринши рет сүйдим бир қызды.

Ойламаған едим мухаббатты,
Болады деп сөншелли қызғын.
Өзім қалдым, ал кеулим кетти,
Қапталына ерип сол қыздың.

Ғәзйие аштық жаңа жерлерден,
Иске түсти жаслық жигери.
Биринши буўдай толқыны менен
Жатты шуўлап Костанай жери.

Шақырды ұатан, келди жәрдемге,
Комбайнлар туўысқан Доннан...
— Катя, айтшы, сен сүйесен бе?
Деп бир күни сорадым оннан:

Жакты ма, я қалдыма жақпай,
Биле алмадым.
— Кимди?—деп күлди.

„Мени“ деўдің есабын таппай,
Бердим оған бир қысым гүлди.

Гүзги аспандай жарк етти жүзи,
— А-а, гүлди ме!... Сүйгенде қандай...
(Гүлден де бетер сүйеди сени,
Деген яңлы ырғалды буўдай).

—Жерлеринде бизиң Харьковтың да
Гүллер дым көп усындай сулыў.
Қандай жаксы қыдырыў онда
Хәм ырғалған буўдайды орыў....

Деп қомбайнын ходлай баслады,
Искә түсіп кеттик тағы биз.
Төбеде гүздің шийше аспаны,
Төменде буұдай телегей теңіз.

Өңірінде көрдім Катяның
Өзім-берген гүлдің бір түбін...
Сөйтіп, мениң тунғыш мухаббатым
Жаңа жерде жарды бүртигин.

—Жас азиат!—деди кетерде ол,
Жымынлатып қауайы көзді,—
Тағы ұсындай жана жерлер ашсан,
Тағы келейін келесі гүзде...

Айттым оған:—Сүйиклим, ғам жеме,
Бос жатырған жер болса, бәринің
Мәселесін қарап Кремльде,
Себемиз жылда тынышлық дәнін...

Ол қыз кетті меннен узаққа,
Орылған жер қалды жаланап.
Дала гүлі солды, бірақ та,
Гүл солса да, кеуіллер солмас.

1954-жыл.

СЫН КЕРЕК

Сынсыз тайдың жал-қуйрығы гүзелмес,
Өтириктің орны басқа, шын керек.
Сын болмаса кемшиликлер дүзелмес,
Соның ұшын сыншы керек, сын керек.

Критика қозғау салғыш күш болар,
Сын көрмеген көп қатеге дус болар.
Сыншы болыу аұыр бир жұмыс болар,
Барлық ұақта әдалатлы сын керек.

Әдебиатты пахта десек, егер биз,
Агрономсыз кәйтип пахта егермиз!
Олақпыз ба, талантсыз я шебермиз,
Бәрің таллап айтатуғын сын керек.

Әдебиет—бағ, сыншы оның бағманы,
Бір көз бенен қарар барлық мийұаны.
Қосықтың бар қыйсық, дүзиу, сыйдамы,
Терис путағын алатуғын сын керек.

Қосық қылып ақбас пенен жанғақты,*
Гей биреулер мийнет етпей мал тапты.
Дурыс, айырыу үшін қараны, ақты,
Илгир зейин сыншы керек, сын керек.

Сыншылардың түри көп-ау бірақта,
Гейбир сыншы әдилликтен жырақта.
Гейбир шайыр мегзер әтпес ораққа,
Сондайларды етейтуғын сын керек.

Гейбир шайыр бақлап жүрер қашықтан,
Қара сөзди айыра алмас қосықтан,
Қанат шықпай ушамаң деп асыққан,
Ондайларды ойландырғыш сын керек.

Гей бир шайыр аұыл көрсе, „қала“ деп,
„Надурыс“ десең, жаны шығар „жала“ деп.
„Аяғыңды дүзиулеп бас, бала“ деп,
Сондайларға жол силтерлік сын керек.

Гей бир сыншы ақпай атып „толдым“ дер,
„Маған ашық бәри даңқлы жолдың“ дер,
„Белинскийдің бел баласы болдым“ дер,
Сол сыншының тап өзіне сын керек.

Сыншы болыу аңсат емес билгенге,
Критиктің жолы нәзик жүргенге,
Хәр бир адам сыын оқып көргенде,
„Инабатлы екен“ дерлік сын керек.

Етикши болған бар, еринбеген бар,
Сыншы болып талай таяқ жеген бар,
„Сын дүзелмей мин дүзелмес“ деген бар,
Барлық ұақта әдил, сыншы, сын керек.

1957-жыл.

* бұл қатар А. Дабыжэвтың сөзинен. И. Ю.

Жазгы кеште екеуимиз парк ишинде,
Отырдык түпкирдеги скамеега.
Хрусталь бокал менен сол бир түнде,
Жас өмир ышкы шарабын берди маған.

Иштим де, басым ғуулап, кетип есим,
Ийискедим үлбиреген ақ тамағыннан.
Дирилдеп суўга түскен ай сәўлеси,
„Сүйемен“ деп тургандай болды маған.

Духовой оркестрдин намасы да,
Сол сөзди кулағыма қайталаған.
Самал да жапырақлардың арасында
Сыбырлар „сүйемен“ деп ол да маған.

„Сүйемен“ деген сол бир сырлы сөзді
Айтпадың сонда, жаным, тек ғана сен.
Бирак көзин көзіме түскен гезде,
Күлимлеп, кирпичинди салдың төмен...

1950-жыл.

КОМНАТА № 501

Б. ға

МГУ дин жатақханасында
Лап болмайды мын жай бар десе,
Жасырмайман, бирақ та онда
Бес жүз биринши жай өзгеше.

Бир, еки, үш...

жети койканың
Тусына жети гилемше керген.
„Жети сулыў“ поэмасының
Қаҳарманы жасар бул жерде.

Гөззал Нина алыс тайгала
Қарағайды аралап өскен.
Тәжик қызы Чехрайзада
Мысалы Пәнж алмасы пискен.

Тираналы Хаджире теңбек,
„Мен Пушкинге ашықпан“ дейди.
Ян-Гуй-фей, „Как дело?“ десек,
„Карашо!“ деп күлимсирейди.

Эстон қызы Лидиа бағана
Сөйлеп берди „Калевипоэги“*
Осетинли мүләйим Сона,
Бос уақытыда кестеге епли.

Жетінші қыз—Әмиў жұлдызы,
Былайынша айтсам, маған аўыллас.
Ах, қой көзлі қарақалпақ қызы,
Атыңды атып сыр берсем болмас...

Жылда келемен, сағынышым мүшкіл;
Аз жазасаң, ол да бир азап;
Оқысаң-аў және де үш жыл,
Оқыўың сениң не деген узақ!

Оқын, қызлар, ким билим алса,
Пайдасы көп халық иси ушын.
Алыста қалған адамыңыз болса,
Маған усап қаттырақ сағынсы...

Талай журттың қосқан ул-қызын,
Москвада жай көп ғой бундай.
Деген менен, еле сол сөзім;
Дым өзгеше-аў, досларым, бул жай!

Хәй ысық жай, күтип қара сен,
Жети сулыў семьясына.
Қосыламан „Жақсы жай“ деген.
Студкомның жарнамасына.

Жети гүли жети түрлі жердин
Гүллениў, дослық тилеймен сизге.
Бәриңизди сүйдим, жақсы көрдим,
Ашықпан тек биреуиңизге...

1953-жыл Москва.

* „Калевипоэги“ — эстон халқының дәстаны. И. Ю.

САҒЫНЫҰ

Сәхәр ўақта минсем Машук таўына,
Күлди күн шығыстан таңның жулдызы.
Гүмис булақлардын шоқ қайнаўы да,
Сени еске салды, Әмиўдин қызы.

Таўдан ақ бултларды айдаса самал,
Былғап турғандайсан маған ғрамал,
Суў ишиўге келген бир арыў марал,
Саған мегзеп қалды, Әмиўдин қызы.

Асқар таў Эльбрус аспанға тийген,
Сымбатлы ақ төсин көкше булт сүйген,
Бәхәр байрамында ақ көйлек кийген
Турқыңды яд еттим, Әмиўдин қызы.

Самал сылдыратса жапырағын талдын,
Сени келди ме деп-талай алданлым,
Кекилик дүрлеп ушса астынан жардын,
Жамалың елеслер, Әмиўдин қызы.

Көрсем сыңк-сыңк күлген суўларын сайдын,
Тыңлап шопан шерткен сестин сырнайдын,
Сонда бир сен болып шадлығым, қайғым,
Турдың көз алдымда, Әмиўдин қызы.

Нарзан булақлары қандай азда,
Сениң кеўлиң янлы тынық ҳам таза.
Таўлар оянады, кеўлим биймаза,
Иңкәрим өзиңсен, Әмиўдин қызы.

Сағынышларын бийлеп бар тақатымды,
Тас үстінде турдым оқып хатынды,
Айтсам самалларға сениң атыңды,
Таўлар ядлап алды. Әмиўдин қызы.

Бештаў мунарланып турар қасымда,
Көкше булт желбирер уша басында.
Қәр ким яр ышқында күйсе жасында,
Мендей болып күйсин, Әмиўдин қызы.

1953-жыл. Пятигорск.

„ДАЛА ЭРМАНЛАРЫ“ китабынан

АЛТЫН ДӘРЬЯЛЫҚ САМАЛҒАНА

Алтын дәрьялықтың пәтли самалы,
Сен шалқып, йошланып ескенде мудам,
Түрлі тиллердегі түрлі наманы
Қанатыңда алып келесен маған.

Сенде сарқырауы күшли ағыстардың,
Сеннен жуўсан ийиси танаўға урар.
Сенде наў қарағай нар қамыстардың
Миллион сыбызғылық сылдырлысы бар.

Будттай қараманлар, шоқ торанғыллар,
Бийіктен сәлемин жоллайды саған.
Суў бойында нама шығарған тәллар,
Саған өз нотасын үйретер мудам.

Мени асықтырар жалқаў тырнаның
Мезгил қурантындай „тыр-тыр“ лаўлары.
Хәз берер бийдәўлет шағалалардың
Шын кеўилден күлип шақақлаўлары.

Асаў толкынлардың „тыңларын сүрген“
Пароходлар дауысы, шақырыўлары.
Сенде бар жоқары вольтли ток жүрген,
ГРЭС сымларының дыңылдаўлары.

Бәрін-бәрін ядлап үйренгенсең сен,
Алтын дәрьялықтың пәтли самалы!

Бирақ, айтып бер сен, маған әкел сен
Жаңа адамлар айтқан жаңа наман!

Әкел, жаңа күштің йош булақтарын
Бурқылдатып ашқан жаңа заманның
Жаңа қосықтарын, жаңа сазларын,
Жүрек соғуларын, талпынуларын!

Бұл қосық еситилер карақалпақтың,
Таллы жағыстағы хош қауазынан;
Даңқлы пахтакеши күншығыс жақтың,
Туұйсқан өзбектің сулы сазынан.

Бұл нама Қызыл кум жайлауларынан,
„Ет, сүт молшылығы!“ деп сүрен салар.
Малдың изин ироглифтей оқыған,
Бауырым қазақтардың ән-күйінде бар.

Бұл қосықты айтқан рус дауысы,
Туұйсқан мотив болып сиңген қаныма,
Жаңа дәуір жаңа наmanın күші
Лапыз берген түркмен айдымларына.

Бұл намадан жаңа жигер, йош алған
Бақадыр балықшы—Арал бойлары.
Еситилген шалы атызларынан
Туұйсқан кореецтердің „торадийлары“

Усы нама қайсы жерде айтылса,
Сол жер жасарады, абат болады.
Бұл қосықты айтып халық хұжим қылса,
Үстірттен нефть шығып, газ атылады.

Бұл—жаңа заманның жаңа намасы,
Йош хәм жигер толы әжайып нама,
Дөретиуши мийнеттің сақый қуяшы,
Төк сен нурларыңды далаларыма!

Уа, алтын дәрьялық, туұған мәканым!
Заман корабльлери асығар саған.
Қайсы тилде қосық айтсаң да, жаным,
Бәри түсиникли, қадирдан маған.

Шадлык, йош ҳам ышқы, наз бенен толып,
Ессин дэззетбағыш-самалың сениң.
Бахыт, абаданлык жолдасын болып,
Жайнасын келешек заманың сениң.

1962-жыл. Нөкис.

ИНТИЗАР САҒАН

Эмиўдин бойында турған қарындас,
Кеўил толы ышқы сазым бар саған.
Сени қушсам дийип еткендей талұас,
Асаў толқынлар да интизар саған.

Бүлбиллер сайраса, сен деп сайраған,
Гүллер сениң ушын ғұмша байлаған.
Сүмбил шашларыңды желпиіп ойнаған,
Салқын самаллар да интизар саған.

Ақ көбик шайпалған дәр-я кәнары,
Боз думан артында таулар мунары,
Таңда талұас еткен ис қарыйдары,
Алтын далаларым интизар саған.

Кос бурымын ақ балтырды аймалар,
Сен жүрген жолларда көзлерім талар.
Ақ алтын патшасы, ай жүзлі дилбар,
Туып ескен елдер интизар саған.

1962-жыл. Май.

И. Юсупов жазыўшы Ж. Аймураев хэм ауыллас ағасы
Турсын Жупбанов пенен 1989-жыл.

ПОЭМАЛАР

КАРАҚАЛПАК ҲАҚЫНДА СӨЗ

Россия аспанындағы
Таң жұлдызы тууар шағында,
Кремльдин нақ артындағы
Ески Александр бағында
Тау басынан аққан булақлардай
Жаңа толқын менен күн сайын,
Журт жыйналып узак-узақлардан,
Бас қосар бул ажайып жыйын.
Сөйтип қуяш Спасс саатына
Шағылысқанда хәр күн азанда,
Жай ағысly бул жанлы дәрья
Көтерилер Кызыл майданға.
Кимлер булар?
Ким кайдан келген?
Кәспи-кәри,
Миллети кандай?
Хеш ким ондай сауал бермеген,
Толтырмаған анкета ондай.
Улт, раса, шегара хәм тил
Бәри умыт болып атқандай.
Хәм кеуилде бир ажайып гүл
Гүмшаларын жарып атқандай.
Хәммени тек бир сезим бийлеп,
Барлығында бир ғана бағыт.
Пазыйлетли бир уллы нийет
Толқынында барады ағып...
Қызыл жайын Тарийх музейинин,
Қалың дизбек жағалап әсте,
Жай адымлап, жууыртып зейин,
Кең майданға шықты бир пәсте.
Жапалақлар февральдың қары,
Шымыры аяз тиси ақшыйған.

Кар жамылган Кремль шыршалары
Хўрмет сакшысындай қақшыйған.
Көп ишинде дәрья тамшысындай,
Толқын ағысында алып жол,
Ер жүреги елжиреп сондай,
Мавзолейге жақынады ол.
Көз өнинде дүнья дөнгелеп,
Кеўил тенизи шайпалып кетти.
Өмир көрки, үмит, келешек,
Бәхәр таны болып жаркетти.
Сол таңға бир қарап телмирди де,
Пүткил өмирия елеслетти ол.
Хәм гүрсинип қыял сүрди де,
Аўыр ойға шүмип кетти ол.
Мумдай жиби сонда ер жүрек,
Басынан алып кара қурашын,
Жылаў билмес кеўли елжиреп,
Жудырығы менен сүртти көз жасын...

Аўа, дослар, бул кара көзлер
Жылаўды үрдис етпеген еди.
Тәнинен қан, маңлайынан тер
Төксе де, жас төкпеген еди.
Хан жазалап оны Хийўада,
Камшы менен тилдирген гезде,
Ыныранып естей танса да,
Жас келмеген еди бул көзге.
Тек бир мәхәл есин жыйғанда
Және тергей баслаған еди.
Балалайды саўалдан саўал...
Және қыйнаў изди-изинен,
Естен танып жығылса да, ол
Жас шықпаған еди көзинен...
Көз үйренип түнек зинданға,
Суўық еден тасларын сыйпап,
Мүйештеги жатқан адамға
Барды әллен ўақта жылыслап.
—Кимсең?
—Бабажан... Хийўалы өзбек.
—Ал өзин ким?
—Мен Аллаярман...
—Қарақалпақтан ханымызға кеп,
Алыпсаң да сыйынды молдан ..

—Киятырып мен мардикардан
Тап болдым хан нөкерлерине.
„Бул жансыз,—деп,—келген орыслардан“,
Алып келди усы жерине.
Ханымыздың бул „сыйлауынан“
Аман қалсақ егер, әмеким,
Қарақалпаққа енди бараман...
Жоқ па бир тартқандай темекін?
Сөйтип, бир кәпесте еки қус,
Нешше айлап жатты азапта.
Өмир деген мысалы бир түс,
Әдира қалды-ау деген бир ұақта,
„Хан ойыны“ қызып қайтадан,
Өлтиргенде бир ханды—бир хан,
Қурал тартып алып сакшыдан,
Қашты булар түнде Хийұадан.
Жалаң аяқ абыржы муздан
Өтип акшам Әмиүдәрьяны,
Үш күн, үш түн дегенде зордан
Қызылларды тауып алғаны...
Бәри-бәри қайта уласып,
Бирим-бирим түсти ядларға...

ЕКИ ДҮНЬЯ

Күшдилерге хорек боп келген,
Қарақалпақстан еди бул.
Тең жартыдан екиге бөлген,
Пүтин ғана бир нан еди бул.
Сол жағалық—Хийұа ханында,
Бий, аталық бийлигин сүрген.
Оң қаралпақ—орыс сорамында,
Сөйтип бир нан еки бөлінген.
Мине енди бул қыйын жерден
Усы нанды биниял еткенлер,—
Ауыр мийнет азабын көрген
Хәм қорлықтан шыдамы питкенлер
Оң жағысқа—орыс сорамына,
Жыйналысып аржақ-бержақтан,
Ашық болып азатлық таңына,
Ең шешіуши шайқасқа шыққан.

Әмиү бойы—Хорезм ойпатында
Узақтан сезип жаңа дүньяны,

Шамшырақтай жанып тұрды бунда
Петро-Александровск қорғаны.
Қорған кубласында қалласлап,
Әмиў қәдимгише ағады.
Бирақ, бир күш халық кеўлин хошлап,
Оятпакта ески жағаны.
Гезерменнин есиги ашылып,
Қолға қызыл туўлар усланды;
Рабочий—солдат қосылып
Демонстрация басланды.
Гарнизонда басланды топалаң,
Офицерлер қалғандай жетим.
Қуғатлаўға өтти көп адам
Солдат депутатлар Советин.
Декабрьдин дәслепки суўығын
Танаўынан пыскырып атлар,
Әлле қандай йош пенен бүгин,
Дүсирлесип барар солдатлар.
—Жолдаслар! —деди сол бир заматта,
Жийрен атлы орыс азаматы. —
—Қырк күн бурын Петроградта
Женген совет хәкимияты.
Бұл хабарды почта начальниги
Бизге айтпай жасырып келген.
Ол жерде де Советлер женген!
Хәм әййемги Әмиў бойларын
Жаңлатып бұл сүрен гуўледі.

—Хүкімет Советлердин қолында.
Кимлер қарсы, қуралын тасласын!
Жамай жаўы бйрақта сонда,
Қурал таслап иймеди басын:
Арғы жүзден жаңа дүньяға
Ханжөнейд тикти де қастын,
Арқа сүйеп Англияға,
Шапты он жак орыс қоластын.
Берги жүзден Бұхара әмири
Жас Советке топылып бәри,
Тумлы-тустан жасады қысым.
Атаман Фильчев Зайыр казакларын.—
Қулақларын атқа міндирді.
Шымбайға барған хүкімет ағзаларын

Жауызларша қыйнап өлтирди.
Еки дүнья шайдай айқасты,
Көк теңизде соғысқандай сен,
Ески Жәйхун толқынлап тасты
Аударыспақ толқыны менен.

„Әй, трубач, жаңлат жаңадан,
Қызыл гүрес маршын тезирек!“
Март куяшы, бәхәр самалынан
Зауыкланып шәукилдер жүрек.
Торғай шомылар еримик қарда,
Пуұласып атыр түңги музғала.
Алда күтип тұрған сауашлар да
Кеуиллердин шырқын бузбаған.
—Бабажан ака, бир насыбай атың! —
Деп Аллаяр махорка оар.
Ат тағасы тоң ғасырлатып,
Тау жолында эскадрон барар
Оң қапталда тас өркеш нардай.
Шөгип жатар мүлгип Каратау,
Алды бетте көп қара ғарға
Ызғып ушар жыраға таяу.
Сол қол жақта жарқырап узақта,
Дәрья ағар сеңи ығысқан.
Үш жыл бұрын екеуи бержаққа
Қашып өткен еди-ау бұл тустаң...
Бабажан аңлап дос ишаратын,
Хәррик муртын дүзеп қойды да,
Бир тепсинип яұмыты атын,
Қапталласты ол Аллаярға...
Жалаң аяқ муздан өтип сонда,
Үйине келип бабжан ғаррының,
Үсик алған аяқларына
Шеребе жағып, алды да тыным,
Жүріп кетти,
Төрткүлге жетти...
Оннан берлі үш қатты дәрья.
Үш жыл пахта заводта өтті,
Тер сорғалап шаңлы цехларда.
Қолда жұмыс,
Қасында мылтық,

Кеште жыйналыс чейкаларда.
Баспашылар келсе, „урьсқа шық!“
Продотряд составында да,
Барлық исте екеуи бир жүрип.
Сапта бирге ийин тирести.
Үш мәртебе сауашқа кирип,
Ақ бандаға қарсы гүрести...

Эй, не күнлер басларға түсип,
Қыйын гүрес барар не деген!
Ауызлық пенен атлар суу ишип,
Ер суу кешер етиги менен.
Кеше „Верный“ теплоходында
Тайпахта тийеп шаршап келгенде,
Түн жарпында және ревкомға
Жигитлерди шақырды енди.
Шекесинен қаны сорғалап,
Басын таңған Телегин отыр.
Жөнейдхан Нөкисти қамап,
Және елге бүлік салып жүр.
Орталықтан жәрдем сорауға
Бузып шыққан булар қамалды.
Қутқарыуға Нөкисти қамаудан,
Кеттик, мине, тағы таң алды.

Барар әне алдыңғы сапта!
Шаңқан атлы Шайдаков батыр.
Ерлигин оның елдер бул ўақта
Ертек етип айтысып атыр.
Ертек емес көзимиз көрген,
Бул орыстың дәўжүреклигин,
„Оны бунда Ленин жиберген“
Дегенди журт айтысар бүгин.
Жағасында Әмиў, Аралдың
Ел жоқ, оның даңқы бармаған.
Ол дегенде ақ бандалардың
Дизесинде диңке қалмаған.
Қарақалпақ, қазағыў-өзбек,
Бәри оның ерлигин билер.
Шайдаковтың әтиретин излеп
Қанша жерден адамлар келер..

Бир күни эсер Коноплев деген,
 Басшы болып келип, бул жерге
 Хийле курып саткындык пенен,
 Буйрык берди бунда эскерге:
 „Карсыласпаң Жөнейидханға!
 Биз айтамыз кашан урысыўды....
 Дегенинде Шайдаков сонда,
 Айтты оның бетине туўры:
 „Бул буйрыкта не сыр барын мен
 Билмей турман. Айтарым тек те:
 Революция колға киргизген
 Мынаў турған әдиўли шекке
 Кылап етип ким аяқ басса,
 Жол қоймайман мен оған ҳасла!“
 Деп қаскыйып „қызыл военком“
 Шығып кетти буйрықты таслап.
 Эсер меншевиклер асқынып,
 Жаздырмады бийликти бирақ та,
 Жас Советти және бассынып,
 Бурды жолды бурынғы жаққа.
 Тағы туўды қәуетерли күн,
 Бирақ, гүресшендер саспады.
 Заводтағы рабәчийлардың
 Саналысын топлай баслады.
 Бабажанлар ҳәм Аллаярлар,
 Жүзлеп, онлап келип цехлардан,
 Кызылдарға қосылып олар,
 Сонда қайтпай гүреске барған...

Ординарист жас қазақ жигит
 —Аллаяр! —деди алда дауыслап,
 Командирге!..
 Атын тепсинип,
 Жетип барды шылымын таслап.
 Ал, Шайдаков қарап таўларға.
 Бираз үнсіз жүрди де ойшан,
 —Қайда болдың сен, мәрдикарда? —
 Деп сорады ол Аллаярдан.
 —Сызраньда... исследим депода.
 Петербургтан қайттым қайтыўын.—
 Қысқа жуўап берди деп ол да—
 Бир саўалдан бир саўал туўып,
 Бираз ўақыт сөйлести олар.

—Аман кайтсак бул атланыстан,
Сен Ташкентке барасан, Аллаяръ...
„Эскерий сыр!“...—деп кулди мурттан.
Хауа ашык,
Жерде сонгы кар.
Тауды ормелеп эскадрон келер:
„Уры сайдың“ устинде гаргалар
Азан-казан ушып жур еле.
Ең бийикте бир шайкус гана
Айланады.
Токта, бул не, хауу?!
Ал, енди мына сумлыкка кара,
Жауызлыктын тур де көп-ау!..
Аттан түсти жапырылып хэмме
Хэм жууырды сай иши менен,
Шайкус емес журген төбеде,
Аллаярдың жаны ма дерсен.
Мий ауыткып, аспан айланып,
Есенкиреп сүринди таска.
Шынлык жүзин турса да танып,
Исенбес өз көзине хасла...
Уа, ийт дунья-ай!
Жана жеткенде
Майырык нарға усатты-ау енди!..
Олар кеше Шымбайға кеткенде,
Еки жигит—еки атлы еди...
Мәрдикарға кетерде өзи
Бул иниси ауылда қалған.
Жетимдиктен ағарып көзи,
Дәслең байдың шопаны болған.
Соңынан келип Шымбай қаласына,
Хызмет еткен бакқал әрменде.
Жиклениу боп журт арасында
Заман өзге түс алған еди.
Көтерилип, қала-ауыллар,
Гедейлер байды тыңламай кеткен.
Хэм сол аласатлы дауыллар
Буны-дағы ушырып әкелген.
Бакқал әрмен дүканына ол
Орынбордан зат тасып журип,
Көп жерлерден көрип турли жол,
Аңлап еди заманның турин.
Бир күн әрмен бир бай мақсымды

Қонақ етип күтті жақсылап,
Мәслик пенен өткерип түнди,
Суўдай ақты әрмени шарап.
Сыйлы қонақ кетер алдында
Хызмет етип жүрген жигитти
Баярынан сорап алды да,
Өзи менен бирге әкетти.
Көп узамай мақсым нөкер жыйып,
Өзин „хан“ деп лақап таратты.
Телеграфтың сымларын қыйып,
Кеңес хұкиметке оқ атты.
Бир сапары жүйрик атларға,
Еки жигит миндирип бирден,
Мойнақтағы ақ қазақларға
Жиберди ол соратып жәрдем.
Аллалардың иниси сонда,
Урып жығып жолдасын аттан,
Қосылды ол Шайдаковларға.
Соннан берли өшли еди „хан“...
Жигит кеше еки атлы болып
Төрткүлге келген хәм де сол бойда
Ревкомнан пакетлер алып,
Кеште қайтқан еди Шымбайға.
„Түнде жүрмен, азанда қайтыңлар“
Деп Аллалар айтқан да еди.
„Як, қыстаўмыз...
Жақында сайлаў бар.
Күтип отыр ол жақта“ деди...

Ең соңғы қар—наўрыздың қары,
Қырмызы қан төгилген қарға.
Мисли көклем қызғалдақлары
Көгергендей қара тасларға.
Шала жансар жатыр көк ғунан,
Сайдан ғарғыған ғой жәниўар...
Буденновқа жулдыз қадаған,
Ақ шеңгелге илиўли турар,
Оннан арман...
Оннан арыға
Қараў ушын бекемлик керек.
Жат-жамайдан жаўызлығына
Жан түршигип, титирер жүрек:
Аллалардың инисин хәм де

Ҳаўайы көз орыс жигитти
Тикжар тасқа сай етегинде
Сүйеп қойып атып кетипти.
Азап берип, батырып қанға,
Екеўин көп сүйреген сайдан.
Қолларын керип, ҳәр-алақанға
Дигирмандай тасларды қойған.
Сөйтип атқан.
Ал, енди қара,
Егер дэтин шыдаса караўға:
Ентерилип тикжар тас турар,
Таярмыз деп сайға кулаўға.
Олар усы жар тасты мықлап
Ыйығы менен тиреп турғандай.
Кетпесин деп жерге таў кулап,
Еки атлант сүйеп турғандай.
Хэм даўыслап турғандай олар:
„Мына жар тас куламай турып,
Жолдан тезирек өтип қалыңлар!
Биз шаршадық динкемиз курып...”

Биреўиниң көкирек аўзына,
Бир жапырак қағаз илдирген:
„Дуўай сәлем Аллаяр большойға!”
Деп жазыпты әрепше менен...
Ал, төменде сай ултанында
Шала жанған қағазлар жатар.
Сайлаў бюллетеньлери бунда,
Толтырылмаған партбилетлер бар.
Хэм „Правда” газетасының
Шала күйген соңғы санлары.
Өширсе керек отларын оның
Еки жастың аққан қанлары...
„Не жазық бар бул еки жаста,
Қандай гүна ислеп еди?”—деп,
Хешким саўал бермеди ҳасла,
Бәри үнсиз уғынарлы тек.
Гранитли жар тастан зорға
Шешип алып ессиз ерлерди,
Жатқызды да тачанкаларға,
Он мылтықтан үш салют берди.

Таў жаңғыртқан мылтықлар сесин.
Еситпеди бирак Аллаяр.
Анырайып жойтқандай есин,
Туў сап тартқан қусларға қарар.
Қуслар барар бетлеп теңизге,
Қанатлары талған да шығар.
Суў ишерде ушырап мергенге,
Биразлары қалған да шығар...
Кәпелимде не деген әрман!
Жанын қаплагандай бир жалын.
„Беккем бол“—деп, үнсиз Бабажан
Қатты қысты оның қолларын.
Ә-ә, бул заман көп аласатлы,
Таў қағысып, таслар қулаған.
Аяў билмес суўық ҳақыйқаты
Мылтықлардың аўзынан қараған...

Қайтқан ғаздай дизилип қаррас,
Таў жолында эскадрон барар.
Шағыраяр төбеде қуяш,
Алда күтер аяўсыз саўашлар...

АҰЫЛ ЖОЛЫНДА

Күнлер өтер ақ көбик болып,
Тачанкаға жеккен атлардай,
Жыллар ағар дәрьядай толып,
Хәр жерден сең буўып атқандай.
Мийнеткештің саз берген таңы,
Қараңғыны қуўып атқандай.
Тарийх ана жаңа дүньяны
Атланыста туўып атқандай.

Жаңа турмыс—жана дүньяның
Толғағы да ашшы хәм аўыр.
Арба үстінде туўған ананың
Ақ бесигин тербетер даўыл.
Аш өзектен жүрегін үзип,
Етегине орап аясы,
Сабан төсеп жатып емизип
Хәм аўзына тислеп баласын,
Мине ғаз-ғаз бастырды әсте,
Әне сөйтип тусаўын кести.

Атланыста тууылган нәресте
Тирише хәм сағлам боп өсти.
Ашка, сууыкка да төзеди,
Наны жуқа, суйык жармасы;
Жыртык көйлек жаппай дизени,
Жалаң аяқ кетти қар басып.
Бадана көз хәм торсық шеке,
Бир болымлы бала болды ол.
Төбелесте жеккеме-жекке,
Бай балларын басып урды ол...
Өтти жигирмаланшы жыллар,
Боранлы хәм жауынгер дәуір,
Жөнеидлер менен Колчаклар
Ылақтырып тасланды бир-бир.
Бууыны қатып жаңа дүньяның,
Дауылға жас көкирегін керди.
Ески дүнья бирақ жаңаның
Туу сыртынан аңлады еңди.
Арқамыздан оқ атты олар,
Әйнектен я бүк арасынан.
Активлерди мұқатты олар,
Жекке жарым өтсе қасынан,
Төздик бирақ ашшы-душшыға,
Шала құрсақ турмыс—НЭП болып.
Жәбдилести союз „Қосшыға“,
Гедей дийхан халқы көп болып.
Бадырақлар шықты ғауырласып,
Қамыс шатпа, жырғык үйлерден,
Артеллести хәм аўқамласты,
Меншигине пай алды жерден.
Қос ортақ боп егилди егін,
Гүдшек бир қырманға тасылды.
Байлар өртеп артель телегин,
Өз ғаллесин жұрттан жасырды.
Жазда жыққын, күзде қазыўда,
Шығыр жетпес жер суўғарыўға.
Ат, қос өгиз, арба-байларда,
Темир жоқ бел, кетпен соғыўға.
Қала шаўкым сүренге толы.
Завод аш өгиздей мәнирер.
Саўатсызлық ол да дәрт болып,
Жат-жамайлар иштен кемирер.

Шыдаў керек,
Еринбеў керек.
Қос дегениң жүре дүзелер.
Жақсы күнлер даўылдан дөрер,
Көп узамай бәри де келер.
Падашыдан, бай есигинен,
Қуўырдақшының ошақларынан
Жетимлерди услап шетинен,
Қирден, бийтген хәм кийме таздан
Аршып алып, жуўып геширдей,
Тәрбиялап интернатларда,
Хат танытып бәрине бирдей,
Мингиземиз ертең атларға...

Атлар келер ақ көбик болып,
Бир байдақ булт көшкендей жолда.
Көк пайтонда жол бойын шолып,
Мениң ағам отырар онда.
Алды-артында келер атлылар,
Күйме тартқан қос торы жорға
Ортекедей орғып атлығар,
Қуў атларды!
Хәй, алға, алға!
Асығыңлар! Бизди Шымбайда
Жығын-жығын халық күтип турар:
Кәўил деген йошып бұндайда,
Атлардан да қаттырақ шабар.
Саранаўдай гүз жатар ийип,
Писикшилик атыз-арықта,
Ерик бағы пашшайы кийип,
Қаўын сарғаяды қарықта.
Жерге сая, елге сән берген,
Қара қураш,—қара таллары,
Қыйқуўласып қалар хәр жерден,
Жийде терген аўыл баллары.

Бул жерлерде бай сөгип, урып,
Қаршадайдан көп еңбек етсең,
Бул жоллардан тоғыз жыл бурын
Мәрдиқарға айдалып кетсең,—
Сонда буйнан безигип кетпей,
Сағынарлық буның неси бар?

Сөйтседағы, мәргия шөптей
Тартып турған бир бәлеси бар...

Ұа туған жер,
Қадирдан мәнзил!
Көзге ысық, кеуілге инақ.
Шымшығы—бұлбил,
Палатысы—гүл,
Шеңгелинің тикени жумсақ...
Несийбенди шашып алысқа,
Не әжайып жерлер көрсең де,
Усы шаңлақ, усы жағысқа
Инкар болып жүрерсең күнде...
Мелле шөгирмеси ғауқыған,
Хәй, барсыз ба қарияларым!
„Өгіз туұды“ десе инанған
Ақ сақаллы „сағыйраларым“
Козак тоқып, ақлық жубатқан
Мийрим жүзли кемпир мамалар,
Гедейликтен еңсеси қатқан
Сағалааяқтағы жабанлар!
Гүмис хәйкел, өңир моншағы
Жуұдырласып үйге енгенде,
Хаұлығысып жигитлер жағы,
Өрре турған жан қалмай тәнде
Қандай арыұ сениң қызларын!
Жеңгелерим жуұабый, дйлұар,
Кең пейилли азаматларын
Қонаққа жан бериұге таяр.
Жери қатты,
Наны миннетли,
Қанәтшил, дийдары жарқын,
Жоқшылықтан,
Қара мийнеттен
Көзи ағарған мүсәпир халкым!
Қаңдай бахыт енди куұанып,
Сениң ығбал таныңды көриұ,
Дуұтарынды колыңа алып,
Йошып шағлағаныңды көриұ!
Атлар келер ақ көбик болып,
Аұылдан соң аұыллар қалар.
Кеұли тасқын дәрьядай толып,
Көк пайтонда отыр Аллаяр.

Алды-артында толған дослары
Салтанатқа толтырып жолын,
Алекенди әлпешлеп бәри,
Кас-қабағын бағады онын.
Кундыз бөрик, маұыты шекпенли
Дәпең қазақ қапталда келер.
—Аў, Алеке, көримлик енди...
Аўылына келдиң!—деп күлер.
—Ға, баўырым, не кәлесен ал,—
Деп Аллаяр сыпырып терин,
Ғәм қасында отырған қатар
Орыс кисисине өз жериң
Қолы менен көрсетип және
Тили менен мақтап сөйлеген.
—Бабажан ака!
—Ләббай, Алеке?
—Шақшанды бер...
—Паҳ, жаным менен...
—Пай-пай, бала жолға шығарда
Қурдас пал қосыпты-аў насықа...
Деп күлди де Аллаяр сонда,
Жип тақты бир гәптиң басына...
Жас ҳүкимет—Кенес ҳүкимети,
Ол хан емес яки төре емес.
Бул ҳүкимет биреў ҳүким етип
Яки мийрас пенен дөремес.
Ески ертеклердиң қайсысында
Шопан патша болған журт сорап.
Дәстандағы Жийдеди Байсында
Қой үстине торғай жұмалап,
Жетим бала жылаўды умытып,
Жесир қатын жүз қой айдаған.
Аяз бийи әдил жол тутып,
Пухараның ғамын ойлаған...

Ертек—аңсат,
Әрманлар—сулыў.
Қыял—жүйрик, ҳақықат—шабан.
Бир шынлықты бинияд қылыў,
Мың өмирден күтеди курбан.
Мына қалың терек астындағы
Залым байдың тумсығын уўып,

Торға түскен аядай ырылдатып,
Қолдан алып хуқықын, еркин,
Барса келмес жаққа айдатып,
Хатлап алып жер менен мүлкін,—
Анаў түйек айдап атырған,—
Артеллескен жарлы аўқамға;
Заводқа пахта апаратырған
Мынаў үш арбакеш дийханға
Меншиклетиў ушын мәңгиге,
Гүрес жолы ұзақ әңгиге...

Анаў кендир сабап атырған
Кемпир менен жас келиншекке
Орын берип адам қатарынан,
Жеткериўге құрлық, теңлікке;
„Шашы ұзын, ақылы келте“
Деген сөзди айтқызбаў ушын;
Қарамық көз қызларды ерте
Мал орнына сатқызбаў ушын;
Бахыт бериў ушын мәңгиге,
Гүрес жолы ұзақ әңгиге...

Ийтлер менен қосыла жуўырған
Қара думалақ балларға қара...
Кирге батып шанды суўырған,
Путқа ыштан тиймеген сырә.
Сол айдарлы нәрестелердің
Бахытлы боп өсиўи ушын,
Ийелетип билим, ҳәнерди,
Келешекти дүзиўи ушын
Не қыямет илер бар енди,—
Өзинше ол дәстан ергенги...

. . .

Тазғарада тоқтады атлар,
Бул жер—қанлы саўаш дәрбенти.
Қурбан болған досларды ядлар
Ҳәмме үнсиз бас ийип енди.

Ақ казаклар ҳәм болыс, байлар
Ҳүкіметти алып Шымбайда,

Жәрдемлесип оған сатқынлар,
Жазғы түнде тап усы жайда
Абайсызда аңлып, жол таслап,
Интернационал отрядты қырған.
Орыс, венгер, неміс жолдаслар
Теңсіз урыста болғанды курбан.
Азаплады қолға түскенин,
Көп шамшырақ биймезгил сөнди.
Ишіндеги большевиклерін
Отқа өртел, тирилей көмді.
Ессіз ерлер, қайлардан келген,
Мағырптан—Машырыққа шығып!
Бұл шынлықты қайда апарсаңыз
Сол жер сизлердің де елиңіз,
Тыныш жатып мәңгі уйықлаңыз,
Жайлы болсын жатқан жериңіз!

Суұлық шайнап ат жаныұарлар,
Жер танабын қуұырып келер.
Суұ бойында қатара таллар,
Ат жуұырса, жуұырып келер.
Жийегінде ашық аспанның
Уйып қалған булттай мысалы,
Гүжим турар. Ол ұсыманның
Гөне тарийх, қарт аксақалы.
Кегейлинің ғырра жағасында
Дауыл шақырып гүұиллеп турар.
Қазыұда жүріп, онын қасында
Аллаярдың түнегени бар
Түни бойы қуслар патырлап,
Самал гүұлеп гүжим басында,
Қазыұшылар жатқанда уйықлап,
Бұл қос баққыш жас бала сонда
Әззилик етип аұыр жұмысқа,
Уйықлай алмай азаптар көрген.
Қайтыс болған сол жылы қыста
Анасы да түсине енген.
„Түрге, түрге“—деп ол жуұырар,
Бір сур жылан гүжим басында
Ийрең-ийрең өрмелеп барар.
“Хә тандыры шыққыр сур жылан.
Палапан бар қуc уясында,
Соларды жеп үйренген мұдам...”

Деп баканын көтерип сонда.
Сарт еткизип урды жыланды.
Жылан жерге түсти былк етип...
Сол гезде бул шоршып оянды,
Хәмме иске калыпты кетип...

Аллаярдың бөлип кыялын,
Қасындағы жолдасы бирден.
—Ташкенттеги гәптин даўамын
Айтып берши... Дым кызық екен—
Деп өтинди. Аллаяр сонда
Тездең жыйнап алды да өзін,
Муртын сыйпап, күлип қойды да,
Жалғастырды үзилген сөзин.
(Шақыртылып былтырғы гүзде
Түрк ЦИК те болған ўағында,
Тәңелісте шай ишкен гезде
Айтылған сөз еди шынында:)

—...Соннан кейин, Фрунзе күлип,
„Қарақалпақ“ деген лақапты
Куйбышевке аўдарып берип,
„—Дурыс па?“ деп арқамнан қақты.
—Дурыс—деди Куйбышев турып,
Жуўап берип мениң орныма.—
Бул халықты сеннен де бурын,
Көкше таўда жүрген ўағымда
Қазақлардан көп еситкенмен.
Тарийхы да өзи әжайып...
—Булар жақын Бухара менен,—
Деп сөз қосты Файзулла Хожаев,—
Өмиринше егер бир халық
Қуўғын көрсе, бул—қарақалпақ.
Мийнет десе, таўды қоларып,
Арбаға сал десеңиз бирақ,
Салар, егер сыйса арбаға...
Дурыс айттым ба, Аллаяр аға?—
Деп күлди ол мен бетке қарап..

Оннан кейин мәжилис ўақтында
Доклады тыңланған буын.
Ислеп атқан иси ҳаққында,

Қыйындықлар жөнінде ҳам де.
Жат-жамайдың қарсылықтарын,
Мүтәжлігін қандай жәрдемге
Сонда айтқан Аллаяр бәрін.

Еске түсер көп узамай-ақ
Автономия бергені бизге:
Ықтыярлы ел қарақалпақ
Теңлік алып, түскені көзге.
Мәртебесі шыныдай таудың,
Исши, дийхан аукамы берик,
Заман берген қызыл отаудың
Шаңарағын бәлент көтерип,
Саясына кара таллардың
Тикти сазлап,
Не деген саулағі
Түңлігінен ай-жулдызлардың
Тамашасын көрер көп әулағі
Төрткүл орай болып ортадан,
Сести гүрлеп зор қурылтайдың,
Мәскеу, Ташкент, Қызыл Ордадан
Туғысқанлар айтып көз айдын,
Дести: „Хәй, Октябрь перзенті!
Жаса еркин ел қарақалпақ!“
Әмиу, Арал бойында енді
Бир әжайып дәуран болажақ...

Ауыл, ауыл! Жәйжел ошағы,
Садалықтан кеулің торығар.
Бунда хәр үйдің өз соқпағы,
Хәр руудың ата жолы бар.
Хәр топардың өзинің байы,
Ол байдың өз гедейлері бар.
Жарлылары көбейген сайын,
Байларының исн оналар.
Ақ үзикли болыстың үйі,
Бағ-Хәреми, малы, жери бар.
Хәр көшениң өзинің биі,
Мүсәпири, тентеклери бар.
Хәр ким бунда өзинің бауыры
Путин болса,—сол мүддәхәси.
Хәр кимнің өз мешит кәуіми
Хәм өзинің дүмше молласы.

Бир басына үш қатын алып,
Малым көп деп есиргени бар.
Аш-жалаңаш панасыз қалып,
Жүрген жетим-жесірлері бар,
Күшлилері жатар саяда,
Ыссыларға күйер байғұсы.
Күнде суу төбелес сағада,
Жесір дауы, руу айтысы...
Енді кара: Бул аўылларда
Дау-жәнжелдің түрі өзгерген.
Гедей диге батырып байға,
Қорықпас май қалпаған көзлерден,
Анаў өгиз арба киятқан
Қыңыр-қыйсық ески жол менен
Барып түсегойсаң сен аттан,
Қыян-кесті гүрес не деген
Көрер едің бул түпкір елде.
Маңлайшасы кызыл жалаулы
Батрачкомның кеңселерінде
Еситилер бақырысly даулы
Дийханлардың бәлент дауысы,—
Жер бөлиси, хұқық таласы.
Белсендилер тынбай ат шауып,
Азан-қазан аўыл арасы.
Көзин жумып, тәсписин санап,
Ийшан болжар ақырзаманды.
Байлар шабар көзи канталап,
Орға түскен аш бөри яңлы.
Болыс, бийлер бзсы салбырап,
Сынған қамшысына үңилер.
Қаскүнемлик қылуасын бірақ
Көргенинде жанын түңилер.
Жигит болды Өтен дейтуғын,
Аллалардың жорасы еди.
Қой аўзынан шөп алмайтуғын
Бир дийханның баласы еди.
Сақ қулақ бай шығаннан шыққан
Конфисканың сезип хабарын,
Бир ақшамда қойымшылыққа
Жасырды да өз дүньяларын.
Тири айғарақ калар деп ізде,
Түн ишинде быйылғы гүзде
Өлтирип сол байғұс Өтенди,

Тығып кеткен гөпә керізге...
Өгиз арба бузык көпирден
Өте алмай аўданлап турды.
—Токтан!—деди Аллаяр бирден
Хәм пайтоннан түсе жуўырды.
—Ассалаўма алейкум, аға!
Аман-есен бармысан, ғаррым!—
Деп жуўырып барып жанына,
Гүпшекледі арбасын онын.
Арба түсти өзиниң жолына.
Көлегейлеп көзине қолын,
Ғарры қарап турды улына.
—Аллаяржан, сенбисен келген?
Бәрекелла, жүрсен бе аман?
„Обком“ болды деп сени елге,
Журт тынышлық бермей жүр маған.
Ел ийеси болыў аўыр ис.
Ақыл хәм де әдиллик дәркар...
Көпсизлер ғой... Бул қайсы жүрис?
Атларды да сабылтыпсызлар.
Киси малындай қыйнап буларды,
Оншама не шомылтып терге.
Хәссений, бул жаныўарларды
Берер ме едиң бизиң артельге...
Жапқа жаңа саға алмаға
Сен жәрдем бер ағайинлерге...
—Бәри-бәри болады аға,—
Дуўай сәлем айт жигитлерге.
Аманда бол!—деп былғап қолын,
Жолға түсер күлип Аллаяр.
Атлар және ақ көбик болып
Шымбай жолын шаңғытып барар.

Ура! Әне, көринди халық!
Қара курым қаланың шети.
Баллар бақырысады қуўанып,
„Көп жасасын кеңес хұкимети!“
Деп сүренлер қызыл әлўанлар,
Мың-мың кураш, мыңсан тақыя.
Қызыл-жасыл қыз хәм жәўанлар,
Қандай қуўанышлы ўақыя:
Көп езилген инсан әўлады
Өз ығбалын көриўи қандай!

Азатлығын, өз инабатын
Өзи танып билиўи қандай!
„Қарақалпақ халық болғалы
Бир теңликти алған еместі“.
Мийнеткеш ел атын алғалы
Бундай теңлик болған еместі,
Нур жаўдырып алғыс-құрметин
Халық қутлықлар мине қуўаныш...

МЕНИҢ АВТОНОМИЯМ

Жыллар өтті,
Көп уллы гүрес
Тарийхларға даңқ боп орнады.
Заман енди арбалы емес,
Машинаға минип зуўлады...
Төртеў едик машинада биз:
Бизің устаз Жолмурза аға.
Москвалы шайыр достымыз
Миша Луконин бар арада.
Алтын десең алтын ырасында,
Бир әжайып болық гүз еді.
Асфальт жолдың еки жағасында
Комбайндар пилдей сүзеді.
Ақ тереклер самал арқалы
Аспан менен тиллесип олар,
„Татлы-ау тыныш өмирдің палы“.
Жасай билсең* дегендей болар.
Зейин ашар гүз мийси сондай,
Ғарбыз жарылған ба ямаса?
Қус жолынан жулдыз шашылғандай;
Ай сәўлесин емер ғаўаша,
Гүрес қызған Өзбекстанның
Бәлент пахта қырманы ушын.
Дәрбентинде кең шөлистанның
Гүллендирип Әмиў жағасын,
Мунарланып бахыт дарағындай,
Артып ығбал, даңқ инабаты,
Жатар гүрлеп жаслық булағындай
Қарақалпақстан елаты.
Азияның уллы дәрьясы
Көк теңизге қауышқан жерде,
Шөл тәңири хәм адам баласы

Мәңги жаўдай шабысқан жерде,—
Еркин еңбек, алтын қоллардың
Аясында өскен шәменнен
Роза гүлин кең далалардың
Саған инам етейин келсен.
Гүл бермен мен саған, бірақ
Жер жәннетин үәде етпеймен
Лекин зейнің менен сен карап
Көриўин мүмкин бул бир шеткейден:
Бизин уллы заманымыздың
Көп белгисин, даңқлы ислерин.
Жасарыўын жабайы дүздин,
Пәраўан турмыс өзгерислерин...

Бунда адамлар асаў дәрьяға
Ноқта салып темир бетоннан,
Бағ көгертип қызыл қыяға,
Мол ырысқысын алады оннан.
„Мийнет“ сөзи ел зибанында
Жаңа, гөззал мәниге толып,
Шадлы саздай жанлайды бунда.
Инсанға ырыс, абырай болып.
Маңлайына арқар қадалған
Жеңил машинасын зуўлатып,
Мына бизди алып баратырған
Жай пахтакеш, ел азаматы.
Бүгин оның бригадасы
Көш басы боп „қызыл кәрўанға“
Киятқаны пункттен усы,
Үсти батып гирт пенен шаңға.
Ал күнлердин күни келгенде
Дийхан улы бул қарақалпақ
Көкиреги толып орденге,
Отырар ол жүзи жарқырап,
Мәскеў, Ташкент я Нөкистегі
Мәрмер сарайлардың төринде.

Туўысқанлық, дослық сезимлери—
Күдиретли кұяштың нуры.
Сен—хәммени, ал хәмме—сени
Кәдирлеўде бул күштин сыры.

Ұатаныңа еткен зийнетиңе
Ел рахмет напасын шалар.
Миллетиңе емес,
Мийнетиңе,
Хызметиңе қарап бақалар.
Бунда түрлі халық балалары
Бир отау, бир ошақ басында,
Бир анадан туғандай бәри,
Бир дастурхан айналасында
Мол ырысқы тағамын татып,
Уллы ислер дөретіп бунда,
Келешектің гөззал имаратын
Тиклеп атыр Әмиу бойында.
Гүлден дослық, жаслық меканы,
Мақтанышлы автономиямі
Сен—өмірімнің сәулеі таңы,
Мен қус болсам,
Сен менің уям.
Аз улыстың мол несийбеси,
Сен халқымның ығбалы, бахты.
Халқым—патша десем, сен есе
Инабатлы мәртебе тахты!
Нөкісте бир той уақтындағы
Даңқлы шайыр Луконин оқыған.
Йошлы қосық сен халқыңдағы
Еле қулағымда жаңлаған:
„Сен жайнаған бәхәргі таңсаң,
Ақ алтынсаң жаудырап турған.
Болық тыңсаң,
Йошлы дәстансаң,
Жаңалыққа толысаң мудам“.
Гүздің мийнет поэзиясы
Далаларда хұким сүреді.
Алағауыр қырманның басы,
Соңғы тележкалар келеді.
Клуб алды балаға толы
(Киноның да өз планы бар).
Мотоцикл—көліктің зоры,
Атты ауылдан кууды енеғар.
Совхоз поселкасы бундағы
Мунартады терек шоқлары.
Қара таллар арасындағы
Жайға келип машина тоқтады.

Баллар жуўырып шыкты далаға.
Ғарры сыртта мал жайғастырар.
—Үлкен қонақлар бар, ал аға!
Даңқы жер жарысқан шайырлар,—
Деп марапат берип те қояр.
—Жолмурза ма? Ұәй, бәрекелла!
Еситкенмен Ибраһымды да...
—Мына орыс, ал енди аға,
Қонақлардың шойдығы жүдә.
Немислердің екеуимізге де,
Сап жиберген бір белгиси бар:
Екеуиміздің егимізге де
Бир снаряд осколкасы бар.
Екеуимиз бир сестра қызды
Сүйіп қалып, урысқанымыз бар...
—Еситсе ғой хаялың бизди
Хәзир үйге киргизбей қояр...
—Ұәй, бахытлы азаматлар-ай!
Узақ болсын өмир жасыңыз.
Күтпегенде ал енди қалай
Қосылып жүр бүгин басыңыз?
—Солдат ушын ең бахытлы күн:
Ушырасса күтпеген жерде.
„Қызыл кәрұан“ тойында бүгин
Орыс шайырын көрдим минберде!..
—Бәрекелла! Ұа әжеп заман!...
Енди урыс болмағай хеш те.
Қонақларды турғызба, балам.
Басла иним Жолмурза, ишке!

Жай алдында хәуиз бойында
Отауы тур Дәулет ғаррының,
Дослар сәубет қурысты сонда
Ишкен-жегенинің барлығын
Айтсам сыймас поэзияға.
Айтпай кетсек, тағы да обал.
Қонақ көрсе бахты зияда
Қарақалпақ дәрьядай ағар.
Төңкерилди қозының еги.
Хәм тартылды қызылдан-актан.
Қызды сөйтип дослық сәубети.
Гәшлер кашты жақын-жырақтан.
Күлки хәм тост жаңлады енди,

Фронт та сөз болды ўактында.
Пахта терим туўралы ҳам де
Халықлардың бахты ҳақкында...

Толқып сонда Михаил Кузьмич те,
Айтты:—О халық бахыты деген
Аз-көбине карамас ҳеш те,
Көп жерлерде буны көргенмен.
Жат жерде көп жүрдим аралап,
Ганг бойларын, Нил жағаларын,
Океанлар аржағын узак,
Күншығыстың бай калаларын,
Ермек болған, телмирген кызлар,
Аяғыңа оралған баллар
Түслериме енсе ҳәр сапар, .
Шырт уйқыдан оянаман ал...
Қайсы елдің мийнет адамлары
Турмысынан ләззет таппаса,
Жесир-жетим жас балалары
Қорлық көрсе яки ҳақласа,
Ол еллердің тарийхый даңқы
Жер жарса да,
Байлығы асса да,
Сол уллы ҳам бай елдің халқын
„Бахытлы“ деп болмас ҳасла да.
Қарақалпақлар, аз болсаңлар дә,
Айдын жолдан ығбал таптыңыз.
Мине деген уллы халықларда
Жоқ сизлердің уллы бахтыңыз.
Шағлаң дослық семьясында.
Көтерейік бокалды мына;
Гүллей берсин Әмиў жағасында
Бул нәўқыран автономия!
Ғарры айтты:—О, қутлы қонақ!
Зор мәни бар айтқанларыңда.
Ығбалымыз бир уллы дарак,
Биз бахытлы халықыз шынында
Тынла, қонақ! Қартайса киси
Сөйлемшек боп кетеди гейде...
Биз отырған аўылды усы
„Аллалардың аўылы“ дейди.
Ол кисиниң ким болғанлығын
Мына жолмурзалар биледи...

Еске алып мен оны бүгин,
Бир әңгиме айтқым келеди:
Еки заман от пенен суўдай
Өршелескең бир дәўир еди,
Жик айырып гедей менен бай,
Еки қошқар мүйиз тиреди.
Сөз еситтик сол Аллаярды
Мәрдикардан келипти деген.
Елден топлап партизанларды,
Қызыл әскер болыпты деген.
Көп өтпей ол аўылға келди,
Астында ат, белде тапанша.
Ертип алып көп гедейлерди,
Ҳақы әперди байлардан қанша;
Аўыр еңбек азабын тартып,
Күнликши боп жүрген едим мен.
Кетеринде мени босатып,
Алып кетги ол өзи менен.
Қалпағымның қақ маңлайына
Қадады да қызыл жұлдызды,
„Қарсы гүрес жат-жамайына“.
Деп мени де сапқа турғызды,
Үш жыл урыстық,
Қасқыр қансырап,
Жөнейдлер жеңилип қашты.
Бұлт серпилип, қуяш жарқырап,
Жаңа-дүнья сәулесин шашты,
Езилген ел алып ықтыяр,
Қарақалпақ мұқтариятлы
Басшы болып оған Аллаяр,
Дәўир келди зор салтанатлы.
Арадан бир қанша жыл өтти,
Парахат турмыс басланған ўақта
Ол Мәскеўге оқыўға кетти,
Ҳәм жумыста қалып сол жақта,
Жүрди „кимсең Аллаяр“ болып,
Келип турды сәлеми бизге,
Ал аржағын билмеймен толық...

ХОШЛАСЫҰ

Қубылыс көп тәбият анада,
Базда сондай пайытлар болады:

Жадыраған ашық ҳауа да,
Кәпелимде қумайтланады,
Хәм шаңлы булт аспанды қаппап,
Буршак жаўып, уйтқыған даўыл,
Көгөрген көк егинди таппап,
Хүрейленер албырап аўыл.
Сәл өтпей-ак жаўын да тынар,
Аспан ашык, қуяш жаркырар.
Болмағандай ҳеш нәрсе мысал,
Даўам етер өз жолын бәхәр.
Жай көзлерге шалыпбайтуғын,
Буның да өз заңдылығы бар...
„Ал, мынаў не?
Қалайынша, ким?“
Гүбирленип барар Аллаяр.
Өз-өзине береді саўал
Хәм саўалы жуўапсыз қалар.
Кызыл Майдан жийеги менен
Қалың дизбек әте қозғалар.
Қос қараўыл Мавзолей алдында.
Қоңыр гранитлер текшеси.
Кимдүр келип артынан сонда,
Басып алды буның өкшесин.
Бурылып еди. Артта селқ етип,
Узын-шубай ақ кийген араб
Гүриштей аппак тисин көрсетип,
„Әфуўан!“ дер кеширим сорап...
Бойда жигер, дизеге динке,
Бирак, еле ойдан кетпеди:
Кеше ақшам бир жат көйлеңке
Буның жолын кесип өткени...

Кашты сөйтип уйқы да оннан,
Таң алдында жуўды да басын*
Маңлайына жулдыз қадаған,
Көптен кийилмеген курашын
Силкип-силкип кийип алды да,
Солдат қайысын белине шалды.
Шымыры аяз таңның алдында
Мавзолейдің жанына барды.
Көрип соның нурлы дийдарын,
Хошласыўға келген еди ол;

Бул акыргы зыярат боларын,
Ой жуўыртып билген еди ол...

Коябер бул адамның ойын,
Не нәрселер түспейди еске;
Көз алдында Кегейли бойы,
Таныс гүжим гүўилдер кеште.
Азап шегип жатып шалқадан,
Қарар оған қазыўшы бала.
Бир сур жылан өрмелер оған,
Сонда келип мийрибан ана,
„Каш тезирек. Қара анаған!“ —
Деп қызғыштай шырылдап жүре!
Хәм жыланды гүжим басынан
Бақан менен урып түсирер...

Коябер бул адамның ойын,
Не нәрселер түспес ядларға:
Аяз, сәске, „Уры сай“ бойы,
Еки өлик сүйенген жарға,
Оттай шарпып түседи ойға,
Еситилгендей ышқынған ҳаўаз,
„Дуўай сәлем Аллаяр большойға!“
Деп желбирер бир қанлы қағаз

Еске түсер туўған журтына,
Атлар шаўып, шағлап келгени,
Қапа сақал қалың муртынан,
Бабажанның гүрлеп күлгени,
Еске түсер аўылға барғанда,
Ел турмысы ғұрғынласқаны,
Қаўын жесип пахта қырманда,
Дәўлет пенен басқыласқаны....

Көп ишинде дәрья тамшысындай,
Толқын ағысында алып жол,
Ер жүрегі елжиреп сондай,
Мавзолейге жақынлады ол,
Көз өңинде дүнья дөңгелеп,
Кеўил теңизи шайпалып кетти,
Өмир көрки, үмит, келешек,

Бәхәр таңы болып жарқ етти,
Сол таңға ол қарап телмирди де,
Кеүйлсиз жат ойлардан безди,
Босағадан атлап кирди де,
Өзин мәрт хәм бахтыяр сезді...
Хош бол, аға!
Бойында турсын
Усы мәртлик, усы исеним,
Хәм халқынның ойында турсын,
Ер минезиң, еңбегің сениң,
Азияның уллы дәрьясы
Көк теңизге қауышқан жерде
Ырыс-несиптин жаңа дүньясы,
Мол мийұаға майысқан жерде,—
Базда сени бул ана журтың,
Кеүйилленип еске алар бүгин;
Насыбай атып, шыйырып муртын,
Бабажанның гүрлеп күлгенин...

Ұәсият

Қара табан—қара пухара,
Бабам ғайбар киси болған,
Кеўли ақ, қалпағы қара,
Жаў менен көп иси болған

Аттан кулап атырғанда,
Қан майданда сүйеп оны,
„Бир ұәсият айтып кет онда“
Деп сорапты оннан улы.

Ұәсият екен ал сондағы
Айтып кеткен урпағына:
„Тыржалаңаш қалсаңдағы,
Бек бол, бала, қалпағыңа!“

Қарақалпақлар соннан баслап,
Қалпағы менен туұылыпты,
Көп заманды артқа таслап,
Қалпақ шешпей жуұырыпты.

Қатты сорап, қысым етип,
Хан да оны шештире алмаған,

Жан шықпаса гелле кетип,
Жау да оны шештире алмаған.

Көп заманның әндийшесин
Көрсек де көзі ағармаған,
Жоғалтса да көп нәрсесин,
Қалпағы ғаш жоғалмаған..

Қарақалпақтар биргеле жерде
Бұл дәстүрін бийлар қылған:
Мавзолейге кирген жерде,
Қалпағын шешип қолға алған....

Өйткені Ленин бұл қалпаққа
Қатты құрмет еткен еді,
Отау тигип қарақалпаққа,
Теңлик берип кеткен еді.

*1976—1977-жыллар
Төкис—Ташкент—Москва*

БҮЛБИЛ УЯСЫ

поэма

*Жүрек жарасының қаны менен ол
Күслар дуньясына бахыт келтирген ..*

(Г. Гейне)

*Шеңгелге қонған булбилдің
Шымшық құрлы сәни болмас.*

(Бердақ.)

I

Қанындай шырайлы шенгел гүлдері!
Жупқа орамал жайып кеткендей қызлар.
Сол шенгел астында көп күннен берли
Өзим көріп жүрген қус уясы бар..

Көзге ысық Кегейлиниң жағысы,
Тууып-өсип, шаңда ойнаған жерим.
Музам менен тал астында табысып,
Туңғыш мухаббатты жырлаған жерим.

Онда ағамның ысық жүзі, дауысы,
Онда дослар заманыма еншилес.
Үлкен жолдан шетте ауылды усы
Көріп турмасам дөш кеуіміз кеншімес...

Кетіп баратырсам таныс сокпақтан,
Қулаққа бір дәлсіз сес келіп жетті.
Палапан екен ол шыйқылдап атқам,
Аяныштан жаным сескенип кетті.

Уясы бузылған шөбі шашылып,
Шеңгеллікке кирдім тырналып әсте.
Сары аузы топыраққа басылып,
Жерде жатыр құс баласы—нәресте.

Үпледім қондырып алақаным,
Шымшық дейін десем басқарак оннан.
Жатыр жалғыз мәйек қабығы ғана,
(Неткен құс буншелли нәсилге сараң!)

Уяны жөнледім шөп теріп жерден,
(Сағал сүйкелген бе, самал бузған ба?)
Еплеп ушлап епсіз қолларым менен
Палапанды салдым өз уясына.

Ол өз бесігінің жумсақ қауызына
Бөленген баладай емишек сорап...
Аузым менен суы тамыздым аузына,
Құрт әкеліп салсам жутпады бірақ.

Анасы қайда екен? Неге келмейді?
Я байғұс құрт ізлеп жүрген бе екен.
Атасын айтпай-ақ қояйық мейлі,
(„Әкенің жақсысы жездедей“ деген...)

Қаныңдай шырайлы шеңгел гүллері
Соншелли тикенлі, соншелли дилбар.
Таныс сокпақ пенен мен соннан бери
Сол уядан алып тураман хабар.

Бір барсам, қанаты шығып палапан,
Талпынып ушыға талұас етеді.

Базда барғанымда сол бир уядан
Бийтаньслаў бир кус ушып кетеди.

Шымшык дейин десем, оннан ғаўырак,
Мен көрген кусларға қатнаслы емес.
Түри боз торғайға мегзес тәўир-ак,
Бирақ пошшабайдай шотбасды емес...

2

Терекли ел болды биз өскен өңир,
Бираз ерик, шабдал бағы бар еди.
Олар ерте бәхәр ашқанында гүл,
Түн бойы бүлбиллер сайрасар еди.

Нәзик гүл жупары аңқып түнлерде,
Жүрер едим жалғыз бағларға шығып.
Бада кеўлим ансап әлле кимлерди,
Бүлбил сестин тыңлар едим ынтығып.

Сондай сулыў, сондай сырлы үн менен
Олар тамылжытып сайраған ўақта,
Сәўбетлес болғандай „Мын бир түн“ менен,
Қыял сүрер едим жүрип аўлақта.

Бир илаҳий кустай өзін сыр тутып,
Бүлбиллер көринбей сайрасар узак.
Тыңлар едим барлығымды умытып,
Қандай кус екенин көрмедим бирақ.

Ал жазда куслардың шок сайраўында
Оны еситпедим. Қайда жоғалған?
Бирақ бир муғаллим болды аўылда,
Бүлбилдің дәл өзи болып „сайраған“.

Аўылда хәўескер концерт болғанда,
Дуўтар шертип, тамбур шалар еди ол.
Журтты дуў күлдирип ыскырып сонда,
Айнымаған бүлбил болар еди ол.

Базда колхоз палызынан түнлерде,
Биз уятсыз қаўын урлап жер едик.

Бүлбил сайрап кетсе қайсы жерлерде,
„Мугаллим келди“ деп зып берер едик.

Әкелген дәрьяның арғы жағынан,
Күйгелек көз келиншегі бар еди.
Косық айтқан ұақта хош қауазынан
Ай туып, жұлдызлар сағынар еди.

Ел абат, бағларда ашылды гүлдер,..
Бирақ урыс басланды хәммеге мәлим.
Ауыл толы тасырлаған жигитлер
Бәри урысқа кетти, кетти мугаллим.

Қалды еки қабат жас келиншегі,
Көзи дөңгеленип жағыета жылап.
„Жолға айдай қарап күтемен“ деди,
Жаўды жеңип, аман келиўин сорап.

Кегейли бойында халық ырын-жығын,
Жигитлер кемеге минди песинде.
„Бүлбил“ сайрап кетип, Мускат ийтивин
Суўға секиргени журттың есинде...

Урысқа баратырған табельщик ағам
Таслап кетти „аша таяғын“ маған.
Өңкей қыз-келиндіңек пенен биздағы
Жумысқа жегилип, қалдық оқыўдан...

3

Жалғыз мәйек салып қурық басқанда;
Бир ыстықлы сезим жуўырып қанға,
Ериқ нәўшесиндей жүрегі қустың,
Мийрим булағына шомылар сонда.

Қус нийети дүзиў, ықласы қалыс,
Баўыры елжиреп, табар жубаның.
Мойынсунып жаратылыс заңына,
Уўыз ийни қурып жатады байғус.

Шенгел арасына уя салғанда,
Тикен тырнамаған жери қалған ба.

Сол сызлап аўырған жаралар питип,
Жата берди уйқылы-ояў солманда.

Жубайы курт услап аўзына салды.
Базда сулыў сайрап кеўилин алды.
Шенгел қорғап оны тикени менен,
Күн ысыған ўақта саясын салды.

Базда кәўип-қәтер келгендей болар,
Түнлерде қызық түс көргендей болар.
Бағда ушып қонып палапанына
Сайраўды үйретип жүргендей болар.

Мәйек шайқап ўақгын-ўақтың қозғалды,
Күндіз шуўак, ақшам аяз ызғарды,
Гүбелектің қанатынан оянып,
„Қустың уйқысындай“ деген сөз қалды.

Қурық басқан қуслардың сабыры зыяда,
Азып-тозып сарғаяды уяда,
Сепкил мәйек бир күнлері жарылып,
Қус нәсили шықты жақты дүньяға.

Анасы елжирер шүкир еткендей,
Жубайы да мақсетине жеткендей,
Сайрар жақын жерде шенгелге қонып,
Шадлығын жәриялап, сүйинши күткендей...

4

Бирин айтып бирисине кетгим бе,
Қусты қойып, адамзатқа өттим бе?
Ұрыс жылдары изи қалған талайдың,
Аяқ соқпағы көп бизиң беттиң де.

Олар алып барап пахталықларға,
Жүўери атыз хәм жоңышқаларға.
Бунда табельщиктин „аша таяғы“
Тиймеген бир қыйтақ егис жер бар ма?

Ҳаял-қызлар таң-сәхәрден турады,
Күндіз пахта отақ, кетпен урады.

Айдың жактысында арпа бау сабап,
Шық түскенде тухым жоңышқа орады.

Ишинде бир еркек „тәбилшик бала“,
Мурны ийис билмеген олдағы шала,
(Шынын айтсам сол жыллары сумлықсыз
Кууанаман гөдек болғанлыгыма...)

Ашшы камшы тийген аттай артынан,
Күнлер өтер аўыр мийнет тарпыған.
Алыстағы қанлы урыс жалыны,
Жүреклерди жас қайындай шарпыған.

„Жеңге—бийкеш“ ойнап, „дайы—жибенли“,
Үмит, мийнет пенен қайғыны жеңди.
Қайтқан кустың дизбегине телмирип,
Кыз-келиншек бел-кетпенге сүйенди...

Есімде бәхәрде сығыр кос жегип,
Соңғы пахта жерди жүргенде егип,
Атыз басындағы бүктің ығында,
Қаяллар кулперен, машақат шегіп.—

Жабырласып атты, еркек жолатпай,
Мәс болын кулисти көпке, узатпай.
—Сүйинши сора муғаллимнің үйинен,
Хәй, тәбилшик бала, жуўыр куўат, хәй!...

Деп бир-женгей кыйкыўлады мен бетке,
Мен дәрхал жуўырып кеттим, әлбетте.
Ул ма, қыз ба—сорамаппан бирақ та.
„Аўыш“ деп қаяллар көп күн күлди етти...

Есімде бар, „аксақ почта“ бир гүзде
Хат әкелди атыз басына бизге.
Фронт газетасы екеи қарасақ,
Оқып бердим, хәмме жас алды көзге.

„Сайра, бүлбилі“ деген темасын қара,
Урыс барар Днепр жағаларында.
Шаққан разведчик болып жетискен,
Бизди оқытқан сол муғаллим аға.

Бұлбил болып сайрап, келтирип бабын,
Тил әкелгнш екем тауып есабын.
Бұл кеуіллі, жау жүрекли сержанттың
„Соловей“ дер екем полкта лақабын...

Хәмме жабырласты сонда кууанып,
Муғаллимди мақтап есиңе алып,
Газетаны әсте бүклеп келиншек,
Түйді жупқасының ушыға шалып.

„Украинаның жолы жол болдымекен,
Жолында шоқ шөңгел гүл болдымекен.
Фронт жайда жүрген бизің сәуер яр
Бизлерди сағынып сарғайдымекен...”

Деп арзыұлы ярын алып ол еске,
Шетте пахта терер ынылдап әсте,
Геуғим түсіп кеш қалған соң атызда,
Қанарластым терген пахтасын кеште.

„Үш жыл бұрын,—деди,—усы күнлерде
Москвада болып, Горький паркинде
Мен қосық айтқанман, ол дуұтар шертип,
Хәуескер талантлар концерт бергенде.

Жамғырда жырылып қалдым бір күни,
Костюмине орап көтерди мени.
Ойда жоқта „Москваың жамғыры“
Косқан еді сөйтіп екі кеуілді...

Сол жүргенде өз ауылым мақтаған,
Дәртлі қосықларын арнаған маған...”
Пахта теріп жүріп сөйледі узақ,
Мен тыңлаған сайын мийрим қанбаған.

Тамызыққа оғ ушқыны түскендей,
Ақыл-дуушым ләззет сууын ішкендей.
Теріңіп турған тал бойынан кеуліме;
Жуңпар аңқын жылы лебиз ескендей.

Урлаңып қарайман жүзде меңине,
Жақындасып, демі тийер деміме.

Сезбес ол жанымға жара салғанын,
Өзінде екенін оның еми де.

Сөйлейди сыңғырлап есимди алып,
Қысынамаң әлле неден уялып,
Пахта қанарласар едим бирақта—
Деймен—таң атқанша қасында қалып..

* * *

Қайтып дуўшар етпегей ол күнлерге:
Күндіз ауыр мийнет зоры—беллерге,
Кемпир-ғарри, бала-шаға уйқысыз
Үйде ғөрек шығарамыз түнлерде.

Бақырауық бригадир ағамыз,
Ел жатарда және іске шығамыз:
Ғөрек шығарғанлар уйықламасын деп,
Таң атқанша айналарды қағамыз.

Тастай түнек, қара нөсер куйып тур,
Көзлерімде уйқы тасы уйып тур,
Көз илгитип алыў болып әрманым,
Айналарды қағып жүріп буйықтым.

Шүтик шыра, ошақта от жанады,
Кустай қалғып көз илгитип алады.
Енеси, бийкеши ғөрек шығарып,
Қыз нәресте аппақ көксін сорады.

Қыз аузынан емшегін алады,
Тез қыйтанып ийбе қылған болады.
Сыртта жаўрап турғанымды сезгендей,
Айна бетке ретем алып қарады.

Деймен „урлап қараў, уяғ болады“,
Бирақ көзім дегенине барады.
Уйықлап кеттім айна алдына бас қойып,
Түсімде ол сөйдегендей болады.

Сонда қонышыма сүйкенип әстен,
Оятып жиберген ким екен десем,

Мелле жүнли-Мускат екен жавыуар,
Қандай ғана жақсы ийгине шекем...

5

Колхоз кеңсесине бір күн түсте
Ғауыр-ғауыр жұрт жыйналды бір пәсте.
Райкомнан келген бір қолсыз ўәкил,
Ортада тик турып сөйледі әсте.

Айтты жағдайдың ауыр екенін,
Қай фронтта қыйын, тәуір екенін,
Урысқа атландырып жүзлеген улын,
Мийнет еткен бұл мәрт ауыл екенін.

„Жауыз душпан жаңталасар бүгінде,
Қанды сауан Москваның түбінде.
Қарақалпақстан танк колоннасын
Дүзіуіміз керек тезден бизің де.

Бұл туұралы кеше радиодан
Айттық, еситпеген жоқ шығар адам.
Қимде қандай ұсыныс бар, жолдаслар,
Қимлер қандай үлес қосады буған?“

Дегенде сөз алып бір ғарры дийхан,
Айтты: „бәримізде бір тилек, бір жан.
Бір сыйыр әкелдим кемпірім менен,
Урысқа кетті кеше екінші балам...

Деп көзін сыпырды ғарры қысынып,
Үйсіз қалды халық оны түсиніп.
Кеклі ғәзеп қайнап, көплер сөйледі,
Хәмме писентінде барын ұсынып.

Қимлер пул әкелген тырнақлап жыйып,
Қим малын әкелген турмыстан қыйып.
Қимлер қымбат баға затын әкелген,
Есаптан өтпекте ортаға ұйып.

Мен жетелеп, анам айдасып ізде,
Бір қызыл баспақты әкелдік биз де.

Гитлерди „ийтлер“ деп ғарғап кемпирлер,
Балаларын айтып жас алар көзге.

Айхай, күдиретли-аў халықтың санасы,
Әне келер мұғаллимнің анасы.
Қасында келіні, қолда түйінішкі,
Барын аямайжақ ол хәм шамасы.

Ортада ақ жаўлық орамын шешти,
Бир әжайып затлар көзіме түсті.
„Кестели көк көйлек, сәнли сәўкеле,
Хәйкел, өңір моншақ, жарқылық“ десті.

Келіні әкелген тилла билезик,
Бармактан шешилди периұза жүзик.
Қулағынан алды зерли сырғасын,
Жұрт елжиреп турды баўырың үзип.

Бир сулыў тәбассум мұдлы жүзінен,
Сырлы сәўле таратқандай өзінен,
Қара көзи көлге ымырт түскендей,
Кете берди енесінің изінен...

6

Базда таң боламан сарғайып атқан,
Гейде жолаўшыман шаршап қиятқан.
Не кубылыс болмас кеуіл дүзінде,
Бирде кус боламан уяда жатқан.

Сонда әстен түсіп дәўран атынан,
Ойлайман „әх, сонша асқынлар адам“.
Сонда бул кең дүнья кус уясындай
Бир мүсәпирхана көринер маған...

Бир кеше ҳаўаның ырайы қашқан,
Ғәзеп оғын атты буршақлы тастан.
Алды даўыл, кейін жаўын дегендей,
Жыртық үзик үйдей жаўрады аспан.

Әжел саўдалары түсті басына,
Палапанын басып баўыр тусына,

Урканаты ушып әбигерленди,
Тәгдир дәст еткендей кирттай қусына.

Шахмақ шағылғанда жаны ышқынып,
Көрди бир жыланды келген ысқырып,
Қус байғұстың жарылғандай жүрегі,
Ушты-қонды жан саўғалап қышқырып.

Соның арасында болды тасырлы,
Жыланға бир кирпичешен асылды.
Қуйрығынан тислеп тартып алды да,
Тобанаяқ болып басын жасырды...

Билсем қус уясы бузылған сонда,
Мен көрмей кеткенде-бүтін азаңда,
Бир қуска кеміслік қылмас па еди,
Олсыз да жетпесін оркестр-дүнья...

7

Теримнен де ауыр ислер әле бар,
Кеш гүзекте қазыу деген бәле бар.
Сол қазыудан мингестиріп қайтқанман,
Астымызда жийрен ғунап жаныуар.

Күн сууық, адамлар жуқа кийінген,
Қойныңнан кирген жел шығар мййиңнен.
Байшубарға мингестирген Баршынды
Алпамыстай бала кеудим сүйінген.

От жағып жылынып ыраш ығында,
Ная қыздырып жедик жыңғыл шоғына.
„Тоңып қала көрме, табельщик бала“
Дей күліп қымтады жағамды сонда.

Сол мәхәли дүсирлетіп ябысын,
Семіз аўлатком сууығып түсин,
Көліп қалды үстимізге ат айдап,
„Усы ма аўлақта табысқан киің?“—

Деп кисимсип күлди жумылып көзі,
(Хәмме урысқа кетіп, қалған бул өзі.

Көп жақсылар кетіп Уатан қорғауға,
Бираз жаман елді бүлдірген гезі).

Жас келиншек әуел аз-кем албырап,
Дәрқал өзін жыйып алды да бірақ,
Қымтай берді күліп қызыл шарфымды,
Қорлығы келсе де сыр бермей карап.

Илме сұлтан гад қашырып әуеле,
Харам ойын бүркеп болды әуере.
Ат үстінде бір қылап отырып,
Насыбай атып, мысқыллады төбеде.

—Тайында үйретсен, миниске жақсы...
Қауын егіп кетті,
Коста жоқ сақшы...
—Сол еккен қауынын сағал жегенше,
Баллардың жегени—кеуілдің нақшы...

—Басын айландырып аңқау баллардың,
Қара көзлі келин, қылығың ғар дым...
—Келинлердің көзі қандай екенін
Аңлыр пайыты қелді ақсақаллардың...

Дегенінде ел „ийесі“ шамланды,
Келин сөзіндегі астар аңланды.
Ауыл аулақ, жигитлер жүр урыста—
Ақсақал күш көрсетіуіге ғамланды.

Менің де тақатым болмады турып,
„Не керек?“ деп бардым қасына жүріп.
„Хожалығың бузба фронтовиктің!“
Деп атқа қақтырды, бір қамшы урып.

„Беу мииримсиз!“ деп келиншек албырап,
Маған жууырғанда алдынан орап,
Ат үстінде кушақлап аш белинен,
Сүймек болды „күйдірме“ деп сыбырлап.

Намысым қорланып, қайнады кегім,
Атқа тайды ылақтырған кесегім,
Көк жал ат абайсыз үркіп кетті де,
Ыңқ етіп жығылды, қам семіз „бегім“...

Кайдағы балалык алып есимди,
Таслап кетиппен гой баслы исимди.
Кой, ергелеп барып көрип келейин,
Шеңгелликте калган байгус кусымды.

Бул гаўгалы, арасатлы дәўирде,
Кәўип-кәтер көп уя баскан кеўилде.
Дүздеги кус түүе, үйдеги адам
Ғам-қайғыдан саўа емес өмирде...

Аспан қумайтланып бир күни кеште,
Қуу қамыс ызылап, ызғырык ести.
Сел-буршақ сабалап ерик гүллерин,
„Қуралайдың ғайы“ бул келген дести.

Қайғырып шеңгелде қалған уяны,
Таң сәхәрден шырт уйқыдан таянып,
Барсам. меннен үркіп жүрген сол кусым,
Өлип атыр қанатына таянып.

Шымшық дейин десем, зәрре гаўырак,
Әжел менен айкасыпты тәўир-ақ.
Селлеген денеси музлап аязда,
Ұясынан ушпай өлипти жаўрап.

Козғап көрсем жансыз қусты уядан,
Астында шүйкилдеп жапыр палапан,
Әжел аязынан қорғап перзентий,
Ана байгус өзі болыпты қурбан...

Я әжеп, не деген кустағы мийрим!
Тикейге тырналып, шөлшеклер жыйдым.
Жамғыр куртын палапанға жутқызып,
Иргесин тикледим; бузылған „үйдин“.

Нелигин билмедим өлген қустың бул,
Көзиме жас алдым, елжиреп кеўил.
Аяз танда арасынан шеңгелдин,
Жақын жерде сайрап қойды бир бүлбил...

Кеште арпа орақ басына кетип,
 Жаз ақшамы-үйге қайттым түнлетип,
 Арқаштағы аўлақ көлдің бойынан,
 Хәўлирип, сескейип бараман өтип.

Жазғы түн; кемтиқ ай сәўлесин шашар,
 Бир үйрек үстимнен суўсылдап ушар.
 "Сынсып жылап, шашын жайып аўлақта,
 Суў бойында отырыпты бир нашар,

Бала жүрек үриккен шымшықтай дүрлеп,
 Қамыс тасасынан карадым серлеп.
 Анам айтар еди еlege дейин,
 „Арқаштағы көлде суў пери бар“ деп.

Жасырынып түйесинир бүгине,
 Гә буккышлап, гә қараймаң тигине,
 Айдың жақтысында анықлап қарап,
 Көзим жетти пери емеслигине.

Жағыста отырған шашларын тарап,
 Менин ушын хәмме периден зыят.
 Жөргенде қысыншак, аўлақта батыр,
 Кандай пәк, гүнасыз туңғыш мұхаббат!

Корқытып алмайын деген ой менен,
 Әсте қосық айтып бара бердим мен.
 Ол хәўлирип бираз қарап турды да,
 Жылдам маған қарай жуўырды бирден.

Жуўырды күткенлей кушағын ашып,
 Мен албырап қалдым ақылдан сасып.
 Жаслы көзин жүзлериме үйкелеп,
 „Жаным“ деди мени баўырына басып.

Ақ билеги мойныма ас алды,
 Колаң шашлар жүзлериме шашылды.
 Көзлеримнен кушырланып сүйди де,
 Жумсақ көкирегине қойды басымды.

Ай соқпағын көлге төсеп гүмистен,
Аңсағандай ашықтарды сүйискен,
Жүрек туұлап, бас айданып баратыр,
Сүт татыған бір жағымлы ийистен.

Өңім бе, түсім бе, айыра алмай,
Бір де сөз айтықта батылым бармай,
Тунғыш муқаббаттан тоят ансады,
Бала кеулім түлеп үшқан сұңқардай.

Хат түспеген қараздайын ақ едим,
Жигитликтің гүнасынан пәк едим.
Ыссы қушағынан босансам бірақ,
Аяқтарын оның қушажақ едим...

Бес ай болды келген еді „қара хат“,
Шаңарағы күйреп, болғандай опат,
Уясы бузылған қустай безигіп,
Ылағады таза жесір перийзат.

Ақшам жалғыз қайтса арпа орактан,
Бір бұлбил сайрапты шенгеллик жақтан..
Муғаллимнің атын айтып шақырып,
Тикелге тырналып ізлеуге шыққан.

Айтпаса да билдим, не болған халы,
Қамыслықтан шығып қам семіз сары,
Көл бойында оны ұсалап алыпты,
Кийими жыртылған, кеуілі жаралы....

Көкірегін қымтап, келіп өзіне,
Жүзін басып сүйкеп менин жүзіме,
Суу бойында сүйеу биліп отырды,
Қысынып, жубатып айтқан сөзіме.

Балалықтың мұңлы едесіні түсі,
Еле көз алдымда ушырасыу ұсы.
Құлағымда қызын жубата алмай,
„Келіні!“, деген енесінің дауысы.

Ол кетті, мен қалдым суудың бойында..
Суу пери сыйқырлап кеткендей сонда.

Бағ айланды бахыт сууын ишкендей,
Сырлы бир күш хұким сүріп ойымда.

Түн деп хұрейлениў шықты ядымнан,
Кеуіл тарларымды тырнар „Адыңнан“,
Аулақ көлге шомылғандай жулдызлар,
Самаң „ашықсаң“ деп сыбырлар маған.

Дүнья кәпелімде кетти өзгерип,
Урыс литкендей, хәмме үйине келип.
Бүлбилер сайрасар бала кеулімде,
Иошлы шайырлықтың хәуеси ений...

* * *

Көп өтпей зым-ғайып болды келиншек,
Кимлер аяп, кимлер тоқыды өсек,
Мениң де сырымды сезді хаяллар,
„Табельщик балада өзгеріс бар“... деп.

Татлы азап тартып жүдедим азып,
Пүткіл дүнья бос қалғандай қулазып,
Түсімде көп сандырақлар екенмен,
Жүрдим дәптер толы қосықлар жазып.

Арқаштағы көлге келемен кеште,
Узақ отыраман ыңылдап әсте,
(Күтилмеген сол жолығыў ақшамы
Елеуретер еле түскенде еске...)

Келди көл бойына бир күни анам,
Камыс тасасынан карадым оған:
Сакка жүгинди де, пилте шам жағып,
Айтқан сөзи бир-бир еситилди маған:

„Суў ийеси айнанайын суў пери!
Жыйысың хаял ғой, сен ая мени.
Дуғаласаң мени дуғала, жаным,
Көрдим деп хешкимге айтпайын сени.

Мен келиншек болып түскен заманда,
Кеште суў алыўға келгенде бунда,

Алтын тарақ пенен шашыңды тарап,
Отырдың ғой талай көл жағасында.

Зейниңе мен ғасла тиймейин еениң,
Шомылсан қасыңа келмейин сениң.
Тилла әребегим әкелдим саған,
Шақырма түнлерде баламды мениң.

Үлкен балам урыста көп ұақтан бери,
Түслеримде келип жубатар меңи,
Жанымды берейин, күнің болайын,
Кишкенеме тийме, жаным суў пери!

Деп анам жалынып көзин жаслады,
Тилла әребегин суўға таслады...
Соннан берли дүзге кетип түнлерде,
Көлге келгенимди қоя басладым.

Еситтим жас жесир айылдан кеткен,
Атасы келипти төрқини бетген,
Ақлық қызын алып қалып енеси,
„Бахтыңды ашсын“ деп рухсат еткен.

Жүрек ырық бермей ақыл-санаға,
Соннан баслап усамарды балаға.
Бир ғәлетий құс уялап кеўилге,
Сайрар сулыў, шийрин дәртли намаға...

10

Әй, тоба, қоя бер адам дегенди,
Қайда өзгертсе де мекен дегенди,
Уўыз-ийни қурып сағынар жүрер,
Киндик қаны тамған ұатан дегенди.

Қоя бер усы бир шайыр дегенди,
Елжиретип жүрек-баўыр дегенди,
Шеңгелин гүл етер, шымшығын—бүлбил,
Усы бир усқынсыз айыл дегенди.

Бир түп тал көрсе де оған жаңалық,
Бир ғарры сөйлесе—турисы даналық.

Дәурандай елеслер урыс Ұағындағы
Қырық жыл аржағында қалған балалық..

Қәлем жанға тийди түн бойы жазып,
Ауылдың қауасы жаныма азық.
Азырақ бас самаллатып қайтайын,
Сыртқа шақырып тұр бәхәрдің сазы.

Атызларда шигит егиси қызған,
„Арба жол“ дәпгердей табалар сызған.
Исти тындырып жүр үш-төрт трактор,
Өрден-ыққа шабар бригад жазған.

Шашау салған шөпкер жайлар хәнкийип,
Телеанженалар шошайр бийик,
Бағ-хәрем жоқ болған,
Маллар байланған,
Жерлер кебірлейген таз кебин кийип.

Турмыс жаман емес, құрғын көплері,
„Машын“, „мотоцикл“, „ақша“ гәплері.
Еңбек егер, табыс тйбар, тек ғана—
Үрkip ушып кеткен инсап кептері.

Клуб, моншалар жоқ, қағазда қалған,
Не салса басшылар өзине салған.
Искер қоллар сууып бираздан бери,
Табысып кеткендей шын менен жалған.

Атызға шықпаған еле адамлар,
Ферма бетке үш-төрт хаялдар барар.
(Хәй, табельщик бада, қосық оқып бер,
Деп неге сүйкимли ойнамас олар?..)

Мектеп копырауы келер қулаққа,
Мени шақырғандай балалық жаққа.
(Кишкене болса да әжжедей аппақ,
Бизің мектеп таза еди-ау бирақта).

Билгир хәм азада бек тутқан өзін,
Абырайлы еди-ау муғаллим бизің.
(Хәзир болса бригадир оларға
Пахта тергизип жүр ағартып көзін...)

Аўыл аўлақ елдей, зейин жиберсен,
Сымға қонған қарлығашларды көрсең.
Йошлы композитор қара туш пенен
Жазып кеткен „Бәхәр“ нотасы дерсең.

Бұрын бөденелер жояышқалық беттен
Сайрар еди. Бәри уўланып питкен...
Ҳинд елшиси—ала шапан өлепек,
Әлхәббиз, сақ жүрип бул күнге жеткен!

Самал ләм топырақты көптирип демде,
Шаңлы перде тутты сәулели күнге.
Бир шайқус ушып жүр қалқын асықпай,
Гөне ыраш, шенгелдіктің үстінде.

Бир қыймас бирейим қалжандай дүзде,
Келмеди деп гийне етердей бизге,
Кеуил қәтериме тәселле берип,
Келдің соң уяны көрмеге тезден.

Палапан жоқ, барсам тәңирге жазып,
Бизий менен қатнасығын тыйғандай,
Қайттым бос уядан кеўлим қулазып,
Табырынаң қалып қойған дығандай.

Жөнекей жубаттым өзімди сонда:
Бала бүлбил қанат байлап, азанда—
Ушып кетип, ұзақларға уядан,
Сайрап жүрген шығар бир гүлистанда...

11

Ҳәм бурылдым үш түп ғарры тал бетке,
Биз оқыған мектеп орны бар бетке.
Кубласында көл бойынан қашықлау
Муғаллимнің үйи турған әлбетте.

Ол жайлардың орны ҳәзир егислик,
Жаптың жағалары отлақ көгислик.
Соқпақлар жоқ, мәзи ойымда қалған,
Көл ҳәм сайызланған, бойы тегислик.

Сол балалык заман ойыма түсти,
Сол ашыклык эрман ядыма түсти.
Сол бир жок периге жалынып аткай,
Мардум эзийз анам ядыма түсти.

Тунгаш мухаббатым — жаралы елик,
Көз алдыман өтөр көрйнис берип,
Кыялымды серпип кызыл „Жигули“
Сол махал тоқтады тусыма келип.

Ханатлас көйлеги шоктай лаулаган,
Бир сөнөм түсти де, бетледи маган.
Кыялымнын кыядагы төринде
Бир ансаулы елес түстей оянган.

Кордим арыўдыктын толып-тасыўын,
Аяк басыўын айт, аяк басыўын!
Тууылганда сүйиниши соран үйинен,
Жегеним есимде майсөк шашыўын.

Ядымда куўыршак ойнаганлары,
Кемпирь өлгенде жылаганлары,
Каннкулга келсем, бир жола меннен
Негедур анасын сораганлары...

Жыллар шапкан аттай өттилер демде.
Сейил пайыты бир дем алыс кешинде,
Шайқалып кыз болган бул карындастың,
Залды аузына қаратканы есимде.

Серпилип зер нағыс сахна пердеси,
Кеуиллерди бийлеп ышкы зердеси.
Булт артынан көриягендей толған ай,
Шықты жайнап көркем өнер еркеси.

Хаўазында бардай булак сылдыры,
Макпал жумсақлығы, гүмис сынғыры.
Қара көзи көлге ымырт түскендей,
Талдырманш бойында талдың сүмбили.

Көзлерим сахнада қыялым — алыс
Шабырысып атқандай қайғы, куўаныш.

„Усамасаң туұма“ деген сөздің сол,
Уқтым мәнісінде жоқлығын шалыс.

Излеп тауып сонда сахна артынан,
Манлайынан сүйіп, қуғандым оған.
Анасының биз хабарсыз турмысын
Айтып берген еді қыз сонда маған.

Айтқан, аржағында Әмиұдарьяның
Анасы жаңадан турмыс құрғанын,
Екі ұл, бір қызы бар екен онда.
Айтты ауылға келіп-кетіп тұрғанын.

Айтты: „әжем байғұс өлді әрманда,
Бір уяда жалғыз қалдым мен сонда.
Анам алып кетті мені үйіне,
Хәм мектеп литирдим жүріп солманда.

Несіп етті қосық, музыка маған,
Консерватория литті сонынан.
Турмыс құрдым, бір ұл, бір қызымыз бар,
Күйеуім сазенде, әжайып адам...“

Машинадан түсіп жеткенше маған,
Хәммеси хәпзамат кешті ойымнан.
„Аға“ деп атымды айтып күлімлеп,
Пәк нәзери ийбе менен қараған.

Сол таныс жағыста отырып кеште,
Өткенді асықпай түсирдік еске.
Айтып берді қара көзді қарындас,
Бір әжеп хәдийстің тарихын әсте:

12

Айтты: „Шайыр аға, есит, мийрибан!
Бір сууық шынлықты айтайын саған.
Тәғдир ойлап тапқан тосын іслерді,
Таппас деймен ең бір сумлықлы адам.

Урыс паткели қырқ жылдан да көп болды,
Қанша үмит гүлlep, қаншасы солды.

„Кара хат“ алса да канша аналар,
Улы кияткандай қарайлар жолды.

„Мені жалғыз таслап, өліп көр, көне!“
Дегенімде әжем күлімлеп бәле,
„Әкең тири ғой...“ деп, шашымнан сыйпап,
Көзім сүртер еді жасырып және.

Жоққа исенбейміз сиз беңен биз де,
Бирақ мен тән бердим сол айтқан сөзге...
Жүрек сезімі ана деген адамын,
Мен билсем, қандай да жаралған өзге...

Бұл хәдийслер уғрас келмес ақылға,
Усап кетер бәлкім ертең-накылға.
Гүлlep турған кеуіп бағыма мениң
Бір дүбелей басып кирди жақында:

Бір күні хат келди бір молдаваннан,
„Әкеңіз тири“ деп жазыпты маған.
Қай жерде хәм қалай...
Жазған хәммесін
Хәм аңамның қайдалығын сораған.

Аралығы узак болғанын айтқан,
Бәрха хат алысып турғанын айтқан,
Ол ветеран майып екен өзі де,
Сонда да изинен барғанын айтқан.

„Әкеңіздің хұждан тазалығынан—
Гүман етпең, ол мәрт, пәк жанлы адам.
Бирақ бұл урыстың сумлық ислерін,
Қызым, тилим бармас айтыўға саған...

Жазыпты саўашта бирге болғанын,
Қәуипли разведкаларға барғанын,
Бір жола жарадар болып, атысып,
Екеуі боранлап дүзде қалғанын...

Хатларының бәрін сақлап жүргенин,
(Быдтыр оған берипти Даңқ орденин).
Бирақ оның тирилигин тис жарып,
Бизлерге айтыўға ўәде бергенин.

Жақында изинен барып көргенин,
Сум айралық ер жүректі жеңгенин.
„Үәденди бир рет буз“ деп, бәрхам
Бир ғайры күш буны зорлап жүргенин...

Дийдар көриспеген әкемди аяп,
„Тири“ деген сөзге куўандым бирак,
Ертегине барып айттым анама,
Үнсиз қалды ушқан қусларға карап...

13

Әуел қолға қалем аларда, маған
Қус уясы еди баҳана болған,
Енди ол уядан қайғы шекпеймен,
Онда тиришилик жок, дүўдеп бос қалған.

Недерди көрмес, бул адам баласы!
Бомбадан қыйраған ауыл-қаласы.
Бауыры пүтти бир де, жан қалмағанбыз,
Сол қырғын урыстың қанлы жарасы,—

Питти десек, еле ашылып атар,
Ол жарада ойнап осколқа жатар.
Урыс жәуири шарпыған қәр жүрекке
Бузылған қус уясын да аятар...

Сорап жүрмең „бул қайсы жер“ деп бизден,
Пайтах жатқан жеримиз бар шексиз кең.
Ақ қайыңның көк желқомын жел үрлеп,
Зәулим бийик қарағайлар көк сүзген.

Жол тоғайдан көк шалғынға шығады,
Көк суўлы бир өзек бунда ағады,
Крестлер мәңгилик уйқы гүзетип,
Жол шетияде қойымшылық қалады.

Жамғыр жаз хаўасын жуўып тұрады,
Мунлы салқын кеўилдерге урады,
Жас топырақлы бир кәбирдин басында,
Еки ҳаял сыңсып ғана жылады.

Екеуі де алыс жақтың қаялы,
Бірі кәйуаныдан өткен шамалы.
Ғау, баяғы Арқаш көлдің бойында?...
Қой, ол жағын бұнда еслеу гүналы...

Жылады, жылады, қаял жылады,
Жас топырақты бүріп, сыйпап-сылады.
Қырк жыллық мумия—мұхаббат шери
Қорғасындай еріп аққан болады.

Жасырағы өксір „әкежаным“ деп,
„Бір көріп, еркелеп тоядмадым“ деп.
Ал мен өкинемен бұл қаяллардың
Қәсірет тереңлігін жазалмадым деп...

Апа, қыз қаншама мәңзілдер асқан,
Қанша вокзалдарда „көлік аумасқан“.
Арзыу-әрман менен ізлеп келгени
Дийдар көрмеслікке бекиніп „қашқан“.

Врач айтты сонда:
„Рахмет сізге,
Не де болса ізлеп келгениңізге...
Ол әжайып гөззал бір инсан еді,
Күтімдеген іске қыйналдық биз де:

Телеграмма беріп, шығыпсыз жолға,
Айтып едік, қатты қуғанды сонда.
Хәтте бұлбил болып сайрап жиберді.
Бирақ жансыз жатыр көрсек ағанда...

Мынау қағазларын, орден, медалын
Естеликке сақтап жүріуге алың“.
Қағаз арасынан шықты бір сүүрет,
Артқа жетелеген адам қыялын.

Сүүрет тозған, қағазы да сары дым,
Екеуі суғарар қауын қарығын.
Көздерінде күлкі, жаслық нұры бар,
Ийт қасылы Мускатты да таныдым...

Врач ағай ашып стол тартпасын,
Бір кассета магнитофон дентасын

Алды да даўысқа қойып жиберди,
„Сен яр қал енди“ ниң шерли намасын.

Изинен қосықлар оқылып кетти,
Кеўиллер унырап сөгилип кетти.
Жаралы жүректің арманларынан
Сабыр кәсаларым төгілип кетти:

ОНЫҢ ҚОСЫҚЛАРЫНАН

Жап бойында жаўдырап,
Сүтилмек гүллегенде.
Жаздыр ылақларыңды,
Жаяйын, анам менің.
Бойында Кегейлинин
Шенгеллер гүллегенде,
Ышқында бұлбил болып,
Сайрайын, ярым менің.

* * *

Тар оқолқа жамғыр суўы толғанында,
Үйде тезек жаққан отың жылытар, ана.
Жаў шебинде мен боранлап қалғанымда.
Шинелимди таныс қолың қымтар, ана.

* * *

Гүзар жолдан атлар барар,
Жалын самал тарап ғана.
Бос дизгинли торы атқа
Сен жылайсаң қарап, ана.

Төрт дойнағын ақ көксиме
Бассам дейсең, ярым менің.
Мәрдана бол, қой өксиме,
Ярым менің.

Кеўил бағында той қылып,
Жазып шашыңның түйдегин,
Аш көзинди тойдырып,
Сүймедим, ярым менің.

* * *

Қатты самал арқадаң ескенди,
Түсімде көріп жаным сескенди.
Көлге ымырт түскендей көзінди,
Бурдың меннен жүзіңди, ярым мениң.

* * *

Дүз несип тартқан қуұысты елге,
Қайтқан қуслар қонады көлге,
Қанаты сынық бір жалғыз разбан,
Жаулаңдап көкке мойынын созған.

* * *

Ақшам ақ бесик таянған анам,
Түн ұйқыдан төрт оянған анам,
Бауырыңды кәбап еттиң бе?
Жолыма қарай-қарай кеттиң бе?

Ақ билегін дастанған ярым,
Ақ дастыққа жас тамған ярым.
„Қара хат“ алып, жесір қалдың ба?
Ақ жүзіңе қоллар салдың ба?

* * *

Тау басынан булт аўғанда,
Төменде сел жаўар болар.
Ел басына күн туўғанда,
Ер мамысқа шабар болар.
От ишінде қалса Ұатан,
Жигиттиң жан жарасынаң
Аппақ қарға қырмызы қаң
Ағар болар, ағар болар.

* * *

Атакаларда бирге жууырдым,
Оқлар тийгенде бирге жығылдым.
Бирге тондық музлы боранда,
Қалаларды жаудан аларда.

Энди неге менсиз уйыклап атыр,
Не жазыгым болды оларға?...

* * *

Кар жаўганда шар бузыл
шығамыз дүзге,
Сона-сүйлин дус келер
несийбемизге.
Шинедимвен тарт мени,
Мускат ийтим,
Қозғаларға шама жоқ бизде...

Есик алдына екеүйимиз еккен,
Каўын писипти, жарайын, ярым.
Күлип-ойнап түсеме бир ен,
Тойып-тойып қарайын, ярым.

* * *

Ер жигитке елжиреп,
Ыдыраў уят, ана.
Аппақ жаўлығыңның
Бир шетин узат, ана.

* * *

Аяқларым болғанда еди,
Желдей желип барар едим, анам мениң,
Егер колларым болғанда еди,
Шашыңды сыйпар едим, ярым мениң...

14

Таң алдында қайттым үйге аўылдан,
Жалғыз баратырман сол сокпақ жолдан.
Кешегі сұмлық сөз — солдат тәғдири.
Қосықлары уйқы бермеді маған.

Булар қосық емес, жүректің қаны,
Ер жигиттің ат басындай әрманы.
Бұнда бар урыс деген жаўыз бәлеге,
Нәлет оқып атқан инсан құжданы.

Ел деп етик шешпей қан кешкенлері,
Ауызалықлы аттың суу ишкенлері.
Ұаған мұхаббаты,
Жауға өшпенлик,
Жигирма миллионның жан кешкенлері..

Аналардың ақшам жоларға шығып,
Бозлаулары жасқа жаулығын сығып,
Қауышпаған құшақ,
Жесір дастығы,
Қарындастың сыңсыулары қамсығып.

Жалғыз баратырман.
Жүрегім сызлар.
Жымынласып, тыпырласып жұлдызлар.
Уясында таң уйқыдан оянып,
Ушып кетіп атқан қуларға усар:

Май нәпесі бәхәр, көгіс әтирап,
Мине таныс мәнзил-кеуілге инақ.
Шеңгел қоныраулапты, гүллерін төгіп,
Бузылған уя тұр, қусы жоқ бірақ.

Я әжеп, тәбият не деген-билгірі!
Бұл нәсілге сараң қус — еді бұлбил.
(Оларды шымшықтай көп жаратқанда,
Талант қәдіри болмас еді жерде бұл.)

Я инсап, тәбият не деген әдил!
Шеңгел тикенекке питкен сулыұ гүл.
Тауысқа түс берген, дауыс бермеген,
Шырайдан салыусыз хош қауаз бұлбил.

Бірақ елеспесіз усы қус егер,
Сайраса, кеулінде ашылар гүллер.
Түрні көрмей, оны мақтап жырласар,
Қаншама шайырлар, жүйрік кәлемлер.

Сөз бар: гүл ышқында сайрарда бұл қус,
Өз жүрегін шоқып қанатады-мыс.
Сөйтіп болып таң атқанша бағларда
Дәртин сайрар дейді бір тыңбай байғус....

Бул бир мукәддес кус хәммә жерде бар,
Хәр бағдың хош ҳауаз бүлбили болар.
Ашықларға муңлас,
Шайырға сырлас,
Бағ таппаған жерде шеңгелге конар...

Тикенге тырналып ол уя салған,
Қара даўыл оны бузып ушырған.
Өз нәслин қорғап өлген кустың сол,
Бирли-жарым пәри илинип қалған.

Жетим қалған сары аўыз палапан,
Кайдан сезсин не екенін алақан?
„Егер түсип кетсем, жуўап бересең!“
Деп, еле шүйкилдеп турғандай маған...

Соннан берли қайсы елге барсам да,
Қай бағда бүлбилге кулак салсам да,
Аўылласың танып сол бала бүлбил,
Сайрап тур ма деп қаламан мен сонда.

Хәм еслеймен тыңлап оның намасын:
Бузылған уясын,
Ессиз анасын,
Қырқ жыл өз ошағын көрмеске жазған,
Дилгир мүтәж солдат жүрек жарасын.

Еслеймен анамның қайғы-наласын.
Жоқлап урысқа кеткен үлкен баласын.
Еслеймен сол өмірзая жұлдыздай
Қанша айналардың сөнген шырасын,

Еслеймен еситсем бүлбил намасын,
Арқаштағы көлди,
Пахта арасын.
Қара көзи көлге ымырт түскендей,
Тунғыш муҳаббаттың меҳригиясын...

Хәр кимнің меншикли кеўил бағында,
Ойлайман бүлбил бар хәммә ўағында,
Инсан ҳәсиретин, шадлық-арманын,
Тәрийл етер ол сайраған шағында.

Дүнья хәзир арасатлы, топанлы.
Огыры хүрейли, еси алаңлы.
Ол кәўип-кәтерли шеңгел астында
Курык баскан бүлбил уясы яңлы.

Бузыўға қаст етип даўыллар келер,
Сел-буршағын айдап жаўынлар келер;
Сағаллар сүйкенер,
Жылан өрмелер,
Көз-қулақ болмасак биз оған егер.

Сары уўыз, темир қанат палапан,
Елlep услар оны епсиз алақан..
„Егер түшип кетсем, жуўапкерсең!“ деп,
Шүйкилдеп турғандай туйылар маған...

*Январь, 1987-жыл
Нөкис.*

М А З М У Н Ы

Жүреклерге жол издеп	5
--------------------------------	---

„Дәүир самаллары“ китабынан

Төртликлер	11
Тилек	12
Ат эңгисе зынылдар	15
Сен дегенде	16
Излениү	18
Өмир векселлери	19
Эрманлар	20
Тахнатас тарнауы жанымда ойланыу	22
Бүгінги күн	23
Сен мәрдана халықсан	25
Поезд емес, елдин дәулеті келди	27
Кеулиций көшпелі күні бодарман	28
Ауыл, ауыл!	34
Усы журтка хайранман	35
Келдим (Сулейман Рустамға)	37
Булак (Сырбай Мәуленовке)	38
Совет Башкортстанына	39
Сау бол, совет Татарстаны!	40
Татарстан жолларында	43
Сабантойда	44
Римға	45
Сөйетлер	47
Кыйын хәм аңсат	48
Романтика	53
Шайыр хәм әжел (баллада)	58
Гүзар жолдан шетте, тал саясында	58
Муң калмас	59
Болмаса	59
Ғазлардың қанатында	60
Үйиңни артыңдағы шөк кеңдірлікте	60
Ядыма түсті	61
Орфейге	63
Шойдания	65
„Кыз дәураны“ атлы алтын тахтынан	66
Кеуіл аспанымда жұлдызлар сөнвк	67
Пазыйлет	69
Кешти мине жас топырағың	69

„Аласатлы дүнья бул“ китабынан

Жол самалы	72
Сәүбетли ақшам	73
Тәжирийбе тамшылары	77
Ұатан	82
Мен калада оқығанда	83
Исеним	83
Гүз көриниш	85
Бир бақытлы адам баратыр	86
Тасқа көгерген гүл	87
Пәлекетли коста түнеу	89
Түни, менен кырғауылдар шақырды	92
Көп ғәниймет демлер бос калар изде	93
Жаңалан, достым (К. Нурымбетовқа)	94
Хошадәс (Генжебай бақысқа)	95
Ұмтыламан	97
Ашық сөз	98
Диалектика	100
Заман менен аяқ қосып жүриесен	102
Миллионбай Азаматқа	103
Кешки жол ойлары	105
Жақсы аламлар	110
Қандай жақсы усы заманға	112
Дос қәдири (Бабаи Исмаиловтың естелигине)	114
Шынар, сен қалайша бир жерде турып	115
мәне бәхәр кедди	115
Адам	116
Ҳамал	116
Лаванда	117
Хәзил (Актёр Р. Сейтовқа)	119
Ешектің шикаяты	119
Сағалайық	120
Дарстан тауларында (Патиматқа)	123
Тау жолында	129
Саклан Ғамзатовты	130
Шөлдің ийсин, алса турмас	131
Ғазитсең	132
Посейдонның ғәзеби (аллегория)	134

„Ойлар“ китабынан

Нарцисс	147
Тунғыш мухаббат қосықлары	148
Неде екен өлмеслиги Омар Хайямның?	149
Эпиграммалар	149
Биринши зүрәәт алынған жерде	150
Сын керек	151
Жазғы кеште екеүмиз бағ ишипде	153
Комната № 501	153
Сағыныш	155

„Дада әрманлары“ китабынан

Алтын дәрәялық самалына	156
Интгизар саған	158

Поэмалар

Қарақалпак ҳаққында сөз	160
Бүдбил уясы	190

На каракалпакском языке

ИБРАГИМ ЮСУПОВ

СОЧИНЕНИЯ

(Избранные сочинения в двух томах)

ТОМ I,

Стихи, поэмы.

Издательство „Каракалпакстан“

Нукус — 1992

Редакторлары Ш. Сейтов, П. Мырзабаева
Художниги И. Қыдыров
Худ. редакторы У. Ережелов
Тех. редакторы Б. Насыров
Корректоры А. Аташева

ИБ 4071

Тернўге берилди 6.V.92. Басыўға рўхсат етинди 3.VI. 92. Қағаз форматы 84x108^{1/32} Типографиялық қағаз №2 Әдебий гарнитура, кегль 10 Жоқары баспа усылында басылды. Көлемі 7,0 баспа табак, 11,76 шәртли баспа табак, 10,0 есап баспа табак. Тиражи 3000. Заказы 204. Баҳасы шәртнама бойынша

„Қарақалпақстан“ баспасы, Нөкис-қаласы,
К. Маркс көшеси, 9.

ҚР мәмлекетлик Баспа сөз комитетинин „Правда“
дың 50 жыллығы Нөкис полиграфкомбинаты.
Нөкис қаласы, К. Маркс көшеси, 9.